SOHBET ATMOSFERİ

M. Fethullah Gülen

SOHBET ATMOSFERİ

M. Fethullah Gülen

Sohbet Atmosferi

DİJİTAL ISBN
978-975-315-690-5

Yayın Numarası
558

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44
Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim Yerine

Sahabeyi gün yüzüne çıkaran en temel iksirdir sohbet. Muhterem Müellifimiz'in ifadeleriyle kalb, irade, his ve şuurlarını o Kutup Yıldızı'nın çevresinde dönmeye bağlamış bu aktif sabır kahramanları, en yüksek şâhikaların üveyki olma pâyesini bu hususiyetleriyle elde etmiş ve huzurun insibağından aldıkları feyizle hizmette de zirveleri tutmuşlardır ki "sohbet" pâyesiyle öne çıkan bu güzide topluluğa, "musâhabe kahramanları" mânâsına "ashab" denilmektedir.

Yeryüzünün en bahtiyar insanlarıdır ashab; ötelerden, ötelerin de ötesinden haber veren Zât'ın, göklerle irtibata geçtiği ânı müşahede etmiş; zâhiren aralarında duran ukbâ edalı bir beşerin, verâların verâsıyla münasebetine şahit olmuşlardır! Her gün yeni bir semavî sofranın başına kurulmuş, göklerin ve yerin Mâliki'nden gelen yeni yeni mesajlarla beslenmiş, hemen her hâdise ile alâkalı nâzil olan rahmet damlalarıyla sürekli yıkanıp arınmışlardır. "Kur'ân'ın mucizesi o altın nesil, vahyin canlandırıcılığı ve sohbetin insibağıyla âdeta yeniden dirilmiş; sürekli akıp duran mesajların arasında kendileriyle alâkalı bir hususu işittiklerinde, hatta bazen gizli bazen açık kendi isimlerini duyduklarında bütün bütün şahlanmış; sonra da mazhar oldukları bu en büyük nimeti başkalarına da duyurabilmek adına yollara dökülmüşlerdir ki bu canlılıklarının en temel kaynağı, İnsanlığın İftihar Tablosu Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile olan musâhabeleridir.

Öncelikle sohbet, çok şümullü bir kelimedir; her türlü nasihat ve irşat da bu sohbet mânâsına dahildir. Bilhassa maddi kılıcın kınına girdiği ve sözün "sultan" koltuğuna oturduğu demlerde sohbet, yunup yıkanmanın en temel unsuru hâline gelmiştir ki Fahr-i Âlem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), geleceğe ait tabloları resmettiği bir yerde buna dikkat çekmiş ve "nurdan minberler" üzerinde yükselen soluklara, peygamberlerin bile gıpta ile bakacaklarının haberini vermiştir. Demek ki müjdesi verilen dirilişin önemli bir yanınını, mev'izelerdeki sohbetler teşkil edecek, âhir zamanda ümmet-i Muhammed'e diriliş üfleyecek zevatın önemli unvanlarından birisi de "nâsih" olacaktır.

Bilindiği üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) lâl ü güher sözüyle din, bütünüyle nasihatten ibarettir ve dinin ruhu olan bu nasihatler de işte bu sohbet atmosferlerinin semeresidir ki bu, ferdî ve içtimaî plânda dinin yaşanıp yaşatılabilmesi için zaruret ölçüsünde bir ihtiyaçtır.

Sohbeti sohbet yapan en temel unsur, onun "Cânan" etrafında cereyan ediyor oluşudur; dış görünümü itibariyle sohbet edalı olsa bile dâyesinde marifetullah mayalanmayan birliktelikler sohbet sayılamaz!

Öte yandan sohbetin derinleşmesi ve muhatapların da katkısıyla enginlik kazanabilmesi için onun, hadisin ifadesiyle "tezâkür" boyutlu cereyan etmesi de ayrıca

önemlidir.

Şu da bir gerçek ki hâl dilinin sohbeti, kâlden daha tesirlidir. Hatırlanacağı üzere Sultan-ı Rusül Efendimiz'in beyanlarına göre hakiki mü'min, görüldüğü zaman Allah'ı hatırlatan bir dildir. Her ne kadar her sohbette bu insibağdan bir yansıma bulunsa da Allah dostlarının sözlerinden, bakışlarından, yüz hatlarından, dudak ve el hareketlerinden öyle bir ruh ve mânâ akışı hâsıl olur ki onu, kitaplardan okuyarak elde etmek mümkün değildir. Bir hak erinin namazda kıvrım kıvrım kıvranmasının, huzur-u ilâhîde iki büklüm olmasının, kalbinin haşyetle çarpmasının ve yanaklarının gözyaşlarıyla ıslanmasının o meclise dolduracağı mânevî havayı doğrudan doğruya onun atmosferine girmeden ve onunla diz dize gelmeden teneffüs edebilmek imkânsızdır. Anlattığı konunun içine giren, oturduğu yerde kendini unutup resmettiği hâdisenin aktör veya figüranlarından birisi haline gelebilen ve âdeta "fenâ fi's-sohbet" olabilen bir nefesin solukları, ölü gönüllere bile hayat üfleyen iksirlerdir. Zaten bir insanın diri kalabilmesi de, böylesine bir atmosferden beslenmesine ve oradan doldurduğu heybesini başkalarına da taşıyıp etrafına hayat üfleyebilmesine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında Müellifimiz'in, "Hâl ile hallolmayacak mesele yoktur!" şeklinde sıklıkla tekrarladığı hakikat, günümüz nâsihleri için çok şey ifade etse gerek!

Tabi ki sohbetin bu sihirli atmosferinden tam istifade edebilmek için, "niyet" ve "nazar" mutabakatının lüzumu da şarttır. Aksi halde sohbet edenle bu sohbeti dinleyen arasında, ay ve güneş tutulması manasında bir hüsuf ve küsufun yaşanması mukadderdir ki İki Cihan Serveri'nin sohbetiyle müşerref olduğu halde Ebû Leheb ve Ebû Cehil gibi daha nicelerinin, bu sohbet çağlayanından eli boş geri döndüğü; niyet ve nazarı tam olan Ebû Bekir'in zirvelere uçtuğu demlerde benliğine takılanların kuru bir inat uğruna yok olup gidişleri hiç unutulmamalıdır. Mîrî'nin dediği gibi nisan yağmurundan yılan zehir, sadef de inci devşirir!

İnsanı hakikate ulaştıran iki temel yoldan birisinin "sohbet", diğerinin ise "hizmet" olduğu da unutulmamalıdır. Zira insanı "yaşatma" ufkuna ulaştırmayan sohbet, sohbet değildir; temsille hayat bulmayan, pratiğe dönüşüp yaşatma idealiyle insanı yollara düşürmeyen ve fark ettiği güzellikleri başkalarına da tattırmayı hedeflemeyen sohbetin semeresi yok hükmündedir. Zira küçük küçük pınarları sinesinde birleştirip dere yataklarında akıp gitmeyen, nehirlerle buluşup çağlayanlar halinde dağ ve ovaları aşamayan, okyanuslarla buluşup daha engin ufuklara yelken açmaya kapı aralamayan sohbetlerin yarını yoktur!

Şüphesiz böylesine engin bir sohbet zemininde gelişen "musâhabe" de sıradan değildir; bilakis o, enginliklere açık, zengin ve çok derinlikleri olan bir arkadaşlıktır. O aynı duygu, aynı düşünce, aynı davayı kucaklayan ve aynı şeyleri paylaşan insanların bir araya gelmeleriyle gerçekleşen, Zât-ı Ulûhiyet'i müzakere, İnsanlığın İftihar Tablosu'nu yâd etme, tevhid, tehlil, tesbih, tahmidle derinleşen bir sohbet arkadaşlığıdır. Bu,

öylesine ukbâ buudlu bir arkadaşlıktır ki kabir bu arkadaşlığı engelleyemez, ölüm bu arkadaşlığın arasına giremez. Evet, "Birimiz şarkta, birimiz garpta, birimiz cenupta, birimiz şimalde, birimiz dünyada, birimiz ukbâda olsak yine beraberiz." mülâhazası etrafında gerçekleştirilen bir arkadaşlığa dünyada hiçbir şey mâni olamaz.

İşte, şu anda elinizde tutuyor olduğunuz *"Sohbet Atmosferi"* adlı eserimiz, dünden bugüne "nâsih" ünvanıyla tanıdığımız Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, işin bidâyetinden bu yana inşa ettiği bu atmosferin "sohbet" televvünlü yeni bir semeresidir. Aynı zamanda bu, bu iklim ve birikimin daha çok semere vereceğinin de bir habercisi. Zira işin başından itibaren Saâdet Asrı'ndaki bu sohbet coşkunluğunun taşındığı minberler, dünün referansıyla bugün ve yarınları şekillendiren birer dile dönüşmüş, bir sahabe hassasiyetiyle geleceği şekillendirecek bir "sohbet" zenginlik ve hazinesini semere vermiştir.

Şunu teslim etmemiz gerektir ki ülkemizde, Asr-ı Saâdet zenginlik ve coşkusunu bu ölçüde minber ve kürsülere taşıyan insan, şüphesiz Hocaefendi'dir. İlk günden itibaren her sohbetini o, başta Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) olmak üzere hep peygamberler ve sahâbe ile şekillendirmiş, vahyin insibağını muhataplarının gönlüne taşımak suretiyle memleket çapında çok farklı bir sohbet iklimi meydana getirmiştir. Hatta meseleyi daha da ileriye götürerek bu atmosferi cami cemaatinin sınırları dışına taşımış ve onu, daha büyük kitlelere de mâl edebilecek çok farklı, yeni ve orijinal kanallar oluşturmuştur. Bugün dünyanın dikkatini çeken ve İslam'ın geleceği adına yeni bir ümide dönüşen "musâhabe" erlerinin yetiştiği atmosfer de işte böylesine bir zemindir. Adeta bu sohbetlerle Hocaefendi, aradaki uzun zamanı tayyetmiş ve doğru kaynaktan beslenmeye muhtaç bugünkü neslin dudaklarını, vahiy ve nübüvvet musluğu ile birleştirmiş, bir taraftan kendi bünyesinde tecessüm ettirdiği o engin ruhu yansıtırken diğer yandan da gözü ilklere odaklı yepyeni bir musâhabe ve hizmet anlayışını şekillendirmiştir.

Şüphesiz her dilimi "Cânan" edalı bu atmosferin şekillendirdiği sohbetlere, mekanların cidarları kement vuramamış, bilakis o, örnekleri kendinden bir harekete dönüşerek dünyanın gün gören her beldesine taşmış ve ilk günlerde olduğu gibi hiç kimseyi dışarıda bırakmamak kaydıyla herkesin elinden tutabilmek için yollara dökülmüştür. Dünden bu yana heraklit görünümlü nice sesler tesirini bir bir yitirirken, küçülen dünyanın gözünde daha da büyüyerek hayranlık ve gıpta ile bakılan bu duruş, işte sözünü ettiğimiz bu sohbetlerin semeresidir. Hakkını teslim etmek gerektir ki dünyanın semasına artık cemre düşmüştür ve gelecek, atmosferin şartları ne olursa olsun dünya çapında bir bahara gebedir! Bu maya, Anadolu'nun bağrında gelişmiş, rüştünü de burada ispat ederek gün görmüş her noktaya ulaşmış, Allah Resûlü'nün Arafat musâhabesinden intikal eden bu en kutsal emaneti taşıma sevdasıyla her ev ve çadırın kapısında belirmeye başlamıştır. Bundan sonrası, bir yıllık semeresiyle Allah

Resûlü'ne gelen ve "İçinde İslâm'ın konuşulmadığı hiçbir ev kalmadı!" müjdesini vererek Fahr-i Âlem Efendimiz'i sevindiren hicret eri Mus'abların gayretine bağlıdır. Asırlardır rehnedâr olan bir davanın ayağa kaldırıp dünkü canlılık içinde yeniden temsil edilebilmesi de, ancak böylesine bir musâhabeye bağlıdır!

Bu arada *Sohbet Atmosferi*'nin, 1980 öncesi dönemde gerçekleşmiş sohbetlerin semeresi olduğu unutulmamalıdır. Ülkenin kaos üstüne kaos solukladığı ve yıllardır imandan mahrum bırakılan nesillerin birbirini yok etmeye odaklandığı o günün şartlarında kendisine tevcih edilen pek çok soruya Hocaefendi'nin, muhatapların ve şartların durumunu nazar-ı itibara alarak irticalen verdiği cevapları ihtiva eden bu kitap, sohbet âdâb u erkânının anlatıldığı giriş mahiyetinde uzun bir yazı ile başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında *Sohbet Atmosferi*, Asr-ı Saâdet öncesi cahiliye günlerinden akıp gelen bir neslin, Resûl-i Kibriyâ'nın dirilten soluklarıyla şekillenip insanlığın muallimi olma yüceliğine yürüdüğü gibi bugünkü cehalet ve tefrikanın kasıp kavurduğu iklimden başlanarak, hangi şartlarda ve nasıl bir dönüşüm yaşadığının da en canlı bir şahididir.

Aynı zamanda ihtiva ettiği konuları itibariyle *Sohbet Atmosferi*, kainat ve insanı kuşatan zenginlikteki muhtevasıyla, aklın kurcaladığı ve cevabını aradığı birçok konuya açıklık getiren temel bir eser hüviyetindedir. Toplumun o gün sorduğu sorulara verilen cevapları bünyesinde barındırması yönüyle canlı ve günümüz insanının da aklına takılan hususları izah ediyor olmasıyla, aynı zamanda aktüel değeri olan bir kitaptır. Her şeyden önemlisi, Hocaefendi'nin musâhabe iklimini yansıtması bakımından duru ve şeffaf bir ayinedir!

Atmosferlerimizin "sohbet" insibağlı, aksiyonumuzun da "hizmet" yörüngeli olması ümidiyle...

Nil Yayınları

Soru-Cevaplar Üzerine[1]

Akşamları camide tertip ettiğimiz sorulu-cevaplı sohbetlerde niyetimiz, Müslümanların itikat ve amelle alâkalı sorularına bilebildiğimiz kadarıyla cevap vermektir. Fakat bazen sorular tam olarak maksadı ifade edemez, bazen de cevabını tam bulamaz. Bazı zaman olur ki, cevap verildi zannedilen hususlarda cevap hiç de tatminkâr değildir. Esasen bu kadar soruya, çok uzun araştırmalar sonucunda ayrıntılı cevaplar vermek icap eder. Ayrıca soruları tasnif etmek ve mükerrer soruları çıkarmak için önceden ciddi bir çalışma yapmak da gerekir ki, benim de o kadar vaktim olmadı.

Keşke bütün vazifemiz bu olsa; her zaman halkla beraber olsak ve bu vazifede bize düşen işi tam yapabilsek... Evet, biz, bize düşeni, onlar da kendilerine düşen vazifeyi yapsalar. Zaten insanın şu imtihan dünyasına gönderilmesindeki asıl hikmet ve sır da budur. Bu kâinatı kuran, bu düzende her gün ayrı ayrı şeyleri insanlara gösteren, farklı âlemleri bir şeride takıp halkın nazarına arz eden Allah, herkese bir vazife takdir etmiştir. Öyle ise herkes, kendi çapında, kendisine yüklenen vazifeyi yapmalı ve kendisinden istenilenleri yerine getirmelidir.

Ben şahsen, İmam Gazzâlî'den istenen şeyi asla veremem; aslında böyle bir vazife bana yüklenmiş edilmiş de değildir. Çapım ve bilgi ufkum ölçüsünde benden istenecekler istenmelidir. Aynı şekilde cemaat olarak sizin de vazifeleriniz vardır. Bu itibarla, herkes kendi vazifesini yapmalı ve kendisine verilen rolü oynamaya çalışmalıdır. Neticede Allah da (celle celâluhu) yapmayı adaletinin muktezası saydığı işleri lütfedecek ve hakkımızda hüküm verirken de dünyada bize verilen vazifeleri yapıp yapmadığımızı değerlendirmeye alacaktır.

Tabir caizse âdeta bir dostluk kurmuşuz; her işte O'nu anıyor, her işi O'nun hesabına yapıyoruz gibi bir durumumuz var. Evet, yaptığımız işlerde iki kişinin üçüncüsü, üç kişinin dördüncüsü, dört kişinin de beşincisi O'dur (celle celâluhu). Yürürken, yerken-içerken ve yolculuk yaparken O'nu daima başımızda kontrol eden, görüp gözeten Müheymin ve Rakîb olarak görmeli, öyle düşünmeli ve davranışlarımızı ona göre tanzim etmeye çalışmalıyız. Bir gün mutlaka hepimiz O'nun huzuruna çıkacağız ve bütün sırlar ortaya dökülecektir. Aczimiz, zaafımız, beşerî garîzelerimiz, şehvete mağlubiyetimiz, hayvanî hisleri yaşayışımız ve bunlardan dolayı sürçüp yüz üstü düşmemiz, çamura batmamız... Evet, bunların hepsi bizim serâzât, sınır tanımayan fıtratlarımızın gereğiydi ve bütün bunları da yaptık ama, Sultan Ahmet'in de dediği gibi, *"Sultana sultanlık, nitekim gedâya da gedâlık yaraşır."* demeliyiz.

Burada, madde âleminde varlık sebebim olan babamın ölüm döşeğinde iken Mevlâna'dan naklettiği bir vak'ayı size arz etmek istiyorum:

Gazneli Mahmut döneminde bir eşkıya çetesi türemiş. Bütün muhafızlar ve zamanın

emniyet teşkilatı ne yaptıysa bunları bir türlü ele geçirememiş. Neticede pek çok işini bizzat kendisi yapan Gazneli Mahmut, kendisi devreye girmeye karar vermiş ve tebdil-i kıyafetle bir şekilde bu haydutların arasına girmiş. Sonra bir gün, büyük bir soygun için plân yapmak üzere bir araya gelir bu çete. Herkes kendi hünerlerini anlatır. Biri, düz kale duvarına bir anda çıkabileceğini; diğeri, koku alma duyusunun çok gelişmiş olduğunu, içerde ne varsa onun kokusunu alabileceğini söylerken bir başkası da her kapıyı açabileceğini söyler. Herkes kabiliyetlerini söyledikten sonra sıra Gazneli Mahmut'a gelir ve kendisinin ne hüneri olduğu sorulur. O da, "Benim hünerim sakaldadır; suçlu, celladın elinde bile olsa, bir kez oynadığım zaman sakalımla kurtarırım onu." der.

Plân yapılır ve ertesi gün çok büyük bir soygun olur. Bunu müteakip Sultan Mahmut, isimlerinden oturdukları adreslere kadar hırsızlar hakkındaki bütün ayrıntıları muhafızlara verir ve hepsinin huzuruna getirilmesini ister. Bir müddet sonra bütün çete huzurunda hazırdır. Bir anda onu karşılarında görünce şaşırırlar ve başları önde, haklarında verilecek hükmü beklemeye dururlar. Gazneli Mahmut, "Dün gece hepiniz kendi hünerlerinizi gösterdiniz. Bunlar çok ustacaydı. Şimdi sıra bana geldi, ben de kendi maharetimi göstereceğim." der ve merhametini sergilemek için sakalını oynatır. Böylece onlar kendi tavırlarını ortaya koyarken, Sultan da şanına yakışanı yapmış ve bütün suçluları affedip onlara ıslah olma yolunu açmıştır.[2]

Biz de bu dünyada üzerimize düşen rolü oynayacak ve ötede O da (celle celâluhu) adalet ve rahmaniyetiyle tecelli edecektir ki biz de onu bekliyoruz. Evet, rahmetiyle hakkımızda iyi takdirlerde bulunmasını, bizi hoşnut ve razı edecek hükümler vermesini umuyoruz.

Arz ettiğim gibi, niyetimiz sorulara cevap vermek ama ben bu işi ancak bu kadar yapabiliyorum. İnşâallah, daha maharetli biri gelir, bu meseleleri size daha detaylı anlatır. Ancak şu anda bana düşen budur. Bu konuda kendi rolümü oynayacağım; zaten elimden başkası da gelmez.

***

İnsan bir hayrı elde etmek için beklediği ve o hayrın yolunda olduğu müddetçe hayır işliyor, sevap kazanıyor gibi olur. Namaz, insana sevap kazandırdığı gibi, namaz için abdest alma, hatta bazen –bir hadis-i şerifin işaret ettiği gibi– çok meşakkat ve zorluklarla abdest alma da insana ayrıca sevap kazandırır.[3] Haddizatında bu abdest, sırf namaz kılmak için alınmıştır. Mescide gidip namaz kılmak ibadet olduğu gibi, dinimiz mescidin yolunda atılan adımları dahi ibadet saymıştır. Demek ki mukaddes işler istikametinde alınan solukları, verilen nefesleri, atılan adımları Allah (celle celâluhu) ibadet olarak kabul etmektedir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) pek çok meşgaleleri olurdu; cemaate namaz kıldırır, vaaz u nasihat eder, zevcelerinin hukukunu gözetir, çocuk

terbiyesi üzerinde durur, heyetleri kabul eder, yerinde savaşa gider ve insanların arasını bulur... hâsılı, bir insanın altından rahatlıkla kalkamayacağı işlerin hepsini yapmaya çalışırdı.

Bir gün Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), belki de bir heyetle görüşmesinin uzaması üzerine yatsı namazını ciddi şekilde geciktirmişti ve insanlar da uyuklamaya başlamıştı. Nihayet Hazreti Ömer dayanamayıp, "Namaz, namaz! Kadınlar ve çocuklar uyuklamaya başladılar!" diye sesini yükseltmişti. Derken Efendimiz de yaptığı işi bitirip gelmişti. Muhtemelen Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) bu davranışıyla uyumamaları için insanları ikaz ediyordu. Peygamberimiz gelince, onlara şöyle ferman etti: *"Şu anda yeryüzünde sizin gibi bu namazı bekleyen hiçbir topluluk yoktur."*[4] Tabi o gün bütün Müslümanlar Medine-i Münevvere'de olduğu için hakikaten yeryüzünde namazı bekleyen başka cemaat olamazdı. Ayrıca Medine'nin etrafında öyle bir cemaat de yoktu. Çünkü herkes yatsı namazını kılmış, yatmıştı.

Biz de bu şekilde camide başlattığımız sorulara cevap verme işini, insanların işlerinin az olduğu yatsıdan sonra yapıyoruz. Bunun için geçirilen zamanı, din ve diyanetin etrafında koparılmak istenen fırtınalardan doğan bir kısım şüphe ve tereddütleri izale etme maksadıyla olduğu müddetçe, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hadislerine dayanarak söyleyebiliriz ki, inşâallah, Cenab-ı Hak ibadet defterimize kaydeder.

İkinci olarak, bazen sorular içinde, ilmihâllerde rahatlıkla bulunabilecek soruların olmasıdır ki, bu soruların cevaplarına herhangi bir ilmihâli okuyarak ulaşmak mümkündür. Soruyu soranın kendisi de ilmihâlden bu soruların cevaplarına bakabilir. Vâkıa ben bu soruları da küçümsemem ve hepsine cevap vermeye çalışırım. Ne var ki, herkesin rahatlıkla yapabileceği bir işi burada ifade etmek, umumun vaktini almak olacaktır. Ama yine de kimsenin hatırı kırılmasın diye bütün sorulara cevap vermek isterim. Cevapları rahat bulunabilecek soruların sorulmamasını istememden de inşâallah kimse rencide olmaz.

Sorulan sorular üzerine arz etmek istediğim *üçüncü husus* ise, bazen soruların, soranın kendisiyle alâkalı olmasıdır.

Esasen sorulardan pek çoğu mevzu ve muhteva itibarıyla belki bir kitap, en azından bir makale yazmayı gerektirir. Ama biz burada sadece bir şüphe ve tereddüdü gidermeye matuf konuşuyoruz. Aslında, sadece sorulan sorulardan bir tanesine, gecenin tamamını hasredip üzerinde dursak bile hakkıyla cevap vermiş sayılmayız. Burada bir sorunun cevabı verildikten sonra hâlâ kafalarda tereddüt kalmışsa, daha sonraki zamanlarda, kalan tereddütler tekrar dile getirilerek sorulsa daha iyi olur.

Bunun için beklemeye de gerek yok; evet, cevabın ardından hemen anlaşılmayan yerler tekrar sorulabilir.

***

Aslında, kendini aşamamış bir insanın makam-ı fetvada bulunması ve kendisine tevcih edilen her soruya cevap vermesi çok tehlikeli bir husustur. Keşke insan kendini aşabilmiş olsa da sorulan her sorudan birkaç tanesine “Bilmiyorum” diyebilse ve sonra bilmiyorum diyebildiğinden ötürü memnun olarak tevazu gösterebilse; böyle bir sohbet Allah’ın (celle celâluhu) rızasına muvafik olur ve Resûl-i Ekrem’i de (aleyhissalâtü vesselâm) memnun eder.

Bizim gibiler de, sanki cemaatin sorduğu her soruya cevap verme mecburiyeti var gibi düşünüyor. Normalde bir nâdanlığın, cehaletin ve haddini bilmezliğin ifadesi olan bu durum gerçekten düşündürücüdür. Ama neylersin biz de yaralı bir toplum içinde neş’et etmiş bulunuyoruz. Ayrıca, soruya cevap verilmediğinde o soru cevapsızmış gibi anlaşılabilir ve bu yüzden çeşitli şüphelerin oluşmasına sebebiyet verilmiş olur.

Şimdiye kadar fukaha-i kiram, muhaddisîn-i izam efendilerimizden kendilerine sorulan soruların hepsine hemen cevap veren, bilebildiğimiz tek bir şahıs yoktur. Mesela, Abdullah İbn Ömer Hazretlerine gelip soru sorarlar. O da, “Senin sorduğunu bilmem.” cevabını verir. Soruyu soran şahıs giderken de Abdullah İbn Ömer Hazretleri, “İbn Ömer ne güzel insan! Kendisine bilmediği bir şey sorulunca ‘Bilmem!’ diyebildi.” deyiverir.[5] Yine bir seferinde bir soruya tumturaklı ve güzel bir cevap yazan Ömer İbn Abdülaziz (radıyallâhu anh), içine gelen ufak bir “biliyorum” esintisinden dolayı cevabî olarak yazdığı mektubu yırtıp ayaklarının altına atıverir.[6] “Hicret Şehri Medine’nin İmamı” diye anılan İmam Mâlik Hazretleri de kendisine sorulan kırk sorudan otuz altı tanesine “Bilmiyorum” diye cevap verir.[7] İşte bu, nefsini aşmasını bilen insanların tavrıdır.

Selefimiz hep böyle düşünmüş ve böyle yaşamıştır. Bu şekilde yaşamayan da onların halefi sayılmaz. Bunlara, Kur’ân ifadesiyle, half (bozulmuş nesil) demek daha uygundur. Âyette Rabbimiz, bu nesli şöyle anlatır: *“Kendilerinden sonra yerlerine öyle bir nesil (half) geldi ki namazı zâyi ettiler, şehvetlerinin peşine düştüler. İşte bunlar mutlaka azgınlıklarının cezasını bulacaklardır.”*[8] Cenab-ı Hak bizi böyle bir âkıbetten muhafaza buyursun!

Bizim dönemimizdeki mirasyedilerin elinde her şey maalesef berbat oldu. Tabi ki her şeyle beraber makam-ı fetva da heder olup gitti. Çünkü bizler iç dünyamızı ihmal ederek şehevât-ı nefsaniyemize uyduk.

İnşâallah ileride toplumun karşısına “her şeyi biliyorum” havasıyla çıkmayacak insanlar gelir ve bu fetret faslını kapatmış olurlar. Ben hasbî olarak bu işe kendini veren nesillerin geleceği hususunda çok ümitliyim. İnşâallah, dünyaya beş paralık kıymet vermeyecek, kendisine gülündüğü zaman sevinecek, kınandığı zaman mesrur olacak, kusurları söylendiğinde koynundaki akrep kendisine haber verilmiş gibi sevinecek seviyede kendini aşmış insanların çıkacağı konusunda ümidim tamdır. Hem de şairimizin dediği gibi;

“ Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.”

***

Camideki soru-cevap oturumlarında bana yöneltilen sorular, Müslümanlar arasında bahis mevzuu olan ve bir kısım zayıf kimseler için –Allah muhafaza buyursun!– tereddüt neticesi kaymaya sebebiyet verecek türdendi. Bunların cevaplarının olduğu kitapları okumak suretiyle bu müşkilleri çözmek mümkün olduğu gibi, değişik vesileleri kullanarak bir araya gelme ve soruları müşterek mütalâa ve müzakere ederek uygun cevabın bulunması da güzel bir yoldur. Ancak bunun tehlikeli tarafı, sorular üzerinde münakaşa yapmak suretiyle cerbeze ve diyalektiğe girilmesidir. Mesela, bir kişi bu meselelere itiraz eden birisini karşısına alıp ona cevap vermeye çalıştığında, şayet muhatap onu hafife alıyorsa, bu kişi tehlikeli bir yola girmiş demektir. Zira hiç gereksiz yere itirazında inat eden bir muarız üretilmiş olur.

Bizim inandığımız şeyleri, en makul yollarla insanlara intikal ettirmedeki gayemiz, sevdiğimiz Allah’ın (celle celâluhu) ve O’nun güzel emirlerinin herkes tarafından hüsnükabul görmesidir. Biz Müslümanlar, Allah’ı severiz ve herkesin de O’nu sevmesini isteriz. Öyle ise bunu kimseyi ürkütmeden, kaçırmadan, damarına dokundurmadan ve tenfîr ettirmeden yapmaya çalışmalıyız.

Bu konuda belki de bazen başımızı muhatabın ayağının altına koymak icap edecek, bazen yüzümüze tükürülecek ve haysiyet, namus ve izzetimizle oynanacaktır. Ama neticede Allah (celle celâluhu) sevdirilebilirse biz bunlara katlanmaya razı olmalıyız. Bizim için önemli olan; bazı kimseleri ilzam etmek ve seslerini kesmek değildir. Aksine bizim vazifemiz; deme-damara dokundurmadan, hissiyatı tahrik etmeden, sadece ve sadece O’nu anlatmak olmalıdır. Bu nokta bilinemediğinden, bazıları sanki karşı tarafı susturma mecburiyeti varmış gibi tahrik edici şekilde konuşabiliyor ve dolayısıyla da konuşmalarda “Senin iddiana göre…”, “Senin düşüncene göre…” gibi cümleler kullanabiliyor.

Günümüzde, bakışları sadece maddeye açık, mânâya kapalı insanlar bazı şeyleri kabul etmekte zorlanabilirler. Zira, şu âlem-i şehadette müşâhede ettiğimiz şeylerden başka bir de gaybî varlıklar vardır. Allah, bunları –Kendisine iman dâhil– imanın rükünleri olarak anlatmaktadır. Gaybın mutlakı vardır, mukayyedi vardır. Yani insanların hiçbir zaman bilemeyeceği gayb olduğu gibi, bazı şartlar yerine geldiği zaman bilebilecekleri gayb da vardır.

Bu cümleden olarak melâike-i kiram mukayyet gaybdır; bazılarınca bilinir, bazılarınca da bilinmez. Cinler ve şeytanlar da öyledir. Bu mesele ortaya atıldığında birisi, içinde bulunduğu havanın tesiriyle, “Ben cinleri kabul etmiyorum.” deyiverir. İşte o zaman bunu söyleyen kimsenin üzerine gitmemek lazımdır. Çünkü o, inkâr etmeye teşebbüs ve azmetmiştir. O anda onun karşısına gökten melek getirilip konuşturulsa halüsinasyon gördüğünü düşünecek ve yine de inanmayacaktır. Hak ve hakikat adına

orada yapılacak şey, konuyu üstelememek olmalıdır. Çünkü onun, neticede inadından dolayı gidip kâfir olma ihtimali vardır. Dolayısıyla, gayba ait meseleleri herkesin seviyesine göre anlatmak çok önemlidir. Bu itibarla bu tür konularda muhatabın üzerine gidilmemeli, mümkün olduğu kadar ona, inanabileceği aklî, mantıkî kıstaslar içinde anlatılacakları anlatılmalı ve damarına dokundurulmamalıdır.

Bir defasında yanıma küfr-ü meşkûk (inançsızlığa götüren şüpheler) içinde insanlar gelmişti ve ben de ikna edeyim diye en mantıkî delillerle onları karşıladım. Gerçi, sonunda verecek cevap bulamamışlardı ama ayrılıp giderken inanmamaya azm (küfr-ü mutlak) içindeydiler. Evet, böylelerine biz ne delil getirirsek getirelim kalbe imanı koyacak olan Allah'tır; bizler sadece birer vesileyiz. Dolayısıyla reaksiyona sebebiyet vermekten kesinlikle kaçınmalıyız.

Dikkatlerden kaçan diğer bir mesele de, dinin, özellikle akideye müteallik meselelerinin münakaşa suretinde bahsinin doğru olmamasıdır. Evet, itikada ait konuları ele alırken münakaşa üslubundan uzak durmak çok önemlidir. Bu tür sohbetlerde muhataplarımız inatçı bir mülhit yani inkârcı ise, onun gideceği başka bir yer olmadığı için mümkün olduğu kadar onu ikna etmeye, şüphelerini gidermeye çalışmak lazımdır. Evet, dine ait herhangi bir meseleyi münakaşa mevzuu olarak ortaya atıp üzerinde tartışarak o meselede şöyle-böyle münakaşa yapmak caiz değildir. Bunu yapan bir insan, samimi dahi olsa, büyük bir günah işlemiş olur. Bu, tıpkı silah kullanmasını bilmeyen bir insanın silahla uğraşması gibidir. Bazen beklenmedik olumsuzluklara sebebiyet verilmiş olabilir.

***

Bizler maddenin esas alındığı bir asırda yaşıyoruz. Bugün maddecilik, insanın ailevî, içtimaî, ilmî hayatı dâhil her şeyin temelinde. Öyle ki maddî olmayan şeyler, neticesi ve eserleri görünse dahi hüsnükabul görmemekte.

Herkes maddeye bu ölçüde dalınca, Allah'a inananların dahi bugün bir bakıma esbapperest hâle geldiği gözardı edilmemelidir. Onların Allah'a inanmaları bile "Kâinatı Allah yarattı, zerreleri Allah hareket ettiriyor…" gibi net bilgiler ve formüller altında, başka diyebilecekleri bir şey olmadığından dolayıdır. Günümüz Müslüman'ı kendi kendine âdeta, "Ağzım böyle söylüyor ama sebeplerin tesiri de yok değil." diyor. Evet, madde şimdilerde kalbleri ve ruhları bu kadar ifsat etmiş durumdadır. Duygular ve düşünceler bu hâle gelince bize de buna göre sorular teveccüh etmekte. Bizlere düşen, o soruları, soranların seviyelerine göre gidermeye çalışmak olmalıdır. Aksine cevaplar, ilk sebeplerinin tahlilinin yapıldığı laboratuar kıstas ve ölçülerine uymazsa hemen inkâr basılır. Vâkıa, en pozitif ilimlerin bile belli sınırları vardır. Bunlar ancak tecrübe sahasına getirebildikleri şeyler hakkında sağlam hükümler ortaya koyabilirler. Şurası muhakkak ki, pozitif ilimler kendi sahalarındaki bir mesele hakkında yüzde bir kat'î hüküm verebilse bile bunun dışında sırf bir tereddüt, zan ve faraziyeden ibaret

kalır. Aslında hâlâ ilmin yüzde doksan dokuzuna zan hâkimdir. Meseleyi bu açıdan ele alacak olursak insaflı olmak ve dinî meseleleri hemen çar-çabuk tenkit edip inkâr etmemek lazımdır. Bu da onların yapması gereken şeydir.

Vâkıa, Müslüman da bir bakıma değişik meseleleri akıl açısından ele alır. Fakat Müslümanın meseleyi akıl açısından ele alması, vahyin ve ilhamın ışığı altında, aklın rehberliğiyledir. Ama bu, kat'iyen bir Descartes akılcılığı veya ilk Yunan filozoflarında olduğu gibi tamamen aklı hâkim kılma şeklinde değildir.

Evet biz, vahiy ve ilham buutlu aklı esas alırız. Müşâhedeye tâbi tuttuğumuz şeylerden aklî terkipler, tahliller yapar, bu sentez ve analizlerle bir kısım neticelere varırız. Binaenaleyh müşâhede ettiğimiz şu kitab-ı kebir-i kâinat pek çok kanun ve kıstaslarıyla, olup biten hâdiselerin arkasında bir olan Allah'ın mevcudiyetini göstermektedir. Bunun gibi Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan da muhtevasının delâletiyle bir peygamberi gösteriyor ve bir olan o Allah'a delâlet ediyor.

İşin esası, kendilerini iyi yetiştirmiş insanlar, iman ve Kur'ân'la alâkalı meseleleri onlara muhtaç kafa ve gönüllere yerinde, zamanında ve en uygun şekilde götürme mecburiyetindedir. Bu noktadaki taktik hatası, arada bir nefretin meydana gelmesine sebebiyte verebilecektir. Bunun için muhtaçlara, en mükemmel ilmî kanunlar ve laboratuarın kat'î olarak ortaya koyduğu sonuçlarla anlatılacakları anlatmalıyız.

Bundan başka; anlatan, evvela anlattığı meselelerde iz'an-ı kalbe sahip olmalıdır. İki kere ikinin dört etmesi meselesinde bile bazı itirazlar olabilir. Onun için mü'min bundan daha kat'î bir kanaate sahip olmalıdır. Aksi durumda ne kadar parlak bir anlatış tarzı olsa da bu, karşı tarafta bir reaksiyona sebebiyet verebilir.

Bu hususta önemli bir esas da, karşımızdaki insanı mutlaka ilzam edip sesini kesmeye şartlanmamaktır. Mü'minin vazifesi, hakkı anlatmaktır. Bu konuda bir insanın anlatmasına reaksiyon gösteriliyorsa, onun yerine bir başkası anlatmalıdır. Zira önemli olan, yeryüzünde Allah'ın istediği hususların anlatılması ve bunların sevdirilmesidir. Bu itibarla da bunu kim yaparsa yapsın o makbuldür. Kalbi kaskatı, kendi his âleminde henüz hazır olmayan ve ruhu bu mevzuya yabancı bir insanın bu meseleleri inatçı bir adama anlatmada ısrar etmesi, onu ürkütüp uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramaz.

Şimdiye kadar –nebiler dâhil– hiçbir zaman münakaşa ve diyalektikle meseleler halledilememiştir. Zannediyorum bu şekildeki yaklaşımla Müslüman olmuş bir tek insan bile gösterilemez. Yahudiler ve Hıristiyanlar, Resûl-i Ekrem'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) münakaşa ve münazaraya girdiklerinde, seslerini kesiyor ve ilzam edilmişlik içinde ayrılıp gidiyorlardı.

Binaenaleyh verilecek şeyler havanın çok müsait olduğu pozisyonlarda, uygun bir şekilde verilmelidir. Yerine göre onu muhatap almadan, hiç haberi yokmuş gibi hak ve hakikate tercüman olunmalıdır. İhtimal, bu suretle onun enaniyeti reaksiyon göstermez. Yoksa en ahmak insanlar bile –az enaniyetleri varsa– Eflatun'u hatta Hazreti Mesih'i

(aleyhisselâm) getirip konuşturursanız sadece tepki vereceklerdir ki, o zaman da yapılan şey hizmet değil; hizmet adına hakikate hıyanet olur.

Bu konuda önemli hususlardan bir diğeri de, tek celsede bir konudaki bütün şüpheleri giderme gayreti içinde olmaktır. Yoksa muhatap tereddütle kalkıp giderse ikinci sefer kendini savunabilmek için diyalektik ve demogojiye girer, kendince malzeme toplar, bu da onun tereddütlerini katlar. Şahsen ben böyle altından kalkamayacağım bir soruya muhatap olsam cevabını vereceğim âna kadar namazımda-niyazımda, yatarken-kalkarken... hâsılı her zaman o soru kafamın bir tarafında durur ve normalde birkaç yönünü anlatacaksam pek çok yönlü cevap bulmaya çalışır, muhataplarımın karşısına öyle çıkarım. Evet, bazen bir celsede tereddütlerini halledemediğiniz mütereddidin, kendi bâtıl davası uğrunda yanlış kanaatler edinmesine yol açmış olursunuz. İşte bunların hepsi "dine hizmet ediyorum" zannıyla yanlış taktikler yüzünden dine zarar vermektir. Şayet biz Mevlâ-i Müteâl'i sevdirmeye çalışıyorsak, –ki niyetimiz odur– o uğurda daha dikkatli olmalıyız.

[1] Bu başlık altında, Muhterem Müellif'in özellikle 1980 öncesi dönemde camide kendisine yöneltilen sorulara cevap vermeden önce mukaddime mahiyetinde yaptığı konuşmalar derlenmiştir.

[2] Mevlâna, *Mesnevi* 6/282-285.

[3] Bkz.: Müslim, *tahâret* 41; Tirmizî, *tahâret* 39.

[4] Buhârî, *mevâkitü's-salâh* 22, 24, *ezân* 162; Müslim, *mesâcid* 218.

[5] Dârimî, *mukaddime* 21; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/647.

[6] el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* s.57.

[7] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 10/94; İbn Kesîr, *Tuhfetü't-talib,* s. 456.

[8] Meryem sûresi, 19/59.

Birinci Bölüm

NEDEN ÜMİTVÂRIM?

Soru: İslâm'ın istikbaliyle ilgili kötümser görüşlere karşılık ümit verici vaazlarınızı dinliyoruz. Bu ümidinizin kaynağı nedir?

Ben, kendimi bedbin ve karamsar bir insan bilirim. Ancak bir şey var ki, onu da inkâr edemem. *Şöyle ki,* eğer Cenab-ı Vacibu'l-Vücud ve Tekaddes Hazretlerinin konuşturduğu bir insan olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm), ümmetinin son günleri adına bir bişâret vermişse,[9] ben onu kendi karamsar dünyam içinde karartamam. Bana düşen, onu kendi berraklığına has keyfiyette takdim etmektir.

Sâniyen, ümitsizliğe düşecek çok ciddi bir durum olmadığı gibi, aksine ümidimizi besleyecek pek çok gelişme var. Her ne kadar ben ve benim emsalim kendimizi mahvolmuş bir nesil olarak görsek de gelecek nesil için bir köprü durumundayız. Gelecek neslin ise, hadis-i şeriflerin verdiği müjdeler içinde, Cenab-ı Hakk'ın hususi iltifatına nâil olacağına inanıyoruz. Ben de onca cürmüm ve günahıma rağmen bu iltifatlardan istifade etme ümidini taşımaktayım. Şahsen hep bu hususu düşünerek, hiçbir zaman ümitsizliğe düşmedim. Bir karanlık dönemde hiç yoktan başlayıp gelişen, mesafe üstüne mesafe kat eden, hatta daha gerilere dönüp baktığında, dün ufkunda yalancı bir şimşeğin çakmadığını, kâzip bir fecrin tulû etmediğini gören ve bugün bir zahre-i şemse ulaşan ve Güneş'in parlaklığı başını okşayan bir neslin ümitsizliğe düşmeyeceğine inanıyorum. Zira bizden evvelki nesillerin kupkuru ve kapkaranlık bir dünyaları vardı. Hâlbuki şimdi az da olsa aydın bir dünyamız var ve bizi, inşâallah, aydınlık bir istikbal beklemektedir. Bu hususu teyit eden pek çok emare var. Hiç kimse bunları inkâr edemez. Esasında bunları inkâr, nankörlük sayılır.

Ayrıca unutulmamalıdır ki, mâzi bu türlü iniş ve çıkışlarla doludur. Biz ne ilk defa inen ve devrilen kimseleriz ne de ilk defa bir çukurdan çıkma mecburiyetinde olan kimseler. Evet, bizden evvel nice milletler hep aynı inişleri, düşüşleri yaşamış ve Allah'ın (celle celâluhu) lütfuyla değişik şekilde çıkışlar yapmışlardır. Hazreti Nuh (aleyhisselâm), ümmeti içinde bin seneye yakın irşat ve tebliğde bulunmuştu. İşte o ümmet öyle bir çukura düşmüştü ki, beş büyük peygamberden (ulü'l-azm) birisi olan Hazreti Nuh, bu kadar yıl sa'y ve gayret etmesine mukabil sefine-i selâmete binerken yanında ancak yetmiş-seksen kadar insan vardı.[10] Hatta mevcut Tevrat ve İncil'de Hazreti Nuh'un yanında olan sekiz kişiden bahsedilir.[11]

Hazreti Âdem'in (aleyhisselâm) irşadıyla başlayan beşerin din hakikatini tanımama devresi, Hazreti Nuh (aleyhisselâm) döneminde son kerteye ulaşmıştı. Âdeta her şey bitip tükenmişken Hazreti Nuh ile yeni bir irşat devri başlamıştı. Hazreti Hud (aleyhisselâm) devrine doğru yeniden bir iniş devri olmuştur. Hazreti Hud, bir kere daha insanları imana çağırmıştır. Hazreti Salih (aleyhisselâm), muasırlarına belli mucizelerle Hakk'ı anlatmış; onlar ise Hazreti Salih'in devesini dillerine dolamış,

peygamberden gelen tehdidi görmezden gelmişlerdir. Sonra o da ümmetine çeki düzen vermiş ve yeniden bir kez daha küre-i arza nur serpiştirmiştir.

Hazreti İbrahim (aleyhisselâm), Firavun tarafından (Bazı tarihçiler o Firavun'un adının Sâdûk olduğunu söylerler)[12] zevcesi ile tehdit edildiğinde içinde bulunduğu durumu zevcesine açarak şöyle seslenmişti: "Ey Sâra, biliyorsun ki, yeryüzünde sen ve benden başka Müslüman yok. (Eğer biz de mahvolursak Allah'ın adını anan kimse kalmayacaktır!)"[13] Onun bu sözlerinden, Hazreti İbrahim devrinde de inananların bir kere daha dalâlete sürüklendikleri anlaşılmaktadır. Sonra bu dönemde Hazreti İbrahim'le yeni bir aşk, heyecan ve coşkunluk devri başlamıştır. Hazreti Musa (aleyhisselâm) bu işi devlet çapında plânlamış, rayına oturtmuş, İsrailoğullarıyla bir devlet kurarak firavunlara baş kaldırmış ve gürül gürül Hakk'ı ilan etmiştir. Bu süreç, Hazreti Davud ve Hazreti Süleyman (aleyhimesselâm) devirlerinde muhteşem bir devlet olarak yerine oturmuş ve cihan çapında bir hâkimiyet kurulmuştur. Hazreti Mesih'e (aleyhisselâm) doğru gelindiğinde Hak duygusu yeniden yıkılmış ve Hazreti Mesih'in etrafında sağlam inanmış on bir buçuk insan kalmıştı. (Vâkıa havariler on iki kişidir, ancak birisi ihanet ettiği için "on bir buçuk" ifadesini kullandım.) Hazreti Mesih'in elçi olarak gönderildiği cemaat, kendilerine peygamber olarak gelen ve kendi ırklarından olan Hazreti Zekeriya ve Hazreti Yahya'yı (aleyhimesselâm) tereddüt etmeden şehit edecek kadar asi bir toplumdu. Hazreti Mesih, bu cemaati Hakk'a çağırarak Efendimiz'e giden yolu açmıştı.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), dünyaya teşrif ettiği zaman her yanda bambaşka bir hava vardı. Beşer bütün bütün şirazeden çıkmış, insanlık tamamen haktan, hakikatten uzaklaşmıştı. O kadar ki, yerdeki en mukaddes bina olan Kâbe'yi kadınlar çırılçıplak tavaf ediyor,[14] Mekke sokakları fuhşiyatla inliyordu. (Bâtılı tasvir olur düşüncesiyle daha fazla açmak istemiyorum.) Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), beşeri son kez bir daha gayyâdan alıp belli bir doruğa ulaştırırken aynı zamanda insanlığın bir gün yeniden dirileceği müjdesini de vermişti. Bu hakikati M. Akif, şu altın ifadelerle ne güzel resmeder:

" Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta,
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi.
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zeminin,
Salgındı, bugün Şark'ı yıkan tefrika derdi.
Derken, büyümüş kırkına gelmişti ki öksüz,
Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!
Bir nefhada insanlığı kurtardı o Masum,
Bir hamlede kayserleri, kisraları yere serdi!
Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;
Zulmün ki, zeval aklına gelmezdi, geberdi!

Âlemlere rahmetti evet şer-i mübini,
Şehbalini adl isteyenin yurduna gerdi.
Dünya neye sahipse, O'nun vergisidir hep;
Medyun O'na cemiyyeti, medyun O'na ferdi.
Medyundur o Masum'a bütün bir beşeriyet
Ya Rab, bizi mahşerde bu ikrar ile haşret!"

İşte benim ümidimin kaynağı, bu iniş ve çıkışların devamındaki temel espridir! Biz, iki asır evvel "Batılılaşacağız" diye gafletle bir kuyuya baş aşağı dalmaya durduk. Biz indikçe birileri bize "Merdiven çıkıyorsunuz." diyor ve âdeta her yüz metre düşüşte bize bir madalya takıyorlardı. Bütün bunlar, bizim maskaralığımızın ifadesiydi. Ancak Allah'ın lütuf ve keremiyle yirminci asırda birden bire İslâm âleminin makus tali'i yeniden değişmeye durdu. Bir kere daha Cenab-ı Hak (celle celâluhu), mürşid ve mübelliğler göndererek Kur'ân'ın mübarek yüzünden perdeyi açıverdi ve yeniden Tur'da berk çakar gibi oldu, Hira'da vahyin sesi gürlemeye başladı. Arap şairi;

أَبَرْقٌ بَدَا مِنْ جَانِبِ الطُّورِ لاَمِعُ ... أَمْ اِرْتَفَعَتْ عَنْ وَجْهِ لَيْلَى الْبَرَاقِعُ

"Tur tarafından bir nur mu çaktı / Yoksa Leyla, yüzünden perdeyi mi kaldırdı?" der. Bunun gibi biz de şimdilerde Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) –perde arkasından– cemal-i bâkemalini müşâhede ediyor gibi bir neslin berrak, duru, temiz, günahsız ve masum çehrelerini görür olduk ve aradığımızın rüyalarını görmeye başladık; başladık ve onca iniş-çıkışlardan sonra günümüzde kadını ve erkeğiyle kendimiz olmaya yöneldik.

Kanımızla mühürlediğimiz İstiklal savaşından sonra gaddar, cebbar, zalim bazı milletler bize şartlı bir istiklal vermiş ve bizi kendimizden kopararak, Kur'ân'dan uzaklaştırarak kimliksizleştirmek istemişlerdi. Ne var ki, on asırdır dinine-diyanetine sadık ve bağlı bu millet, bir taraftan dünyanın kâfir ve zalimlerini idare ederken diğer taraftan da millet ruhunun gölgesi altında değişik yollarla hizmetini devam ettirmişti. Evet, millet kendi içinden mürde (ölü) gönülleri ihya edebilecek alternatifler çıkarmış ve o gönülleri ihya etmeye çalışmıştı. Derken tabanda ciddi bir gayret olmuş ve bunun neticesinde ahlâklı ve faziletli nesillerin yetişmesine zemin teşkil eden çeşitli müesseseler açılmış; daha sonra da mekteplere Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi konuluvermişti. Önceleri bunları görüp bilen aydın birkaç ruh bulabilmek için mumla insan ararken, elhamdülillah, şimdi binlercesiyle iç içeyiz.

Bir zamanlar lisede okuyan bir talebeyi camide namaz kılarken görmek, içimize Tur'dan esen bir bişâret ve müjde gibi geliyordu. Şimdi ise her şey çok farklı...

Yeri gelmişken burada bir hatıramı sizinle paylaşmak istiyorum. Namaz kılmak için

bir camiye gitmiştim. Namazdan sonra lise 1 veya 2. sınıfta olabileceğini tahmin ettiğim bir talebe görünce hislerime hâkim olamadım, elinden tutup ona bir şeyler anlatmak istedim. O, beni gördüğünde önüme bir kâğıt uzattı ve bana, "Şuraya bir imza atar mısınız?" dedi. Bunun ne olduğunu sorunca, "Mekteplere din dersi konması için imza topluyoruz." diye cevap verdi. Eğer orada durumum müsait olsaydı o talebenin ayaklarına kapanacak ve "Ben de seni bekliyordum!" diyecektim. Ben ona bir şey anlatayım diye beklerken o bana çok şey anlatıvermişti.

Sonuç olarak, işte bu ve bunun gibi daha pek çok güzel gelişmeleri gördükten sonra ümitsizliğe düşmek için hiçbir sebep yok. Ümidimizi besleyici bu kadar faktör içinde elbette ümitli olacağız. Şimdi bu faslı da fikir mimarımızın çok tekrar ettiğim şu ifadeleriyle noktalayalım: *"Ümitvâr olunuz. Şu istikbal inkilâbâtı içinde en yüksek ve gür sadâ, İslâm'ın sadâsı olacaktır."*[15]

[9] Bkz.: Müslim, *îmân* 232; Tirmizî, *îmân* 13; İbn Mâce, *fiten* 15.

[10] Bkz.: es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 5/169; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 2/384.

[11] Kitab-ı Mukaddes, *Tekvin,* 6:18, 7:7, 13, 8:15, 18; *1. Petrus,* 3:20.

[12] Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/392.

[13] Buhârî, *enbiyâ* 11; Müslim, *fezâil* 154.

[14] Müslim, *tefsir* 25; Nesâî, *menâsik* 161.

[15] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.126 (İlk Hayatı).

ALLAH YOLUNDA ÇEKİLEN ÇİLELER

Soru: Kur'ân-ı Kerim'de "Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara maruz kalmadan Cennet'e gireceğinizi mi sandınız?"[16] **buyruluyor. Oysa bu mevzuda bizim kafamız ağrımadığı gibi burnumuz da kanamıyor. Rabbimizin dinine hizmette bulunduğumuzdan ötürü bir hakaret bile görmedik. Bunu ne ile telif edebiliriz?**

Evvela, ifade etmek gerekir ki, din-i mübin-i İslâm'a hizmet ve bu yolda muvaffakiyet hep aynı metotla olmuş ve bu uğurda hep benzer sıkıntılar çekilmiştir. Allah (celle celâluhu) yolunda olmanın beraberinde getirdiği o çileli hayata dair misaller yıllarca, asırlarca, belki milyonlarca sene önce yaşayan ilk insanların ve onların nebilerinin hayatlarında da müşâhede edilmektedir.

Mesela, Kur'ân'da anlatıldığına göre, kavminin, Seyyidina Hazreti Nuh'a (aleyhisselâm) dedikleri sözler, sokakta bizim herhangi birimize söylense ve bize bu şekilde bir hakarette bulunulsa, öyle zannediyorum ki, rahatsızlıktan iki büklüm oluruz. Beş büyük peygamberden biri olan o şanı yüce nebi, her gün kapı kapı dolaşarak insanların kapılarının tokmağına dokunmuş, *"Lâ ilâhe illallah deyin, kurtulun!"* demiş, onlar ise bazen onun ayağına ip bağlayıp sürüklemişler, bazen üzerine üşüşüp dövmüşler, başına toz-toprak atmışlar, bazen de hakaretin en acımasızını yapmışlardır. Keza, Hazreti İbrahim'in (aleyhisselâm) hayatı incelendiğinde onun da ne büyük sıkıntılar çektiği görülecektir. Evet o, ateşe atılma, zevcesini götürüp bir tarafa bırakma ve oğlunu kesmeye memur edilme gibi en ağır imtihanlara maruz kalmıştır. Hatta Hazreti İbrahim, o zamanlar Şam önlerinde yaşayan ve bir kısım tarihçilerin adına Sâdûk dedikleri[17] Firavun tarafından zevcesi ile tehdit edilmiştir.[18]

Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) hayatı da bu çeşit imtihanlarla doludur. İrşat etmek için karşısına dikildiği Firavun O'nu ölümle tehdit etmiştir. Daha sonra ise o, halkını kurtarmaya gelmiş, fakat kavminden yine de yüz bulamamıştır. Onun halkı bir sürü mucize karşısında bile tam teslim olamamış, sürekli problem çıkarmıştır. Hep böyle olmuştur ve hep böyle olacaktır. Ama bütün bunlara rağmen gidilecek yol, peygamberlerin yolu olduğundan, başa gelen her şeye katlanılmalıdır.

Hazreti İsa'ya (aleyhisselâm), on iki kişi olan ümmetinden birisi de ihanet etmişti. Hatta kavmi, onun evini haince sarmış ve kendi nebilerini çarmıha germek için âdeta yarış yaparcasına koşuşmuşlardı... Evet, bütün nebiler hep çile çekmişlerdi ve çile çekilecekti. Zira yol, onların gittiği yoldur. Konuyla alâkalı Yunus Emre şöyle der:

" Bu yol uzaktır,
Menzili çoktur,

Geçidi yoktur,
Derin sular var.”

Binaenaleyh bu yönüyle baktığımız zaman, Hak yolunda yürüyenler, bazen tekme tokat yiyeceklerine, hakaretlere maruz kalacaklarına ve yüzlerine tükürüleceğine hazır olmalıdırlar. Fakat bunları istemek ve beklemek doğru değildir. Vâkıa, mü’min, yaptığı hizmetler neticesinde her zaman hakaret de görmeyebilir. Zira Cenab-ı Hak, mü’minleri bazen lütfuyla bu tür belalarla imtihan etmeyebilir de. Bunun yanında mü’minlerin büyük ölçüde maruz kaldıkları şeyler, Hak yolunda çalışanların her zaman refüze olduklarını da göstermez. Aksine onların başlarına buna benzer durumlar gelince şu âyetin mealini düşünmeleri gerektiği bildirilir: *“Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara maruz kalmadan Cennet’e gireceğinizi mi sandınız? Onlar öyle ezici mihnetlere, öyle zorluklara dûçar oldular, öyle şiddetle sarsıldılar ki, peygamber ile yanındaki mü’minler bile ‘Allah’ın vaat ettiği yardım ne zaman yetişecek?’ diyecek duruma geldiler. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı yakındır.”*[19]

Burada mevzu ile alâkalı şu hususa da değinmek istiyorum: İnanan insanlar, din-i mübin-i İslâm’ın âfâk-ı âlemde şehbal açması istikametinde bütün cehd ve gayretlerini göstermelidirler. Hak yolunda başlarına her zaman gelebilecek belaların olabileceğini peşinen kabul etmeli ve bunlara katlanmaları gerektiğini çok iyi bilip buna razı olmalıdırlar. Şu kadar da var ki, Cenab-ı Hak uzun süre Kendi yolunda olanlara bela ve musibet vermeyebilir ve onları sıkmayabilir; hatta bu kimseler, uzun bir müddet rahat edip bir sıkıntıya maruz kalmayabilirler de. Önemli olan husus, musibetler ilk tosladığında onlara karşı sabredebilmektir. Bir hadis-i şerifin ifadesiyle, musibeti ve belayı istememek gerekir. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) buyuruyor ki: *“Düşmanla karşılaşmayı arzu etmeyiniz... Karşılaştığınız zaman da sabrediniz.”*[20] (Bu hakikate Kur’ân-ı Kerim’in bir âyetinde de işaret edilir.)[21] O bakımdan, başımızda değirmen taşları çevirseler, bizi makaslarla doğrasalar, –Nesimî’nin tabiriyle– külümüzü kavurup savursalar, başımıza erre koysalar, testere ile bizi ikiye ayırsalar, “Yâr yapa bunları!” deyip Allah’tan gelen bu imtihanlara sabretmemliyiz.

Binaenaleyh mü’min, Fuzûlî’nin yaptığı gibi Rabbisinden başına bela yağmurunu yağdırmasını istememelidir. O şöyle der:

“ Yâ Rab, belâ-i aşk ile kıl âşinâ beni,
Bir dem belâ-i aşktan etme cüdâ beni.
Az eyleme inâyetini ehl-i derdden,
Yani ki çok belâlara kıl mübtelâ beni.”

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, selefimizle kıyaslandığında günümüzde Hak yolunda hizmet edenlerin büyük imtihan ve musibetlere çok maruz kaldığını söylemek de mümkün değildir. Bu uğurda belki sadece evlerini değiştirmiş ve bazıları

itibarıyla da hapse atılmış olsalar bile kendilerine yatak ve yiyecek verilmiştir. Bu gibi hususları çile ve ızdırap sayanlar, çile ve ızdırabın ne demek olduğunu tam bilmiyorlar demektir. Zira ifade edilen durum, istirahatten ibarettir. Tabi ki duamız, Hak kervanında yolculuk edenlerin başına bu tür belaların da gelmemesi istikametindedir. Ama bir kere daha kemal-i samimiyetle ifade etmek gerekir ki, bizim insanımız bu mevzuda gerçekten çile sayılabilecek ciddi bir durumla karşı karşıya kalmamıştır.

Bununla beraber –Allah'ın bu belaları başımızdan uzak etmesini niyaz ederek diyoruz ki– insanımız başına musibet ve bela gelse bile dişlerini sıkacak ve sabredecek gibi görünmektedir. Bu durum da insanımızın Rabbimize olan tevekkülünün oldukça kavi olduğunu göstermektedir. Hatta onları bu şekilde bir soruyu sormaya zorlayan böyle bir endişe, gerçekten bu mevzuda hiç de azımsanmayacak bir muhasebenin yapıldığına delâlet etmektedir. Evet, bu hâlimizle "kurtulabilir miyiz, kurtulamaz mıyız" endişesini taşıma oldukça düşündürücüdür. Rabbim, omuzumuza tâkat getiremeyeceğimiz yükleri yüklemesin! Başımıza getireceği şeylere karşı bizlere önce sabır, sonra da azim ve ikdam ruhu lütfeylesin ve bizleri hizmetten mahrum bırakmasın.

Burada bir hususu daha ifade ederek mevzuu noktalamak istiyorum. Tâlût'un ordusunda Hazreti Davud'la birlikte 313 inanan insan olduğu rivayet edilmektedir.[22] Dinsiz ordusuyla karşı karşıya kalınca şu şekilde dua etmişlerdi: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *"Ey Rabbimiz, başımızdan yağdırır gibi sabrı üzerimizden boşalt, ayaklarımıza sebat ver ve bu kâfir topluluğa karşı bize nusret bahş eyle!"*[23] Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Her kim gece (yatmadan önce) Bakara Sûresi'nin son iki âyetini okursa, bu ona yeter."*[24] şeklinde bizlere tavsiye ettiği Bakara Sûresi'nin son iki âyetinde de buna benzer bir dua yer alır: *"Ey bizim Rabbimiz! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak, bundan dolayı bizi sorumlu tutma. Bizden evvelkilerin sırtına yüklediğin ağır yükleri ve taşınılmaz sorumlulukları omzumuza yükleme! Ya Rabbenâ! Tâkat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize! Sensin Mevlâmız, yardımcımız! Ve kâfir topluluklara karşı Sen bize nusret bahş eyle!"*[25] Efendimiz bu duayı, yatsı namazından sonra, yatarken okumamızı istemektedir. Keşke mü'minler olarak bu duaları şuurla okuyabilsek ve her gün yeni bir metafizik gerilime geçebilsek!

[16] Bakara sûresi, 2/214.

[17] Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/392.

[18] Bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 11; Müslim, *fezâil* 154.

[19] Bakara sûresi, 2/214.

[20] Buhârî, *cihâd* 112, *temennî* 6, 8; Müslim, *cihâd* 20.

[21] *"Onlar Mescid-i Haram'ın yanında sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla orada savaşmayın. Fakat onlar size savaş açarlarsa siz de onlarla savaşın. (*Bakara sûresi, 2/191).

[22] Ebû Dâvûd, *siyer* 38; Taberî, *Câmiu'l-beyan,* 2/631; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr,* 1/268.

[23] Bakara sûresi, 2/250.

[24] Buhârî, *meğâzî* 12, *fedâilü'l-Kur'ân* 10, 27, 34; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 255, 256.

[25] Bakara sûresi, 2/285-286.

HAKİKATLERİ DUYMA VE MESULİYET

Soru: Hakikatleri duyan insanlar devamlı mesuliyet altına mı giriyorlar? Yoksa mesuliyetlerinin bir kısmı hafifliyor mu?

Evet, hakikatleri duyan insanlar daha ciddi bir mesuliyet altına giriyorlar, denebilir.

"Mesuliyet altına mı giriyorlar, yoksa bir kısım mesuliyetlerden kurtuluyorlar mı?" sorusu iki uçlu bir meseleyi ifade etmektedir. Cehalet, Allah'ın hoşlanmadığı bir durum; cahil de, Allah'ın, Kur'ân'ın ve İslâmiyet'in sevmediği bir tiptir. İnsanlığını müdrik hiç kimse cehalete razı olmaz. Hatta halk arasında domuzun bir hamdinden bahsedilir. Domuz, –halkın çok iyi ifade ettiği gibi– اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَنِي خِنْزِيرًا وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَاهِلًا *"Allah'a hamd ederim ki, beni domuz yarattı da cahil yaratmadı."* dermiş. Herkes nasıl anlarsa anlasın!

Din-i mübin-i İslâm'a göre cahil, Allah'ı Kendi azametine göre bilmeyen insan demektir. Onun için Ebû Cehil, devrine göre çok kültürlü olmasına rağmen kendisine cehaletin babası mânâsına Ebû Cehil denmiştir. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ı bilme mevzuunda minarenin başında iken, Ebû Cehil kuyunun dibinde duran bahtsızdır. Efendimiz, "Ebu'l-irfan" ve "Ebu'l-ilim", o ise "Ebu'l-cehâle"dir; yani cehlin babasıdır. İlim ve cehalet bu mânâda mutekabildir yani birbirinin zıttıdır.

Herkes bu dünyada mârifetini arttırma mükellefiyeti altındadır. Her şeyden önce, bizim kitap okuyarak, kâinatı tefekkür ederek ve ibadet ü taatta bulunarak kalbî hayatımızı inkişaf ettirme mükellefiyetinde olduğumuzu Kur'ân ifade ediyor. Mesela, Kur'ân bir yerde, *"De ki: Dünyayı gezin dolaşın da Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını araştırın (Kudret-i Sâni'i müşâhede edin.)"*[26] buyurur. Başka bir yerde *"İnsan yiyeceği şeye bir baksın..."*[27] der.

Evet, insan, gözünü yumup geçemez. Nebâtâttan, meyvelerden, ağaçlardan ve hayvanattan aldığı gıdaların, Allah'ın (celle celâluhu) gökten indirdiği yağmur sayesinde hâsıl olduğunu ve böylelikle her şeye farklı bir lütufta bulunulduğunu idrak eder. Yeşil bitkiler; Güneş ışınları, karbondioksit ve su ile etkileşime geçer. Fotosentez adı verilen bu işlemin sonunda ise bitkilerin, hayvanların ve insanların istifadesine olarak O (celle celâluhu), neler neler lütfeder! Bunu ifade sadedinde Kur'ân, *"Gökte rızkınızın vesileleri vardır."*[28] buyurur. Gökten sadece yağmur değil, daha neler neler iniyor; iniyor da rüşeymler, başak ve meyveye yürüyor. Binlerce nesne kimisi ot, kimisi ağaç hâlinde semalara doğru ser çekiyor ve dal-budak salıyor. Allah, Kur'ân'da sık sık tafsilatıyla üzüm, hurma gibi çeşit çeşit nimetleri nasıl yarattığını anlatır. Bunları niçin yarattığını da şöyle ifade eder: *"Bütün bunları hem sizin hem de hayvanlarınızın rızkı için yaptık."*[29] Bütün bunlar, Allah'ı (celle celâluhu) hatırlatan diller ve âyetlerdir.

Kur'ân-ı Kerim, çok yerde irfanımızı arttırsın diye âyât-ı tekviniyeye (yaratılışlarıyla

Allah'ı gösteren âyetlere) dikkatimizi çeker ki, kalbî ve ruhî inkişafımız için bunlar çok önemlidir. Bunu böyle bilmeyen kimse, hayatını heder etmiştir ve ahirete gittiği zaman da Cennet'in nimetlerinden bu dar irfan ölçüsünde yararlanacaktır. Hatta o, Cennet'te Zât-ı Bâri'i de bu dar irfan kalıpları içinde müşâhede edecektir. Bundan dolayı ister âfâkî ve enfüsî tefekkür ve tahlil, ister Kur'ân-ı Kerim'i okuma, isterse ibadet ü taatla ruhu inkişaf ettirme bizim için asla vazgeçilmezlerdendir. Zira bu sayede insan, hayvaniyetten çıkacak, cismaniyeti bırakacak, kalbin ve ruhun derece-i hayatına yükselerek Cennet'e ehil hâle gelecektir. Öyle ise bizler, Cenab-ı Hakk'ın Cennet'teki nimetlerinden, zevkleri gelişmiş ve her şeye vâkıf bir şekilde istifade etmeye ve Zât-ı Bâri'yi öyle müşâhede etmeye şimdiden hazırlanmalıyız ki ötede ah-vah etmeyelim. Yoksa insan burada, dağın başındaki görgüsüz, bilgisiz, hiçbir incelik ve nezaket bilemeyen birisi gibi yaşarsa, orada da o şekilde haşrolur. Belki Cennet'e girer, ama o zevk kaynaklarından istifadesi de bu dünyadaki seviyesine göre olur. Bu itibarla insanın gerçek insanlığı, mârifetiyle doğru orantılıdır.

Eskiden, Harbiye'den yetişen subayların yanında bir de "Alaylı" denilen ve ordudan yetişme subaylar olurdu. Bunlar nefer olarak orduya girer, sonra onbaşı, çavuş, başçavuş... şeklinde yükselip giderdi ve bu insanın, raiyet dairesi genişledikçe mesuliyeti de artardı. Binaenaleyh İmam Gazzâlî'nin mesuliyeti ile herhangi bir Müslümanın mesuliyeti bir değildir. Onunla bizim mesuliyetimiz tartılsa, terazinin ona ait kefesi yere inerken bizimki yıldızlara fırlayacaktır. İmam Gazzâlî, kendi irfan ve anlayış ufkuna göre Allah indinde muaheze edilecek ve mükâfat görecek, sıradan bir insan da irfanı kadar mükâfat ve cezaya maruz kalacaktır. Herkes kendi irfanına göre, Allah'ı (celle celâluhu) ne kadar tanıyorsa Allah'a o kadar hesap verecektir.

Ceza ve mükâfat, irfana göre olunca, bir mertebedeki insan, kalbinden geçen hatarâttan (hayaller, düşünceler) ötürü tokat yerken başka bir mertebedeki ise, seviyesine göre muamele görecektir. Birileri eser, savurur ama hiç muaheze edilmez. Bir başkasının ise, değil gözün harama ilişmesi, sadece kalbinden geçen "Acaba harama baksam ne olur?" düşüncesi bile hemen tokat yemesine sebep olur. Bir başkası gece yatarken duasını okumadığından, sabah ve akşam Muavvizeteyn'i terk ettiğinden, bir başkası da daha ciddi ihmallerinden dolayı hesaba çekilecektir.

Her şeyin en doğrusunu Allah (celle celâluhu) bilir.

[26] Ankebut sûresi, 29/20.

[27] Abese sûresi, 80/24.

[28] Zâriyât sûresi, 51/22.

[29] Abese sûresi, 80/32.

YAKINLARIMIZI İRŞATTAKİ TAVRIMIZ

Soru: Ailem Müslüman olmasına rağmen yine de amel bakımından zayıf. Nasıl bir metot takip etmeliyim ki, hiç olmazsa iki kız kardeşime bir şeyler verebileyim?

Bizim en mühim meselemiz, çevremizde her şeyin dağılıp çer-çöp hâline gelmiş olma manzarası karşısında müteessir olmayışımızdır. İnançlı bir sine için en büyük dert, etrafında bulunan insanların kayıp gitmeleri karşısında kayıtsız kalmaktır. Sorudan, soru sahibinin kayıtsız kalmadığı ve bir ızdırap içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kanaat-i âcizanemce bir insan ister yakın, ister uzak çevresinin rüşdü ve hidayeti mevzuunda biraz olsun dertlenirse, Cenab-ı Hak bir gün onun imdadına yetişip, ona ışık tutacaktır. Ayrıca bu meseleyi dert hâline getiren bir insanın kafası düşünecek, kalbi yorulacak, o insan devamlı bu mesele ile meşgul olacak, pek çok insanın görüşünü alacak ve neticede bir gün mutlaka bunun ilmini elde edecektir. Zira böyle bir insan, artık yolunu bulmuş demektir. Kovayı elde eden, er-geç bir ip de bulur ve Allah'ın lütfuyla kuyunun dibinden çıkaracağını çıkarır.

İnsan, yakın çevresine karşı herkesten evvel kendisi vazifelidir. Kur'ân-ı Kerim, وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ *"(Ey Nebim!) Önce en yakın akrabalarını uyar."*[30] âyetiyle bu hakikati dile getirir. Onun için Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), öncelikle yakın akrabaları üzerinde durmuş, bu vesileyle kendisine babalık yapan Ebû Talip ve amcası Ebû Leheb'e defalarca hak ve hakikati tebliğ etmişti.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Ben Cennet'e, babam Cehennem'e giderse buna nasıl dayanırım! Mü'minler için bu mevzuda nasıl hassas olursam olayım, babamı belki daha çok düşünürüm. Onun Cehennem'e girmesi, azap çekmesi aklıma geldiği zaman dilgîr olurum." duygu ve düşüncesiyle yıllarca kendisine babalık görevi yapan Ebû Talib'in üzerinde ısrarla durmuştu ve bu, O'nun için çok önemliydi. Bunu çok iyi anlayan Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh), Mekke fethinde babasının elinden tutup biata getirirken çok memnun ve mesrurdu. Babası Ebû Kuhâfe, kelime-i şehadeti getirirken gözü görmeyen 70-80 yaşlarında bir pîr-i fâniydi. Son anlarını yaşarken birilerinin vapuru kaçırmasına rağmen o, vapura binmişti. Ancak Hazreti Ebû Bekir, bir taraftan bu manzara karşısında sevinirken diğer taraftan da hıçkıra hıçkıra ağlamıştı. Allah Resûlü, sadık dostunu bu hâlde görünce, ona, *"Niçin ağlıyorsun? Sevinmeli değil misin, baban Müslüman oldu!"* demiş, Hazreti Ebû Bekir ise şöyle cevap vermişti: "Ya Resûlallah! Babamın yerinde Ebû Talib'in bulunmasını arzu ederdim. Babam bana ne kadar yakınsa, Sen de Ebû Talib'e o kadar yakındın ve Müslüman olmasını çok arzu ediyordun."[31]

Evet, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Talib'in iman etmesini çok arzu

etmişti. Hatta ölüm döşeğinde iken, *"Amcacığım, ne olur bir kere 'Lâ ilâhe illallah' de ki, ahirette sana şefaat edeyim."* şeklindeki ısrarına rağmen başında şeytan gibi duran Ebû Cehil ve Abdullah İbn Ebî Ümeyye gibi kimseler, "Zinhar, atalarının dininden dönme!" diyerek ona engel olmuşlardı. Ebû Talip hayata gözlerini yumarken, "Ben Abdülmuttalib'in yolunda ölüyorum." demişti. Efendimiz ise çok mahzun ve mükedder bir şekilde yanından ayrılmıştı.[32] Bu, başkalarını çok sevse dahi insanın kendi yakınlarının Cennet veya Cehennem'e gitmesinin onun için ayrı bir mânâ taşıdığını ifade etmektedir.

Öyleyse bir mü'min, وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ferman-ı sübhânisine binaen, irşada evvela yakınlarından başlamalıdır. Mesela babam –Allah makamını Cennet etsin!– bana dinimi diyanetimi öğretti, ilk Arapça hocalığımı yaptı, hafızlığımı yaptırdı ve inhiraf etmemem için çok dikkat etti. Ancak bazen aklıma "Acaba babam Cennetlik mi?" diye geliyor, aksini düşününce de ödüm kopuyor, yüreğim ağzıma geliyor. Çünkü bir insanın said mi, şaki mi olduğunu biz bilemeyiz. Nitekim Allah Resûlü bizzat kendisi, yanındaki bir insanı, vefat eden birisine Cennetlik dediği için *"Ben peygamberken bilemiyorum. Sen nereden biliyorsun?"* diyerek itap etmişti.[33]

Bir gün bir vesileyle bildiğim ve çok beğendiğim bir külliyat içindeki kitaplardan birini okuması için en yakınım olan babama verdim. Babam hazm-ı nefs etmiş büyük bir insan ve yüce bir ruhtu. Hiç tereddüt etmeden o kitabı aldı. Ben onu okuduğunu bir iki hafta sonra –hafizası kuvetliydi– bana ezbere okuduğu parçalardan anladım. Şayet Devr-i Risalet-penahide olsaydık, ben de genç yaşımda Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) tanısaydım ve babam geride kalsaydı, ilk yapacağım iş, bu hakikati babama anlatmak olacaktı. Bu, o işin önemli ve birinci yönü.

İkinci yönüne gelince, her insan aynı olmaz ve benim babamın göstermiş olduğu hassasiyeti de göstermeyebilir. Belki, evladından Hazreti İsa (aleyhisselâm) veya Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) nefeslerine denk nefesler gelecek olsa onlara dahi reaksiyon gösterebilir. Öyleyse evladın, onların reaksiyonlarını da hesaba katarak yakınlarının rüşd ve hidayeti istikametinde hassas olması lazımdır. Şayet enaniyeti hesabına reaksiyon gösterecekse böyle bir insan, bir mürşid ve muallime veya ilmen kendisine tesir edebilecek bir zatın huzuruna götürülmelidir. Ayrıca fırsatları değerlendirip o insana okuması için uygun kitaplar verilmelidir; ancak, onun üzerine üzerine gitmek de doğru değildir. Allah korusun, bir kere reaksiyon gösterip yanlış yola girerse, hakikati bir daha kabul etmeyebilir. Çoklarının bu mevzuda reaksiyonla karşılaşmalarının altında bu gerçek vardır. Bundan dolayı peder, pederliğini muhafaza ederken, çocuk, pederin üstüne çıkıp mürşid vaziyeti takınmamalıdır.

Burada bir örnekle meseleyi tavzih etmek istiyorum. Cenab-ı Hak, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) babasını, henüz O doğmadan vefat ettirmişti. Efendimiz'in babası muhterem bir insandı. Genç yaştaydı, hanif dini üzerine vefat edip gitmişti.

Allahu a'lem, burada şöyle bir hikmet vardı: Efendimiz, rahmeten li'l-âlemîn olarak herkesten büyüktür. Mevcudat ve mahlûkat içinde O'ndan daha büyüğü yoktur. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), ihraz buyurduğu mualla makam olan nübüvvet pâyesiyle herkesin üstündedir. Hâlbuki bir ölçüde babalığa da ayrı, mualla bir makam verilmiştir. Allah Resûlü irşat noktasında mürşid olarak babasından üstün bir hâl alsa, babası da babalık hakkıyla kendini ifade etse, bir sürtünme, bir çarpışma olacaktı. Misal olarak kendisini himaye eden Ebû Talib'i verebiliriz. Ebû Talib, Allah Resûlü'nün nübüvvetini kabul edememişti, babası da kabul etmeyebilirdi. Evet, babası haniflik hâlini muhafaza ederek ahirete gitti. Yani cahiliye devrinde yaşamasına rağmen putlara tapmamış bir insan olarak ahirete gidip kendini kurtardı. O, oğluna karşı kıyam eden bir insan olsaydı baş aşağı giderdi. Hikmet-i ilâhiyeye bakın ki Allah (celle celâluhu), Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) dilgir ve dağidâr edebilecek bir pozisyonda bırakmadı.

Hâsılı, hak ve hakikat, insanları reaksiyona sevk edecek üslupla takdim edilmemeli, onlara tesir edebilecek kimselerin eli, havası, edası, ilmi ve irfanıyla onların gönüllerini fethetmeye gidilmeli ve mümkünse emsali arkadaşlarıyla temasları temin edilmelidir. Aksi takdirde maksadın aksiyle karşılanmak kaçınılmaz olabilir.

[30] Şuarâ sûresi, 26/214.

[31] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/40; İbn Hacer, *el-İsâbe* 7/237-240.

[32] Buhârî, *cenâiz* 80; *menâkıbü'l-ensar* 40; *tefsir* (28) 1; Müslim, *îmân* 39; Nesâî, *cenâiz* 102; Ahmed İbn Hanbel *el-Müsned* 5/433.

[33] Buhârî, *cenâiz* 3, *menâkıbü'l-ensâr* 46; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/237, 6/436.

VESİLELİKTEN ÖTE PÂYE VERMEK ZULÜMDÜR

Soru: İman ve Kur'ân hizmetinde samimi fedakârlıkta bulunan âlim bir zata muhabbet nasıl olmalıdır? Bu hususta ölçümüz ne olmalıdır, izah eder misiniz?

Bu soruya tek kelimeyle cevap verecek olursak şöyle diyebiliriz: Soruda çerçevesi çizilen büyük zatlara vesilelikten öte bir pâye verilmemeli ve onlara gösterilen sevgi, Hak'tan ötürü olmalıdır. İsterseniz bunu biraz daha açalım:

Biz, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bile vesilelik nokta-i nazarından bakarız ve O'nu –inşâallah– delice severiz. Ashab-ı kiramı da (radıyallâhu anhüm ecmaîn) Efendimiz'e hizmetlerinden ötürü bir kadirşinaslık içinde ele alıp takdir ve tebcil ederiz. Yine Allah'a (celle celâluhu) ulaştırıcı her şeye, vesileliği cihetiyle ve vesileliğin büyüklüğü kadar saygılı olur, hep hürmetli olmaya çalışırız. Bu vesilelik çoğalıp uzayabilir, hatta günümüze kadar da devam edebilir. Mesela içimizden birisi, bir zatın hidayetine vesile olduğu takdirde, o hidayete eren kimse, vesileliğinden ötürü o kimseye karşı saygı duyar, sevgi ve takdir besler. Hakk'ın hatırı için onun hatırını da âlî tutar ve ona hürmette bulunur. Ancak bu takdir hisleri, o kimseye onun çok üstünde pâyeler vermekten, vesileliğin üstünde tanımaktan daha ziyade, samimi bir sevgi içinde olmalıdır; bu iki şey kat'iyen birbirine karıştırılmamalıdır.

Bir zat düşünelim ki, bu zat Cenab-ı Hakk'ın (celle celâluhu) vesile kılması, o imkânı kendisine bahşetmesiyle pek çok insana Mesih-edâ nefesler soluklasın ve onları sahil-i selâmete çıkarmış olsun. Haddizatında Allah, onu vesile kılmıştır ve o kimse farkında olmadan Allah hesabına hareket eder ve o işleri yapar. Aslında o kimse, burada sadece bir sebeptir. Vâkıa bütün minnet ve şükran Allah'a aittir. Aslında o zat da bunu böyle bilmeli ve şöyle düşünmelidir: "Ben hiçbir şeye sahip olmayan bir insanken Cenab-ı Hak tarafından böyle şerefli bir vazifeyle serfiraz kılındım. Ne hikmeti vardır bilmem. Merhum büyük bir gönül sultanının dediği gibi, *"Değildir bana lâyık bu bende / Bana bu lütf ile ihsan nedendir?"* Bilemiyorum niçin bana verdi de başkasına vermedi!"

Bunun karşılığında hidayete eren kimse de şöyle düşünmelidir: "Cenab-ı Hak (celle celâluhu) bu zatı benim hidayetime vesile kıldı. İyi şeye vesile olan iyi olur. Ben de bana yaptığı bu büyük vesilelikten ötürü onu seveyim, sayayım ve ona dua edeyim. Cenab-ı Hak onun makamını yüksek etsin ve اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ *"Sebep olan, yapan gibidir."* sırrınca hasenatım gibi onu da hasenatla serfiraz kılsın." Böyle bir temenni ve recayı bırakarak, bunun yerine o zatı, kendi kıymetinin üstünde, hukukuna tecavüz ederek, hatta ona zulmederek –hâşâ– bir nebi gibi, bir melek gibi göstermek, ona Mesih ve Mehdi demek öyle korkunç bir zulüm olur ki, o zat bunlara nigehbân olsa ve ahirette bu denilenlerin kaybettirdiklerini bilse, bunları söyleyenlere küsecek, darılacak ve

“Onlara hakkımı helâl etmiyorum!” diyecektir.

Hâsılı, Allah’a ulaşmaya vesile olan insanlar, vesileliğinden ötürü sevilmeli ve dualarda daima yâd edilmelidir. Böyle bir sevgiyi Allah da (celle celâluhu), Resûlullah da (sallallâhu aleyhi ve sellem) sever. Ancak büyük pâyeler bahşetme meselesine gelince, bu tür pâyeleri insanlara ancak Allah verir, başka kimse veremez. Veren kimseler, hem kendilerine hem o zata hem de başka daha nelere nelere zulmetmiş olur.

ALLAH YOLUNDA MUVAFFAKİYET VE GURUR

Soru: Allah yolunda yaptığımız bir hizmeti, başkalarına ibret olsun, yol göstersin diye söylememiz gurur olur mu?

Gurur dediğimiz şey, insan kalbiyle alâkalı bir şeydir. Bazen yapılanı söylememek gururdur, bazen de söylemek.

Bir kere hizmet olarak yapılan işlerin binde dokuz yüz doksan dokuzu Allah'a (celle celâluhu) aittir. Şart-ı âdi olarak kişinin iradesine bağlı olan kısmı ise o kadar azdır ki, "Ben yaptım." deme insanın Allah'a karşı kendini ortak koşması mânâsına gelir. Evet, yapılan işlerin ancak binde birinin bize ait olduğu söylenebilir. Onu da Allah, cebir olmasın diye lütfedip vermiştir. Yoksa esasen her şeyi yapan Hazreti Allah'tır. Müslüman olmamızda, mescide gelmemizde, hizmette devam etmemizde ve daha pek çok hayırlı işimizde bizim etkimiz yok denecek kadar azdır. Her şeyi yapan Allah'tır. Zira O, *"Sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratan Yüce Allah'tır."*[34] buyurmaktadır. Binaenaleyh bir insan, bunu düşünerek, yaptığı hizmetlere kat'iyen sahip çıkmamalıdır.

Bütün hayırlı işlerin sahibinin Cenab-ı Hak olduğu bir gerçektir. Böyle olunca da insan, "Ben hizmet ettim." diyerek gururlanmamalıdır. Çünkü sahih bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Bazen Allah, bu dini, fâcir (günahkar) bir adamla da teyit ve takviye eder."*[35] buyurur. Bu açıdan da herkes kendini Allah'ın dini teyit ettiği o fâcir ve fâsık adam bilmelidir. Mü'minler, yaptıkları hizmetlerinde muvaffakiyet yaşıyorlarsa, bu hadisi hiç akıllarından çıkarmamalıdırlar. Kendilerine olan teveccühü, hadiste anlatıldığı şekilde, Allah'ın kendilerini istihdam etmesi şeklinde düşünüp Allah'a sığınmalı ve hep bu endişeyi yaşamalıdırlar. Zira herkes fâsık olabilir ve Allah fâsıkları da kullanabilir.

Vakıa, başkaları hakkında, Allah Resûlü'nün tavsiye buyurduğu gibi, her zaman hüsnüzan içinde olmalıyız. Ancak kendimiz hakkında hüküm verirken kalbimiz sürekli nifak endişesiyle atmalı. Nitekim, Hazreti Ömer hayatı boyunca kendisinin münafık olabileceğinden endişe etmişti.[36] Yine endişe edenlerden biri de Hazreti Aişe Validemiz idi[37] ki, o da, Hazreti Ömer de nifaktan fersah fersah uzak insanlardı. Ama onlar son nefeslerini verecekleri âna kadar da hep bu endişeyle yaşamışlardı.

[34] Saffat sûresi, 37/96.

[35] Buhârî, *cihad* 182; Müslim, *iman* 178.

[36] Bkz.: Buhârî, *imân* 36; İbn Receb, *Câmiu'l-ulûmi ve'l-hikem* 1/433.

[37] Bkz.: Buhârî, *imân* 36; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 1/110.

SAHABENİN HAK ADINA İHTİLAFI

Soru: Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Ashabım yıldızlar gibidir, onlara yapışan kurtulur." buyuruyor. Hâlbuki sahabilerden bazıları birbirlerine karşı çıkmış, hatta birbirlerine sövmüşler. Hâriciler gibi bazıları Kur'ân ve Sünnet çizgisinden bile çıkmışlar. Bunlara uyup nasıl kurtulmuş olacağız?

Evet, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde, *"Sahabilerim yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, hidayete erer ve kurtulursunuz."*[38] buyururlar. Burada Allah Resûlü, *"Benim ashabım"* buyurmaktadır ki, onlar Kendisine ittiba edip uyan ve bu ittiba ahd ü peymânı içinde de vefat eden kimselerdir.

Bazı muhaddisler ve *tabakât* (sahabî ve sonrakilerin hayatının anlatıldığı biyografi kitapları) yazarları, sahabiyi, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) görmüş, kurb-u huzuruyla müşerref olmuş, sohbetini dinlemiş ve aynı ahd ü peymân üzerinde vefat etmiş kimseler olarak tarif ederler.[39] Binaenaleyh Efendimiz'i görmemiş kimseler sahabî olmadığı gibi, sohbetiyle müşerref olmasına rağmen –Allah korusun!– dinden çıkmış olan kimseler de sahabî değildir. Buhârî ve Müslim'de bunu teyit eden bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kıyamet günü Havz'ının başına bir kısım kimselerin geleceğini ve Kendisinin onlara Havz'ından Kevser vermek isteyeceğini, fakat bunun engelleneceğini anlatır. Orada Efendimiz *"Ashabım!"* diyecektir ama, O'na *"Senden sonra neler karıştırdıklarını bilmiyorsun. Onlar (bid'atlar çıkartarak) irtidât ettiler."* denilecek ve bunun üzerine de Efendimiz onlara: *"Yazıklar olsun size!"* diyecektir.[40]

Bu hadisten de anlaşılıyor ki, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) sırtını çeviren, ashab ipinden de kopmuş, düşmüş demektir. Öyleyse Efendimiz, *"Ashabım yıldızlar gibidir."* dediği zaman, Kendisini görmüş, sohbetini dinlemiş ve O'na tâbi ve ahd ü peymânına da sadakat içinde bulunan ve bu çizgide ruhunu teslim eden kimseler anlaşılır. İşte bu çizgideki ashab, iktida edilecek ashabtır (radıyallâhu anhüm ecmaîn). Herhangi bir sahabiyi, yaptığı farklı içtihattan dolayı tekfir edenler ve Hâricî güruhuna katılanlar ise bunların dışındadır.

Soruda da işaret edildiği gibi, ashab-ı kiram arasında içtihat farkı ve değişik mülâhazalarla birbirlerine karşı ilan-ı harb etme gibi bir durum da olmuştur. Onlar hak bildikleri meselenin müdafaasını yapma uğrunda, icabında hak adına kendilerini feda edebilmiş ve muharebeyi göze almışlardır. Bir tarafta ashab-ı kiramın çoğunluğunun biat ettiği bir zat imam iken, başka bir yerde bir zatın kendisine biat ettirip imamlığını ilan etmesine karşı, dinin bir emri olarak –muharebe dâhil– o mutlaka ikna edilecek ve hizaya getirilecektir. Çünkü bir yerde iki imam olamaz. Sahabe arasında işte bunun

kavgası olmuştu. Ne var ki, onlar bir araya geldikleri zaman yine anlaşmış ve kaynaşmışlardı. Nitekim Hazreti Ali'yi seven bizler, Hazreti Muaviye'yi de seviyor ve onu, vereceği hesap varsa Allah'a (celle celâluhu) havale ediyoruz.

Ashabın bazısı içtihat farkı ile birbirine girmiş, kavga etmiştir ama bunlar ne ilmî görüşlerinde ne hârici düşmanlarla muharebede ne de cihanı fethetmede birbirine zıt istikametlerde gitmemiş; bu konularda hep beraber olmuş ve aynı davanın pervaneleri gibi hareket etmişlerdir. Böyle bir farklılık, bizim onlara iktida etmemize mâni değildir. Onlar yıldızlıklarını yine muhafaza etmiş, hatta bu mesele onları belki biraz daha kuvvetli hâle getirmiştir. Çünkü hakkın müdafaası uğruna hayatını böylesine istihkâr edip dünyayı hiçe sayan insanlar, çok büyük kimselerdir ve onlara iktida etmek gerekir.

[38] Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* 1/250; el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 2/275.

[39] Buhâri, *fezâil* 1; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* s. 15; İbn Hacer, *el-İsâbe* 1/7, *Fethu'l-bârî* 7/3.

[40] Buhârî, *rikâk* 53, *fiten* 1; Müslim, *fezâil* 29, 32, 40.

HAZRETİ ALİ SEVGİSİ

Soru: Bir kısım Alevîlerin, Ehl-i Sünnet'in Hazreti Ali hakkındaki kanaatlerini dillerine dolamalarına karşı ne demeli?

Ehl-i Sünnet'in Hazreti Ali (radıyallâhu anh) hakkındaki kanaatlerinde o Hazreti ta'r ifade eden bir şey yoktur ki, Alevîler bunu dillerine dolasın. Biz, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak hepimiz Alevîyiz. Alevî, Hazreti Ali'nin yolunda olan insan demektir. Yani Alevî; namaz kılan, oruç tutan, zekât veren, Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) bağlı olan, hakperestlikten ayrılmayan, hakperestlik noktasında Everest tepesi gibi yüksek karakterde bir insan olan Seyyidina Hazreti Ali'nin yolunda giden kimsedir. Biz de inşâallah o yoldayız ve bu zaviyeden de hepimiz Alevîyiz. Ehl-i Beyt-i Resûlullah'ı seviyoruz. Hazreti Ali'nin tertemiz neslinden gelen herhangi bir insan için bin ruhumuz olsa feda etmeye hazırız. Kerbela için biz de çok ağlarız. Şayet İslâm'da yas tutmak caiz olsaydı Muharrem ayı, bizim yas ayımız olacaktı. Binaenaleyh biz, Hazreti Ali'ye verilmesi gereken değeri ve kıymeti veriyor ve onu baştacı sayıyoruz.

Bazı kimseler maalesef, Hazreti Ali'ye (radıyallâhu anh) bir şey vermek isterken başkalarını tahkir edip aşağılamak gerekiyormuş gibi Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ve Hazreti Ömer'e (radıyallâhu anh) yakışıksız ve çirkin isnatlarda bulunuyorlar. Biz, "Hak, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman'ındır (radıyallâhu anhüm) ve Hazreti Ali'nin (radıyallâhu anh) zırnık hakkı yoktur." demiyoruz. Aksine Hazreti Ali'ye, Ehl-i Beyt-i Resûlullah'ı temsil cihetiyle öyle bir arslan payı ayırmışızdır ki belki çok büyüklerin dahi o noktada Hazreti Ali'nin elini öpüp ona inkıyat etme mecburiyetinde olduklarına inanıyoruz. Zannediyorum, her Alevî bu ölçülü hakkı Hazreti Ali'ye vermemektedir. Allah'a (celle celâluhu) binlerce hamd ve sena olsun biz, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içinde olduğumuz için bu hakkı ona muvazeneli olarak vermekteyiz. Bu itibarla da, Hazreti Ali'ye Allah veya Peygamber'e yahut kendinden evvelki halifelere –hâşâ– mümâşat yapan yani şirin görünmeye çalışan riyakâr, takiyeci demeyi de küstahlık sayıyoruz. Onu hep mert ve cesur biliyor ve delice seviyoruz.

İnşâallah, burada ehl-i keşfin, ötede ise herkesin müşâhedesi altında göreceksiniz ki, Hazreti Ali (radıyallâhu anh) böyle ölçülü düşünenlere sahip çıkacak ve onları almadan Cennet'e gitmeyecektir. Nitekim çok mücedditlerin Ehl-i Sünnet içinde zuhur etmesi ve Hazreti Ali'nin, mübarek eliyle, kuvve-i mâneviyelerini takviye için onların sırtını sıvazlaması buna delildir. Biz, Hazreti Ali'yi çok seviyoruz ve *"Kişi sevdiğiyle beraberdir."*[41] fehvasınca, inşâallah Cennet'te de Hazreti Ali'yle beraber olacağız. Onunla beraber olma da Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'la (sallallâhu aleyhi ve sellem) beraber bulunma demektir.

[41] Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165.

HAZRETİ ALİ'NİN HALİFELİĞİ

Soru: Diyorlar ki Hazreti Ali, dört halifenin en efdali idi. Fakat halifelik ondan gasp edildi. Bu doğru mudur?

Bu sözü söyleyenler her zaman olmuştur ve olabilir de. Ancak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olan bizim insanımız arasında böyle bir meselenin bahis mevzuu olmaması gerekir. Bu konuda bazı kimseler Hazreti Ali'yi (radıyallâhu anh) sevmede ölçüyü kavrayamamıştır. İster ölçüyü kavrayamayan kimseler, ister Şiîler, ister Hulefa-i Râşidîn'in diğerlerinin düşmanlığıyla oturup-kalkan zihniyet olsun bunlar, Ehl-i Sünnet Cemaati'nin dışındaki kimselerdir. Nitekim biz, hususi veya şahsî fazilette bazısı bazısına üstün gelse de Hulefa-i Râşidîn'i Allah (celle celâluhu) ve Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) katında müsavi tutar ve bunların birini öbürüne tercih etmeyiz. Evet, bazı noktalarda biri râcih, bazı noktalarda ise diğeri râcih olabilir. Fakat biz kat'iyen bunların münakaşasını yapmaya girmeyiz. Çünkü bu, Allah'la onlar arasında olan bir husustur. Aslında Cenab-ı Hakk'ın, o büyük zevatı bir sıraya ve tertibe tâbi tutması, evvela Hazreti Ebû Bekir'i (radıyallâhu anh), sonra Hazreti Ömer'i (radıyallâhu anh), sonra Hazreti Osman'ı (radıyallâhu anh) ve ardından Hazreti Ali'yi (radıyallâhu anh) getirmesi bize şu kanaati vermektedir: Demek ki evvela Hazreti Ebû Bekir, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra da Hazreti Ali geliyor. Ancak hususi fazilette, Ehl-i Beyt-i Resûlullah'ı temsil etmede, Allah Resûlü'nün ahfâdına (torunlarına), kıyamete kadar gelecek bütün aktâba baba olmada Hazreti Ali'nin taşıdığı bir hususiyet vardır ki, o, hilâfet-i İslâm noktasında geride olsa bile bu noktada çok ileridir. Belki bu noktada Hazreti Ali meleklerle eş değerdedir. Zira o, Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tertemiz neslini devam ettiren altın bir oluktur. Bu noktada da o ilerilerin ilerisindedir. Bu konuda biz işte böyle düşünürüz. Bu düşüncemize itiraz edip reaksiyon gösterecek ne Alevî ne de Ömerî hiçbir cemaat çıkamaz. Kimsenin bu noktada bir reaksiyon göstermeye de hakkı yoktur.

Fakir, burada iki husus üzerinde daha durmak istiyorum: *Evvela*, –soruda olmasa bile– Şiîlerin gulat kısmı içinde, "Cibril, peygamberlik vazifesini Hazreti Ali'ye götüreceği yerde Resûlullah'a götürdü."[42] gibi safsataları olanlar vardır ki, bunlar aşırılardır. Zira Cibril (aleyhisselâm), *"Melekler asla Allah'a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler."*[43] ferman-ı sübhânisi ile tavsif edilen müstesna bir melektir. Emredildiği bir meselede Allah'a (celle celâluhu) isyan, onun için asla bahis mevzuu değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim ona *"Emin"* demiştir.[44] O, melekler içinde en emindir ki peygamberlere peygamberlik vazifesini getirmekle tavzif edilmiştir. Böyle bir meleğin kendi vazifesine hıyanet etmesini düşünmek büyük bir safsata ve ahmaklıktır. Bu inanış, Şiîlerin gulat kısmının bakış açısı olup, ölçü bilmeyen taşkınlar bu güzergâhı yol edinmişlerdir.

İkinci olarak; ben, "Hazreti Ali (radıyallâhu anh), hulefa-i erbaanın en efdali idi fakat halifelik ondan gasp edildi." sözünün de doğru olmadığını ifade edeceğim. Çünkü bunun böyle olmadığını az çok İslâm tarihi okuyanlar bilirler. Vâkıa, Benî Sa'd Sakifesi'nde, yani Ensar ve Muhacirîn'in toplanıp Hazreti Ebû Bekir'e (radıyallâhu anh) biat ettiği yerde Hazreti Ali yoktu. Hazreti Ali o anda cibilli karabeti noktasından Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) teçhiz ve tekfiniyle meşgul idi. Onun yanında Hazreti Fadl (radıyallâhu anh), Hazreti Abbas (radıyallâhu anh), Kusem İbn Abbas (radıyallâhu anh) ve Zeyd İbn Hârise (radıyallâhu anh) gibi kimseler vardı ki, onlar da Sakife hâdisesinde bulunamamışlardı.[45] Bu nokta-i nazar değerlendirilmek suretiyle "Hazreti Ali'nin hakkı yendi" meselesine gidilemez. Zira Hazreti Ali, Seyyidetina Hazreti Fatıma'nın (radıyallâhu anhâ) vefatını müteakip altı ay sonra mescitten içeriye girmiş, Hazreti Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh) önüne oturup elini tutmuş ve herkesin görebileceği şekilde Hazreti Ebû Bekir'e biat etmişti. Ne Sünnîsi ne de Şiîsi bunun aksini iddia edemez.

Şayet burada Hazreti Ali'nin korktuğu için biat ettiği söylenecekse, bunu söyleyenler de korksunlar ve Hazreti Ebû Bekir'e biat etsinler. Şayet Hazreti Ali –hâşâ– şirin görünmek için mümâşat yaptıysa bu durumda onun riya yaptığını kabul etmek gerekir. Hâlbuki Hazreti Ali, mescitte herkesin duyacağı şekilde şöyle demişti: "Şimdiye kadar gelmeyişim, sahibinizi kabul etmediğimden değildi; şimdi gelişim de korkumdan değildir."[46] Hâşâ ki harp meydanlarının Şâh-ı Merdan'ı, Haydar-ı Kerrar'ı korksun da mümâşat yapsın. Öncelikle Hazreti Ali, Hazreti Fatıma'yı kırmak istemiyordu. Anamız Hazreti Fatıma'nın Hazreti Ebû Bekir'e karşı küçük ve farklı bir düşüncesi vardı. Aynı zamanda birkaç ay sonra babasına ulaşacağı mevzuu kulağına da fısıldanmıştı.[47] Bu sebeple Hazreti Ali bu müddet zarfında beklemeyi tercih etmişti. Ayrıca Hazreti Ali'nin evine gelip gidenler de çok oluyordu ve ona bir şeyler söylüyorlardı. Bir de o, nüzul sırasına göre Kur'ân-ı Kerim'in tertibiyle meşguldü. İşte bu ve benzeri sebeplerden ötürü Hazreti Ali Efendimizin biatı biraz gecikmişti.

Ama o da altı ay sonra biat etmiş ve Hazreti Ebû Bekir ve Ömer'in (radıyallâhu anhümâ) yanında yerini almıştı. Hazreti Ebû Bekir vefat edince de Hazreti Ömer'in kâdı'l-kudat'ı (baş hâkimi) olmuş, yani hüküm kesme ve hüküm verme mualla mevkiine yükseltilmişti. Hazreti Ali, Hazreti Ömer'in kendisini sevmediğini ve hakkının Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer tarafından gasp edildiğini bilemeyecek kadar –hâşâ– safdil bir insan değildi. Aksine o, İslâm devletini idarede en mualla mevkie sahip bir insandır. Hazreti Ali'nin de –hâşâ– mümâşatını ve idaresini yirmi-otuz sene idare ettirecek kadar ikiyüzlü bir insan olmasını düşünmek hiçbir kitaba sığmaz. Aynı zamanda o, Hazreti Osman'ın (radıyallâhu anh) da baş kadılığını yapmıştı. Hazreti Osman vefat ettikten sonra da âsi ve tâğiler cebren kendisine biat etmişlerdi. Ardından ashab hazeratı da (radıyallâhu anhüm ecmaîn) fitne çıkmasın diye ona biat edivermişlerdi. Tarih ve

meğâzi mevzuunda en mevsuk ve en sika kimselerden hâdiselerin bize intikal ediş keyfiyeti böyledir. Bunun ötesinde söylenecek söze batıl ve eracif nazarıyla bakar, bir kenara atarız. Zira iddia edilen bir hak gasp edilmesi meselesine evvela tarih karşı çıkar.

[42] Bkz.: Ahmed İbn Abdurrahman el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red ala ehli'l-ehva ve'l-bida'* s.23; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 14/211.

[43] Tahrim sûresi, 66/6.

[44] Tekvir sûresi, 81/21.

[45] Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/260; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/276.

[46] Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya* 1/293-294.

[47] Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 97; Tirmizî, *menâkıb* 60.

KÖRELMİŞ İSTİDATLARIN İNKİŞAFI

Soru: Körelmiş kabiliyetler inkişaf edebilir mi? Ölmüş kalbleri ihya etmenin yolu nedir?

İstidatlar bazen körelebilir ama onların körelmesi, köreldikten sonra ağzı açılmayan âlet ve cihazlar gibi değil; ağzı açılan, işleyen ve yeniden aynı kıvamı kazanan mükemmel bir mekanizma gibidir. Evet, bazen kalb de ölebilir; onu bir üniversite olarak kabul edecek olursak, onun vicdan gibi bir külliyesi ve sır, hafâ ve ahfâ gibi de fakülteleri vardır ve bazen bu fakülteler de sönebilir. Hatta belki her gün bunlar birkaç defa söner, ancak Allah yine onlara eski fonksiyonlarını ve dahasını kazandırır. Kalbde öyle duygular vardır ki bunlar bir kerecik olsun Allah'ın meşru saymadığı bir hataya girince hemen sönüverir... Evet, fosforlu taşların bir araç farından aldığı ışığı bir miktar karanlıkta aksettirdikten sonra sönüp tamamen gecenin karanlığına gömülmesi gibi, insanda da öyle latîfeler vardır ki, bunlar uzun zaman karanlığa dayanamaz ve bir an gelir bütün ziyalarını kaybederler. Ancak bir ışıkla yüz yüze geldiğinde de karanlık hemen dağılıverir. Onun için kalbin ölmesi, insanın ölmesi gibi değildir; yani kalb bazen ölür, ancak yine dirilir.

Nebiler, ölü gönülleri ihya etmek için gönderilmişlerdir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zuhur ettiği zaman Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) gibi devâsa kâmetler dâhil çoklarının gönlü ölü idi. Bu ölüler, Fahr-i Kâinat Efendimiz'in potasında kıvamına girerek dirildiler. Körelmiş latîfeler öyle inkişaf ettirildi ki, Hazreti Ömer gibi bir kimse kısa bir zamanda Cibril-i Emin'in (aleyhisselâm) yanında yerini alacak seviyeye ulaştı. Develerle güreş tutan Hattaboğlu, artık karıncaya basmaz hâle geliverdi.

Bundan şu sonucu çıkarmak mümkündür: İnsanın gönül ve kalbinin ölmesi, latîfelerinin sönmesi, ebedî ölen ve sönen kimseler gibi değildir. Bunlar ölür, daha sonra yine dirilirler. İnsanın içinde bir haramın öldürdüğü latîfe, bir tek yalanın söndürdüğü ışık, bir iftiranın tahrip ettiği vicdan tamir edilip giderilmezse, hüsran-ı ebedî söz konusu olabilir. Evet, yalan söyleyen bir insanın o gün bazı latîfeleri ölür. Onu ihya etmek için bazen yirmi dört, bazen kırk sekiz saat gerekir. Bazen on dakika fena bir şeyi düşünmek, yani fiilen değil hayalen fâsık olmak yirmi dört saat insanın iç âlemindeki aydınlığı söndürür. İç müşâhedeye sahip bir insan bu durumda yirmi dört saat kalbinde bir ölünün yattığını ve âdeta onun kokusunun burnuna geldiğini duyar gibi olur. Cankeş olmuş o varlık bazen bir murakabe, tevbe, inâbe, evbe ile yavaş yavaş yeniden dirilmeye başlar. Sanki o mâsiyet (günah) hiç işlenmemiş, hayalen o fiska hiç girilmemiş gibi insanın iç dünyası yeniden aydınlanır.

Bu itibarla insan, mümkün mertebe kalbî ve ruhî hayatını söndürmemeye dikkat etmeli ve batmamak için lazım gelen her şeyi yapmalıdır. Madem içimizdeki bir kısım latîfeleri bir kelime, bir dane, bir habbe, bir öpme ve bir bakma batırıyor, –Allah

muhafaza buyursun– o dakika içinde ölmüş o duygu ve sönmüş o latîfelerle Rabbin huzuruna gitme durumunda ebedî hüsran kaçınılmaz olabilir. Onun için de çok dikkatli olmak gerekir. Şayet bir kimsenin hayaline bir fisk u fücûr musallat olur, gece ve gündüz onu meşgul ederse, hemen ona sırt çevirmeli ve Cenab-ı Hakk'a teveccüh etmelidir. Çünkü bu hâlde devam, insanın duygularını söndürür. İnsan, o fisk düşüncesinin kendi içinde bir kurt gibi kalbini delmek suretiyle zor kapanır bir boşluk meydana getirmesine fırsat ve imkân vermiş olur. Bu açıdan insan her zaman dikkatli olup Kitap ve Sünnet yörüngeli düzgün bir hayat yaşamalıdır.

Elinde olmayarak bu türlü saplanmalara düşüp baş aşağı gitmeden hemen kalkıp Allah'a (celle celâluhu) istiğfar etmelidir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir kudsî hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Kul günah işlediği zaman, 'Allahım, günah işledim mağfiret et.' der. Bunun üzerine Ben şöyle buyururum: 'Kulum günah işledi. Kendisini mağfiret edecek Rabbisinin bulunduğunu, yani Beni kabul etti. Ben de onu mağfiret ettim.'... Daha sonra bir daha günah işleyerek, 'Ya Rabbi! Yine günah işledim.' der. Ben yine şöyle derim: 'Kulum günah işledi. Kendisini mağfiret edecek birisinin bulunduğunu kabul etti. (Ey kulum! Sen dağlar azamet ve cesametinde günahlardan istiğfar edip benim karşıma geliversen, Ben seni yine mağfiret edeceğim.)'"*[48] Onun için insan bir zelle ve bir sürçmeyi müteakip hiç vakit kaybetmeden hemen "Estağfirullah" deyip tevbe ederek Rabb'e teveccüh etmelidir. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ ذُنُوبَنَا، اَللّٰهُمَّ اسْتُرْ عُيُوبَنَا، اَللّٰهُمَّ أَصْلِحْ أَحْوَالَنَا *"Allahım, bizi bağışla. Allahım, günahlarımızı yarlığa. Allahım, ayıplarımızı ört. Allahım, hâlimizi düzelt."* demeli, samimi kulluğa bir kere daha "vira bismillah" deyip bir kere daha ebedi mihrabına yönelmelidir.

[48] Buhârî, *tevhid* 35; Müslim, *tevbe* 29, 30.

İSLÂM'I YAŞAMAK

Soru: Ben İslâmiyet'in yüceliğini yeni anlayan bir talebeyim. Bugüne kadar gaflet içinde dolaştım durdum. Şimdi Allah'ın lütfu ile doğru yolu anladım. Fakat yine de içim rahat değil. İslâmiyet'i tam mânâsıyla yaşayabilmek için bana ne tavsiye edersiniz?

Bu, bütün bir neslimizin ortak derdidir. Allah'a (celle celâluhu) hamd ederiz ki, günümüzde, altında bazen bir feryadın da bulunduğu bu türlü ses ve solukları artık duyabiliyoruz. Bu da kapkara bir şeridin yeniden beyazlanmaya durması demektir. Etrafta dine karşı lakayt ve laubali bir neslin yanında artık şuuru, mârifeti ve iz'anıyla ter ü taze, capcanlı nesiller de var. Evet, artık bugün İslâmiyet'e bütün gönlüyle bağlanmak ve kumandayı Resûlullah'ın elinde görmek isteyen pek çok insan var. Bu konuda onlara yol gösterme adına ne kadar şey anlatılırsa anlatılsın, değer. Ben böyle olan ve olmaya hazırlanan insanlara sadece bir-iki tavsiyede bulunmak istiyorum:

Müslümanlığı yeni duyan bir ferdin, her şeyden önce Cenab-ı Hakk'ın ulûhiyetine ve rubûbiyetine dair bir talim ve terbiyeye ihtiyacı vardır. O dakikaya kadar çok muhtaç olduğu hâlde bir türlü bulamadığı, bilemediği ve inanamadığı Allah'ı (celle celâluhu), yine O'nun tarifi içinde o kişiye anlatma lüzumu vardır. Zira insan olan insanın, her türlü anlayışı bir kenara bırakarak, Allah'ın Kendisine inanılmasını istediği gibi inanma anlayışına ulaşması fevkalâde önemlidir. Bunun için de ulûhiyet hakikatini anlatan kimselerin dinin usûl ve esaslarına ait ne kadar eser yazılmışsa bunları inceden inceye tetkik etmeleri gerekir. Daha sonra, bu mevzuda bize müjde ile gelen ve büyük haberler getiren Muhbir-i Sâdık Hazret-i Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) çok iyi bilinmesi elzemdir. Zira O, bizim ruh âlemimizin ve kalb dünyamızın gıdasıdır. Bedenimiz yemek ve içmekle hayatiyetini sürdürdüğü ve ayakta durduğu gibi, ruhumuz ve kalbî hayatımız da ancak bu gıdaları aldığı zaman ayakta durur ve hayatiyetini devam ettirir.

İşte inancını en iyi şekilde besleyen insanın, daha sonra da bunları, "elif-be"yi anlatma rahatlığı içinde o muhtaç gönüllere ulaştırması hayatî bir önem taşımaktadır. Bir dinsizin, dinsizliğin formüllerini, dinsizliğe ait mevzuları peynir ekmek yeme rahatlığı içinde herkese anlattığı gibi, asrımızda Müslümanlar olarak kendi meselelerimizi cihana öyle rahatlıkla anlatabilecek hâle gelme mecburiyetindeyiz. Ama ne acıdır ki, biz kendi meselelerimize karşı bütün bütün yabancıyız. Öyle ki âdeta gazetelerde yazılıp çizilen ve günün meselesi olarak piyasaya sürülen aktüel meselelerden başka bir şey bilmiyoruz.

Bazı talebeler arasında Allah'ı (celle celâluhu) inkâr etme meselesi öyle kök salmış ki, bunun farkında olmayan yakın-uzak çevre, dini adına tamamen yaya durumunda. Evet,

biz kendi meselelerimize karşı çok yabancı bulunuyoruz. Her dindar vatandaş, kendi meselelerini başkasına anlatıp inandıracak kadar bu mevzuda bilgi sahibi olma mecburiyetindedir. Her Müslüman'ın, karşısına çıkacak her şahsı en azından ilzam etmesi, başkalarının akidesinin sarsıntıya maruz kaldığı anda onlara destek ve payanda olması elzemdir. Evet, Müslümanlığı yeni tadan, tanıyan ve neşvesine eren kimseye denilecek şey, her şeyden önce, inanması gereken meseleleri başkalarına rahatlıkla intikal ettirebilecek seviyeyi kazanma olmalıdır.

Müslümanlığı amelî olarak yaşama, kalbde iman nurunun belirmesi daha ziyade insanın inandıklarını yaşamasına bağlıdır. Zât'ına uygun olarak Allah'ın bilinmesi büyük ölçüde insanın ameli sayesinde gerçekleşir. Kant'ın bu meseleyi böyle anlayıp anlamadığını bilmem ama o, nazarî akılla Allah'ın bilinemeyeceği kanaatindedir. "Allah ancak amelî akılla bilinebilir." der. Ben –emin olmamakla beraber– onun bu sözünü bu şekilde te'vil ediyorum. Gerçekten Allah'a iman meselesi, insanın kalbinde ancak amel sayesinde tamamiyetle belirir ve imanın ruhuna ancak amel sayesinde erilebilir. Yoksa nazarî malumatla o ulvî hakikate ve ufka ulaşılamaz. Evet insan, kalbiyle ve ameliyle öyle noktaya ulaşır ki, orada en büyük beşerî kitapları dahi arkaya atma mecburiyetini duyar. Bu noktada tam irfana erebilmek, insanların fikir mahsulleri olan kitapların dedikodusunu bırakmaya bağlıdır. Bu da, gönlün duyuşu, letâifin inkişafı, insanın fikren ve hayalen belli bir ufka ulaşıp mest ve sermest olması demektir. Amel, çok mühimdir. Bu ehemmiyetinden dolayı Allah Resûlü (aleyhi ekmeluttehiyyâtu vesselâm), *"Allah sizin cisimlerinize ve suretlerinize değil, kalblerinize ve amellerinize bakar."*[49] buyuruyor.

[49] Müslim, *birr* 34; İbn Mâce, *zühd* 9; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/284, 539.

İSLÂM'I ANLATMA

Soru: İslâm'ın tebliğcileri olarak sahabenin Çin'e, Hind'e gittiği gibi dünyanın ücra köşelerine gitmek lazım mıdır? Bunun şartları nelerdir?

Sahabe-i kiramın (radıyallâhu anhüm ecmaîn) Çin ve Hind'e gittikleri gibi günümüz insanlarının da İslâm'ı tebliğ ve irşat düşüncesiyle dünyanın her tarafına gitmeleri bir vazifedir. İnsanımız arasında da –inşâallah– çok müstesna ve mümtaz kimseler yetişecek ve bunlar da bu kutsi hizmeti bayrak hâlinde omuzlarına alacak, dünyanın sair kıtalarına giderek insanlığı irşat edeceklerdir. Ancak bu işin başlangıcındaki sahabe nasıl bir azim ve kararlılıkla yürümüşse, bugün de o beklentisiz kahramanlar aynı azim ve kararlılıkla yürümelidir.

Sahabe-i kiramdan Muaz İbn Cebel, Sa'd İbn Ubâde, Ebû Ubeyde İbn Cerra (radıyallâhu anhüm)... gibi zatlar, cihanın sair yerlerine gidip neşr-i Hak vazifesini yapıyorlardı. Yakın tarihte de Abdürreşid İbrahim'le Filipinler'e, Japonya'ya kadar gidilmiş ve İslâm tanıtılmıştı. O yüzden hâl-i hazırda devrimizin mürşid ve mübelliğleri, kendilerine Allah'ın (celle celâluhu) lütfettiği imkânları çok iyi değerlendirerek, tebliğ ve irşat vazifesini en ücra yerlere kadar her bucakta yapacaklardır/yapmalıdırlar. Şu anda bu tam yapılamıyorsa da –inşâallah– fırsatlar değerlendirilerek bu niyet bir gün mutlaka hayata geçirilecektir.

Sevgi kahramanları iyi düşünüp taşınmalı ve mutlaka dünyanın her tarafına gitmeli, Hak ve hakikati muhtaç gönüllere ulaştırmalıdırlar. Bu sayede dünyanın değişik yerlerinde, şu anda insanlara ütopya gibi gelebilecek, evrensel insanî değerlere saygıyla dopdolu bir yapıya sahip fert, aile ve toplumlar meydana gelecektir. Bu adanmışlar, Müslüman diliyle İslâm'ı anlatırken, davranışlarıyla da onu yaşamak ve insanlara nümune-i imtisal olmak zorundadırlar. Bunun için de onlar, ubûdiyetlerinde, tefekkürlerinde, anlayışlarında, muamelelerinde, ticaretlerinde ve içtimaî münasebetlerinde, Şark'ı ve Garb'ı; Şarklıyı ve Garplıyı hayran bırakacak bir seviye insanı olmalıdırlar. Ancak bu sayede, insanlara bu hâl ve davranış dili karşısında ütopik gibi gelen bir insanlık anlayışı gösterilebilecektir. Örneklerin kendi içinden verilmesi çok önemlidir. Birbirinden kopuk ve münferit fertlerin söyleyeceği söz ne kadar parlak olursa olsun inandırıcı olmayacaktır. Çünkü insan, لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْعِيَانِ *"Kulakla işitilen, gözle görülen gibi değildir."*[50] fehvasınca haberden daha ziyade gözle gördüğü şeye itimat eder. O yüzden ağzımız Kur'ân-ı Kerim'i okurken hâl ve tavırlarımızla onu yaşarsak sair dinlerin sâlikleri, küre-i arzın değişik kıtaları grup grup İslâmiyet'e dehalet edecek, *"İnsanların kafile kafile Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman..."*[51] müjdesi de kemal-i ihtişamla zuhur edecektir.

Aslında bu mesele, çoklarınca unutulmuş evrensel insanî değerler adına çağa göre bir ba’sü ba’de’l-mevt hâdisesidir.

---

[50] es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/346; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/219. Yakın ifadeler için bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/215, 271; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/96.

[51] Nasr sûresi, 110/2.

MUKADDESATA HAKARET KARŞISINDA TAVRIMIZ

Soru: Mukaddesata hakaret edildiği yerde tavrımız ne olmalıdır?

Evvela, ben bu hususta herhangi bir cedelleşmeye girmeyi şahsen tecviz etmem. Kanunda mukaddesata hakaretin tecziyesini âmir hükümler var. Mukaddesata hakaret eden kimse, bu hükümler gereğince cezalandırılmalıdır.

Gençlik yıllarımda bu meselenin münakaşasını bir emniyet amiriyle yapmıştım. Ona, "Dinime hakaret eden kimse karşısında kendimi tutamam, gereken cezayı elimle veririm." demiştim. O da bana şöyle demişti: "Mukaddesata hakaret ettiği için bir adamı tartaklayamazsın. O kimse mahkemeye verilmelidir. Zira dince mukaddes sayılan şeylere hakaret etmek cezayı gerektirir." Bu sebeple de böyle biri hukuka havale edilmelidir. Şayet kanun, cezasını vermeyip salarsa, "İnşâallah, Allah'tan bulur." denmelidir. Ben bu tür şeyleri çok defa Allah'a havale ediyorum. Ancak daha sonra da korkuyorum. Çünkü Cenab-ı Hak, o densizi Kahhariyetiyle bir kere yakaladı mı iflah etmez, mahveder. Bu itibarla da ona hafif bir dokunma isterim. Zira, belki o kimse bir gün hidayete erer de o badireden kurtulur.

İkinci olarak, dince mukaddes bildiğimiz şeylere hakaret eden kişi insanca ikaz edilmelidir. Hususiyle demokrasilerin ve cumhuriyetlerin hükümfermâ olduğu devrimizde bu türlü hakaretlere yer yoktur. Kanunlara göre hiç kimse dininden ötürü kınanamaz ve hakarete maruz kalamaz. Öyleyse böyle bir kimse, "Nasıl ki ben senin totemlerine, inandığın değerlere ilişmiyorsam, senin de benim mukaddes kabul ettiğim esaslara ilişmemen asrımızdaki insanlık anlayışının, kanunların sana ve bana tanıdığı müşterek hakların ifadesidir." denilerek ikaz edilmelidir.

Üçüncü olarak, karşı tarafın hissiyatı da nazar-ı itibara alınarak onun vicdanına seslenilmeli ve bazı televizyon tartışmalarındaki seviyesizliğe düşülmemelidir.

UMUMİ SEFERBERLİK

Soru: Cemm u nefir zamanı ne demektir? Hükümleri nelerdir?

"Nefir" kelimesi Kur'ân'da değişik şekillerde geçer ve toplumun topyekün, kadın-erkek, yaşlı-ihtiyar hepsinin seferber olması mânâsına gelir. Olağanüstü olan bu hâli, fıkıh muvacehesinden değerlendirdiğimizde diyebiliriz ki, bir memleket dıştan, yabancı bir devlet tarafından işgal edilip limanları, tersaneleri, hava meydanları, otobüs garajları ve yolları tutulduğunda, cihad etmek sadece orduya değil kadın-erkek, yaşlı-genç herkese farz olur. Böyle bir durumda münadiler toplumun her kesimine seslenerek insanları cihada davet eder.

Meseleyi daha iyi anlamak için Asr-ı Saadet'ten birkaç örnek verelim. Asr-ı Saadet'te harp için ordular hazırlanırken, bir yandan da seferber olmaya dair umumi âyetler okunurdu. Zannederim, Ebû Talha ve Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin umum seferberlik mevzuundaki tehâlük ve heyecanı herkesin malumudur. Bu iki sahabî de çok yaşlıydı. Hele torun sahibi olan ve o güne kadar Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) uğrunda harb meydanlarından geri kalmayan Ebû Talha (radıyallâhu anh), atın üzerinde duramayacak derecede ihtiyarlamıştı. (O'nun Büreyhâ'da bir bahçesi vardı ki, Efendimiz onun ağaçlarının altında yer yer oturur, onun soğuk sularından içer ve hurmalarından yerdi. Bu çok güzel bahçeyi Ebû Talha da çok severdi. لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ *"En çok sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça 'fazilet' mertebesine ulaşamazsınız, Allah katında iyilerden olamazsınız, yani birr u takvaya nâil olamazsınız."*[52] âyet-i kerimesi nâzil olunca Ebû Talha, âyeti düşünüp aklında değerlendirmiş ve Allah Resûlü'nün huzuruna gelip çok hoşlandığı ve sevdiği bahçesini sadaka olarak vereceğini söylemişti. Efendimiz de (aleyhissalâtü vesselâm), o bahçenin kendi fakir akrabalarına verilmesini söylemişti.[53] Bu arada şu hususu da belirtmekte fayda var: Herhâlde bize böyle bir bahçe lütfedilse onu ölene kadar saklar ve korurduk. O Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir kere hanemize teşrif etse ve bir yere otursaydı o toprak parçasını keser, bir kalıp hâline getirir ve sırtımızda taşırdık. İşte bu ölçüde cömert olan ve dışıyla, içiyle olgunlaşmış babayiğitlerden babayiğit Ebû Talha, umumi seferberlik zamanında da atının üzerinde zor dursa bile, harp meydanlarından geri kalmamıştı ve kalmayacaktı da...)

Evet, Ebû Talha'nın (radıyallâhu anh) hayatının her karesi amel ve aksiyonla dopdoluydu. Hele onun Uhud'da yaptıklarına bakınca, Allah (celle celâluhu) için seferber olmayı ne derece anladığı daha net görülecektir. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), yaralanmış bir hâlde iken kendisine oklar geliyordu. Ebû Talha'nın sadağında da oklar bitmişti. Efendimiz etrafı teftiş ederken başını her kaldırdığında Ebû Talha göğsünü Efendimiz'in önüne siper ediyor, oturup kalkıyor ve Efendimiz'i bir

kalkan gibi korurken derin bir sevinç duyuyordu. Nebiler Serveri'ne bir şeyin isabet etmemesi için göğsünü, gelen oklara geriyor ve O'na bir şey olur diye tir tir titriyordu.[54] Bütün hayatı böyle geçen Ebû Talha *"Ey mü'minler! Sizler gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak hep birlikte seferber olunuz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad ediniz. Eğer anlıyorsanız, sizin için hayırlı olan budur."*[55] âyet-i celîlesini her duyuşunda harekete geçmiş ve cepheye koşmuştu. Ve bir keresinde de Kıbrıs'a gidiliyordu. Çok yaşlı olmasına rağmen, çocuklarına seslenerek kendisini atın üzerine bağlamalarını ve Kıbrıs'a öyle gitmek istediğini söylemişti. Sebebi sorulunca da Kur'ân'da Cenab-ı Hakk'ın umumi seferberlikten bahsettiğini ifade etmişti.[56]

Allah (celle celâluhu) yolunda seferber olmuş olanlardan Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye (radıyallâhu anh) gelince onu bilmeyen yoktur. O, atın üzerinde duramayacak hâlde olmasına rağmen, İstanbul önlerine kadar gelmişti ki ölüm onun için âdeta âşıkın mâşukuna kavuşması gibiydi. Günümüz Müslümanlarının yer yer bu duyguyu aynı şekilde içlerinde duydukları da vâkidir. Şu kadar var ki, onlar tertemiz ve dupduru bir iklimde yaşamışlardı. Kimbilir onlar ölümü nasıl bir şevkle arzu ediyorlardı! Kimbilir belki bir mânâda Ebû Eyyûb el-Ensârî, dahası deyip, ölmeyi bile istemiyordu! İhtimal güzel İstanbul'u fethederek oraya girmek, onun sokaklarında ezan sesiyle gerçek fethi yaşamak istiyordu. Nitekim İstanbul'a girildiğinde surların bir hayli dışında kalan Ebû Eyyûb Hazretleri, vefat ettikten sonra kendisinin götürülebileceği kadar İstanbul'un içlerine doğru götürülmesini istemişti. Öyle rivayet edilir ki Yezid'in en hayırlı işi de O'nun bu arzusunu yerine getirmesi olmuştu. Ordusunun önünde bu büyük sahabiyi getirip Bizanslıların, ne istediklerini sorması üzerine, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (radıyallâhu anh), Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabından biri olduğunu ve vefat ederken kendisinin surlara ne kadar yakın gömülürse o kadar iyi olacağını tavsiyede bulunduğunu söylemişti. Sözlerine kendisinin surlara ne kadar yakın gömülürse gelecekte İstanbul'u fetheden yağız delikanlıların, leventlerin atlarının kükreme ve kişneme seslerini duymak istediğini de eklemişti. İşte buydu Hazreti Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin tavrı! O, اِنْفِرُوا *"Seferber olun..."*[57] şeklindeki umumî seferberlik âyetine "Lebbeyk!" diyerek böyle cevap vermişti.[58]

Umumi seferberlik, memleket işgal edildiği zaman farz-ı ayn olur. Biz millet olarak Çanakkale'de bu seferberliği nim (yarım) olarak yaşadık. Bundan dolayı gelinlerimiz, analarımız, bacılarımız ve kızlarımız bomba taşıdılar, erkeklerimiz de yaşlı-ihtiyar demeden, yarım milyona yakını yollara dökülüp Allah adına memleketleri için seferber oldular. Netice itibarıyla da toprağımızı, ırzımızı ve namusumuzu çiğnetmemek için, dinimize dokundurmamak için çeyrek milyona yakın insanımızı yitirdik. Bizler bunun nasıl bir duygu olduğunu bilemiyor fakat bu savaşı destanlaştıranların yazdıkları satırlarda hissedebiliyoruz. M. Akif bu mevzu ile alâkalı iniltilerini bir yerde şöyle seslendirir:

“ Eşin var, âşiyânın var, baharın var ki beklerdin,
Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin?
...
Ne zillettir ki: Nâkûs inlesin beyninde Osman’ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ’nın!”

Bana kalırsa şu andaki durum, Çanakkale’den bin beterdir. Günümüzde Müslümanı uyuşturacak ve uyutacak daha değişik bir durum söz konusu. Vâkıa, felâketlerin bazıları atlatılmıştır ama hem âdetullah olarak hem de tarihen sâbittir ki toplumumuzun kendini bulması, Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nazarında matlup keyfiyeti kazanması, onun vereceği büyük mücadelelere bağlıdır.

Günümüz insanının, kendisini yenileyecek, mânevî ve ruhî olgunluğa ulaştıracak, kendi insanına hizmet götürecek, onları irşat edecek, haktan hakikatten mahrum, karanlık kabirler gibi, karanlık üstüne karanlık içinde kalan paslı bir kısım gönül ve vicdanlara nur-u Muhammedî’yi ulaştıracak mürşid ve mübelliğlere ihtiyacı vardır. Zaman, keyfiyet farklılığı göstermekle birlikte cemm u nefir yani umumi seferberlik zamanıdır. Herkes neyi varsa onunla seferber olmalıdır. Fabrikası olan fabrikasıyla, işi olan işiyle, zekası olan cevval ve faal zekasıyla, ilmi olan ilmiyle, idraki olan idrakiyle, enerjisi olan da enerjisiyle seferber olarak, inşâallah, bizim için mukadder olan yeni bir dirilişte payının olmasına çalışacaktır. Cemm u nefir budur ve günümüz de, keyfiyeti değişmiş olmakla birlikte, yine cemm u nefir günü sayılır.

---

[52] Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

[53] Buhârî, *zekât* 44, *vekâle* 15, *vesâyâ* 17, 26, *tefsîr* (3) 5, *eşribe* 13; Müslim, *zekât* 42, 43.

[54] Buhârî, *menâkıb* 18, *meğâzî* 18; Müslim, *cihad* 136, *eşribe* 143.

[55] Tevbe sûresi, 9/41.

[56] İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/152; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/138.

[57] Nisâ sûresi, 4/71.

[58] Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sikât* 3/102; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/518.

İkinci Bölüm

VAHDET-İ VÜCUD BİR "HÂL"DİR

Soru: Tasavvufta vahdet-i vücud inanışı hakkında bilgi verir misiniz? Yani vahdet-i vücud inanışı dinimize uygun mudur? Yoksa bazılarının dedikleri gibi Hint Vedaları'nın devamı mıdır?

Hint yogilerinde ve Avrupa mistiklerinde tasavvufa benzer bazı hâllerin mevcut olduğu söylenebilir. Zira bunların hepsinde bir metafizik mülâhaza, bir iç müşâhede, kendini murâkabe, kontrol ve ruh ufkuna dayanma söz konusudur. İşte bu yönüyle birbirine benzeyebilirler. Şöyle ki, bu yolla kim ruhunu terbiye ederse bir kısım harikulâde şeylere mazhar olabilir. Bunun Rahmanî veya nefsanî olmasını Allah (celle celâluhu) bilir. Bir Rus veya Amerikalı az yese, az içse, hayrete varsa, bir çeşit fâni olsa, gönül gidip sahibine teveccüh etse, kendisine gayb ve ledün âlemine bir kısım menfezler, pencereler açılabilir ve o insan bizim görmediğimiz şeyleri görebilir, bizim muttali olamadığımız buudlardan eşyayı müşâhede edebilir. Bu mevzuda tecrübe sahibi pek çok insan vardır. Ne var ki bu konuda mühim olan, rıza-i ilâhidir. Allah'ın rızası istikametinde yol alan insan, şeytanî olmayan fevkalâde müşâhede ve mükâşefeye mazhar olur ki bu, aldatıcı değildir ve diğerlerine benzemez. Biz ümmet-i Muhammed olarak her zaman harikulâdelikler yerine rıza-i ilâhiyi tahsil peşinde olmalıyız.

Ümmet-i Muhammed içinde de bazı kimselerin, seyr u sülûk-i ruhanisiyle seyahat ederken belli konaklara uğraması, vücud, şuhud, fark ve cem gibi bazı mertebelerden geçmesi her zaman söz konusu olsa da burada yol da başkadır, hedef de. Mevzuu bir misalle müşahhaslaştıralım: Bir paşa veya padişahın huzuruna çıkmak isteyen kimse, daha ilk kapıdan içeriye girmekle bir kısım merasime tâbi olur. Mesela kışlanın ilk girişinde onu bir nöbetçi görür. Daha ileriye gittiğinde orada bir çavuş, başçavuş veya üst rütbeli bir subayla karşılaşır. Daha sonra paşanın derecesine göre yakınında bulunan bir odada yaverini görmesi gerekir ve ondan sonra ancak o zatın huzuruna çıkar. Aynı zamanda bu menzillerden her birinde daha evvelki menzilden geçmiştir diye o kimsenin göğsüne bir nişan takılır ve onun hangi makamda olduğu göğsüne takılan bu nişanla bilinir ve tanınır. Aynen bunun gibi, seyr-i ruhanî ve seyr u sülûkta mertebeler kat eden bir insan da bu türlü menzillere uğrar. O insanın seyr fillâha kadar tamamladığı bu seyahatte uğradığı makamların her birisinin muamelesi ve tezahürü başkadır. Kapının önündeki asker sadece bir selâm çakar. Onun iltifatı bu kadardır. İleriye gittiği zaman kumandanlık seviyesinde bir yere uğrarsa kendisine çay ikram edilir. Şayet paşaya kadar çıkabilir veya onun yaveriyle muhatap olabilir ve o huzur ve makamın âdâb u erkânına riayet ederse kendisine baklava ısmarlanır. Bu durumda o makama –biraz da latîfe ile ifade edecek olursak– "makamu'l-baklava", diğerine "makamu'ş-şây", öbürüne ise "makamu's-selâm" denebilir.

Aynen bunun gibi Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri, vahdet-i vücud mektebinin

temsilcisidir. Bu, Batılıların Panteizmine benzer ama asla Panteizm değildir. Vâkıa bu meseleyi onlar nazarî olarak ele alırlar. Bu, Muhyiddin İbn Arabî Hazretlerinde ise bir hâldir. İmam Rabbânî, Muhyiddin İbn Arabî'nin makamına uğradığını, orasının zevkli fakat vahdet-i şuhuda nazaran daha aşağıda bir makam olduğundan orayı geçtiğini ifade eder. Ahir ömründe Hazreti Ebû Bekir'in mesleğine uğradığı zaman İmam Rabbânî Hazretlerinin gözü bir daha açılır ve bu defa o, en güzel mertebeleri kat etmenin farzları, vacipleri ve sünnetleri ikame etme olduğuna inanarak, Hazreti Muhammed'e Hazreti Ebû Bekir adesesiyle bakmaya başlar.

Hâsılı, Muhyiddin İbn Arabî'de vahdet-i vücud mertebesi bir hâldir. Durumuna göre kendisine inkişaf etmiştir. Dolayısıyla bunun Hint Vedaları'nın devamıyla bir ilgisi yoktur. Batı'da ise vahdet-i vücuda mukabil tuttukları Panteizm düşüncesi bir nazariyeden ibarettir. Hâlbuki vahdet-i vücud tamamen bir hâl ifadesidir ki bu hâli yaşamayan ve tatmayan bilemez.

GAYB ARALIĞI VE RUHUN GÜCÜ

Soru: Bazı kişilerin, karşısına gelen adamla trans hâline geçip onun geleceğini okumasını nasıl izah edersiniz?

Biz bu hakikatin, tasavvuf yolunun sâliklerinin önceden bu yana açtıkları mukaddes mekteplerde, Allah rızasının tahsiliyle olabileceğine inandık. Küçüklüğümüzde çok kez ehlullahın bu mevzudaki harikulâde hâllerine şahit olduk. Onları bütün derinlik ve enginliğiyle göremesek de, Cenab-ı Hakk'ın inayetinin tecellisi olarak farklı hâllerini müşâhede ettik. İleride böyle bir cemaat ve topluluk içinden vilâyeti, âzamî takvayı, fevkalâde zühdü temsil eden bir cemaatin zuhur edeceğini de hep bekleyip durduk. Evrâd u ezkârın, gece ibadet ü taatının, laf ve lafazanlıktan daha ziyade iç âlemin ve ledünniyatın temsilcisi bir zümrenin geleceğine, geceden sonra gündüzün geleceğine inandığımız gibi inandık. Fahr-i Kâinat Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir-iki asır sonra Tavus İbn Keysanlardan Fudayl İbn İyazlara, ondan Bişr-i Hâfîlere kadar pek çok mânâ eri gelmiş ve geldikleri asrı tenvir ve irşat etmişlerdir. Aynı zamanda onlardan pek çok harikulâde, sebepler üstü hâl ve tavırlar da zuhur etmiştir.

Spritüalistler buna, ruhun kendi gücünü kazanması derler. Ruh, beden kaydından tecerrüt edince büyük bir güce sahip olunacağına inanırlar. Aslında ruh akılla münasebete geçip [59]إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ferman-ı sübhânsiyle anlatılan, yayın iki ucu bir araya gelince, yani Hâlık, hâlıkiyeti; mahlûk da mahlûkiyeti içinde tam bir münasebet gerçekleşince insanın melekeleri inkişaf eder/edebilir. Meleke ve ruhî fakülteleri inkişaf eden kişi ondan gelen mânevî güçle Rabbin bütün kuvvet ve havlini aksettirme durumuna geçebilir. Böylece insanın iç şeffafiyeti, ledünnî derinliği nispetinde Cenab-ı Hak, o kimsenin tutan eli, yürüten iradesi, gören gözü ve işiten kulağı olur. Yani güç sahibi yine Hazreti Allah'tır. Öyleyse trans hâline giren bir insan, medyum da olsa yapmış olduğu tecrübelerle ruhî hayata dönük farklı bir kimlik kazanır, cismaniyetten tecerrüt eder ve kalbî hayatı olsa da, olmasa da ruhun derece-i hayatına yükselir. Böylece feyz-i akdesten gelen nurlara ve sırlara ayna olabilir ve Allah'ın gücü, kuvveti ve kudretiyle uzağı bilir, görür ve duyulmazı duyar.

İşte telepati bu gücü kazanma yollarından bir tanesidir. Bu suretle, denizlerin altında bin mil ötede bulunan bir insanla radyo şualarını ve ışığı geçirmeyen, tecrit edilmiş binalar içinde dahi karşılıklı konuşmalar olur. Aynen bunun gibi, burada durur ama üç kilometre ilerideki meseleleri görür. Yine burada durur ama bir kısım emare ve nişanlarla başka yerdeki bazı meselelerden bahseder ki, bütün bunları gördüren, duyuran ve konuşturan Allah'tır.

Trans hâli, tasavvufta insanın vecd, istiğrak ve kendinden geçme hâli, ruhun dublesinin daha ziyade hâkim olması, cesedin mukayyet kalmasına mukabil ruhun bu

kayıttan tecerrüt edip başka âlemlerde tayaran etmesidir. Bu hâl, ehlullahın abdal kısmında, kişinin beş on yerde bir anda bulunması şeklinde tezahür eder. Evet, ruh bir anda beş on yerde bulunabilir.

Evet, Allah (celle celâluhu) iç tecrübelerle bütün bunları yaratır. İçinde bulunduğumuz mekân kayıtlarının üstüne çıkan bir insanın görüşü bizim görüş zaviyemizden başkalaşır. Bu hakikati şu misalle müşahhaslaştırabiliriz: Bizim içinde bulunduğumuz üç buudlu mekân içerisinde bir çayın aktığını düşünelim. Çayın kendine göre buudları vardır. Saman çöpleri veya başka cisimler bu çayın üzerinde kendi tabiî seyrini tamamlar. Cismaniyetimize ait olmayan dış hâdise ve münasebetle ayaklarımızın bu çayın üstüne çıktığını farz edelim. Bu durumda biz normal akıp giden eşya ve hâdiselerin seyrinden kurtulmuş oluruz. O zaman artık biz başka buudda sayılırız. Onun için Einstein bunu anlatma sadedinde: Ben seninle bir odada bulunurken senin içinde bulunduğun üç buudlu mekânın dışında bir dördüncüsünü de hissederim, der.

Bir başkası ise bu meseleyi insanın içindeki iç fakültelerin işlemesi şeklinde izah eder ki, biz içe doğru derinleştikçe kendi üç buudlu mekânımızın dışına çıkarız. Pratikte üç buudlu mekânın dışına çıkma, spritüalist açıdan, hususiyle trans hâllerinde olur ki, eşya ve hâdiselerin seyl ve seyrinin üstüne çıktığımız an artık o akış bizi etkilemez ve oradan ileride ne olacağını Allah (celle celâluhu) gösterirse seyredebiliriz.

Hâsılı, gaybı kimse bilemez. Ancak gayb, Allah bildirirse, bildirdiği kadarıyla bilinebilir.

[59] Bakara sûresi, 2/156.

BEYİN VE RUHUN FONKSİYONLARI

Soru: Beynin fonksiyonu ile ruhun fonksiyonu arasındaki münasebeti açıklar mısınız?

Beyin, telâfif-i dimağiyeden (beyin kıvrımlarından), bir kısım fakültelerden ibaret, insanın cesedinde hayat olduğu müddetçe insan vücudu üzerinde fonksiyonu olan, vücudun çeşitli noktalarında oradaki belli fakülteler ve mekanizmalara kumanda etmek suretiyle insanda harekâtı temin eden, kalb üzerinde de hâkimiyeti bulunan, çeşitli santraller ve şebekeleri bünyesinde taşıyan, hükümet gibi bir sistemdir. Ancak insan vücudunda can, ruhun tezahürüdür. Canlılık ruh bulunması ile olur ve ruh gidince o da gider. Birisi asıldır, cevherdir; diğeri bu cevherin fonksiyonundan ibarettir ki, biz buna can, canı taşıyana da canlı diyoruz.

İnsan, cesedinde ruh taşıdığı müddetçe, beyindeki bu fakülteler fonksiyonunu eda ederler. Belki vücudun sair yerlerindeki mekanizma da ruh taşımasıyla cesedin fonksiyonunu eda eder. Hatta insanda hafâ ve ahfâ gibi letâif-i bâtıne, yani zâhir olmayan, hafî olan latîfeler de vardır. Bunlar da fonksiyonunu ancak ruh bulunduğu nispette yerine getirir. Kuru bir ceset kabire konunca orada bu fakülteler kendine ait fonksiyonu eda edemezler. Öyleyse göremediğimiz ruh, kendine has gılâfı ile insanın bir dublesi gibi insanla kontak olmuş, bir yanıyla insana bağlanmış bir şeydir. Kopup ayrılınca canlı gördüğümüz bu mekanizmanın bütün fonksiyonları tatil edilmekte, o da hiçbir vazife yapamaz hâle gelmektedir. Oradan kontak olunca da fişe takılmış gibi bütün santraller faaliyete geçmektedir.

Bundan da anlıyoruz ki, beynin santrallerinin çalışması ruha bağlıdır. Ruh, beyin için de bir kayyimdir, onu ayakta tutar. Ruh çıktıktan sonra teker teker bir kısım hücreler canlılığını kısa bir zaman muhafaza etseler bile neticede sönerler ve bir adem-i merkeziyet havası içinde dağılıp giderler. İnsan cesedinde hücrelerin kafa kafaya verip anlaşması ve bir organizma hâlinde mevcudiyetlerini devam ettirmesi, ruh hükümetine bağlıdır. Öyleyse ruh âdeta binlerce deliği olan, fişlerin takılabileceği bir santrale benzetilebilir. Organlarımızdan hangisi kendi fonksiyonunu fizyolojik olarak yapabilecek durumda ise fişini taktığı zaman orası çalışmaktadır. Kendi fonksiyonunu yapabilme imkânını ve gücünü kaybedip fiziki olarak arızalanmışsa, fişini oraya taksa da çalışmayacaktır. Onun için canlı bir insan felç olabilir. Zira o uzuv bir kısım sistemlerle mesela, sinir sistemiyle ve ruhla münasebet kurabilme durumunu kaybetmiştir.

Bu açıklamalar, meselenin biraz filozofçası oldu. Bu işin bir yönünü ruhçu hekimler, diğer yönünü ise fizyologlar ve anatomiciler bilir.

DİNLER TARİHİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Soru: "Dinler, insanlığın bedeviyet devrinde çeşitli tabiî hâdiseler ve afetler karşısında hissettikleri korku ve acz neticesinde totemlere tapmak şeklinde başlamış, sonra tekâmül etmiştir. Tarih boyunca ilim ve din çok defa uyuşmazlık yaşamış ve birbirine karşı olmuştur. İlmin hâkim olduğu asrımızda artık bir din hâkimiyetinden söz edilemez." deniliyor. Ne dersiniz?

Bunlar, ilk mektep seviyesinde, çok basit, gayr-i ilmî ve seviyesiz fikirlerden ibarettir. Ama ne acıdır ki, bu fikirler, dinler tarihi adı altında hâlâ bizim lise ve üniversitelerimizde okutulmakta! Bugüne dek dinler tarihi veya insanlığın tekâmül tarihi adına ciddi bir şey yazılıp neslimizin istifadesine sunulmamıştır. Mağara devri, taş devri, tunç devri, demir devri, bakır devri gibi tasniflerin hepsi tarihî maddeciliğin ısrarla müdafaa ettiği şeylerdir. Aslında Batı'da bu meselenin tenkidi yapılmış, Gibb, Toynbee gibi Batılı büyük felsefî tarihçiler bunları sorgulamış ve ilmilikten uzak olduklarını söyleyerek bu konuda herkesi daha temkinli olmaya çağırmışlardır. Ne acıdır ki bu mesele Batı'da alay mevzuu olduktan sonra da bizde hâlâ şaheser olarak kabul edilmekte. Evet, orada modası geçmiş, rafa konmuş meseleler, bizde yeniden ders halkasına getirilmektedir ki, bu çok garip ve bir o kadar da acı bir durumdur. Hâlbuki Batı'da bir asırdan beri bu meselenin tenkidi yapılmakta ve buna dair pek çok eser telif edilmektedir. Bu konuda, isimlerini arz ettiğim zatların mevzu ile alâkalı yazdıkları tarihî eserler bu tür iddiaları kökünden silip süpürecek mahiyettedir.

Dinler, çağların ihtiyacına göre Hak tarafından vaz' edilmiştir. Bu husus, beşerin rüşdünü idrak etme yolunda kat ettiği mesafeye göre âlemşümul din, âlemşümul nebi Hazreti Muhammed'e (aleyhissalâtü vesselâm) kadar belli bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak bu tekâmül, onların zannettikleri gibi hayvandan mağarada yaşayan insana, ondan şehirlerde yaşayan insan ufkuna yükselmiş bir tekâmül değildir. Hazreti Âdem (aleyhisselâm), kendi döneminde yüzlerce insanın babası veya dedesidir. Dolayısıyla da o gün için o insanları idare edebilecek bir kanunnameye ihtiyaç vardır. Mesela, beni on kişinin başına kumandan olarak tayin etseler ben o on kişiyi sevk ve idare edebilecek bir nizam belirlerim; ama bu bin insan olursa durum da değişir. Bütün orduları idare eden nizam başka, bir tümeni, tugayı, alay veya taburu idare eden nizam başkadır. Nitekim nizama göre de bunların başına bir kumandan tayin edilir. Orduların başında bir general bulunuyorsa, manganın başında da bir onbaşı vardır. Bunun gibi insanoğlu, eşya ve hâdiselerle münasebet peyda ederken, içinde yaşadığı dünyayı derinlemesine anlarken, isimlerden müsemmalara doğru inerken, nomen-fenomen terkibine yükselirken buna göre bir gelişme seyri takip etmesi icap eder.

Onun için Hazreti Âdem'e (aleyhisselâm) nizamname olarak on sahife verilmiştir. Hazreti İdris'e (aleyhisselâm) gelince sayfalar artmış, Hazreti Musa'da (aleyhisselâm) bu, kocaman bir kitap hâline gelmiştir. Çünkü mesele artık tabakat-ı beşer meselesidir. Fahr-ı Kâinat Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise ferdî, ailevî, içtimaî ve devletlerarası bütün meseleleri içine alıp ihtiva eden, ekmel ve etemm mukaddes bir kitap verilmiştir. Beşerin böyle bir tekâmül geçirdiği müsellem bir hâdisedir ve buna kimse itiraz edemez. Bu itibarla, *evvela,* tekâmülü çok iyi anlamak gerekir. Biz, mağara devrinde başlayan bir tekâmül anlayışını kabul etmiyor ve değişik ilmî mahfillerde, çeşitli ilim dallarının omuz omuza vermesiyle reddedilmiş olduğunu düşünüyoruz. Aslında, bu konuyla alâkalı ülkemizde de pek çok makale ve kitap neşredilmiştir.

Sâniyen, tabiî hâdiselerin, insan ruhundaki çaresizlikten dolayı belki derman olur diye bir kısım şeyleri mâbud tanımaya, –dinler tarihinin ifadesiyle– totemciliğe yani çok tanrılı din kabul etme esasına zorlaması meselesine gelince, bu da yine inançsız bir kısım Batılılar tarafından kaleme alınmış, dinler tarihi adına asılsız ifadelerden ibarettir. Vâkıa beşer, bir kısım hâdiseleri totemleştirmiştir. Bunu asrımızda da görüyoruz. İnsanları totemciliğe götüren hususlar sadece korku, dehşet ve hayret değildir. Mesela Mısır'da Nil nehri, bereket getirdiğinden ötürü, sığırla beraber kutsanmıştır. Bizde de mâbudlaştırma olmuş, tevhidden sonra bilerek veya bilmeyerek bir nevi şirke girilmiştir. İsterseniz, tevhidden sonra şirke gitme meselesini biraz daha açalım:

Bazı dinler, bir dejenerasyona, daha doğrusu bir deformasyona tâbi tutulduktan sonra, dehrin hâdiseleri içinde esas fonksiyonunu kaybetmiştir. Mesela, bazı Hıristiyanlar; Meryem, İsa, Vacibü'l-Vücud olmak üzere üç adet mâbud vardır diyorlar. Burada vahdetten kesrete doğru gidildiği açıktır. Yani iddia edildiği gibi evvela çok tanrılar varmış da sonra mesele gelmiş vahdete dayanmış değildir. Homeros dünyanın en büyük profesyonel yalancısıdır. O, Atina'nın ilâhlarına dair hikâyeler yazmış, bu ilâhları beşer gibi birbiriyle boğuşturmuş, kadını kaprisli, erkeği hırslı resmedip birbirine düşürmüş ve aralarına aşk-meşk maceraları sokmuştur.

Kadim Yunan'da Zeus isminde birisi yaşamıştır. Belki bu kimse, Hakk'ın makbul ve muteber kullarından bir zattır. Bizdeki ehlullah gibi kendisinden harikulâde şeyler zuhur etmiş ve insanlar da onu Rabbânî, yani Cenab-ı Hakk'ın (celle celâluhu) gördürmesiyle gören, işittirmesiyle işiten, konuşturmasıyla konuşan bir insan görmüştür. Derken meseleler değişikliklere uğraya uğraya doğrudan doğruya Zeus, milletin efkârında Mâbud-u Mutlak yerine taht kuruvermiş ve ilâhlar ilâhı olmuştur. Afrodit de böyledir. Hıristiyanlık nazarında Hazreti Mesih (aleyhisselâm) nasıl ilâh olduysa, dehrin hâdiseleri yonta yonta nasıl onu o şekle irca ettiyse o da böyle olmuştur.

Mesela, Buda'nın nasıl zuhur ettiğini, nelerle geldiğini bilemiyoruz. Belki o, kendi döneminde Hindistan'da tenâsühün devr-i daimine karşı beşerin sadrına şifa getirecek

nirvana ile gelmişti. Dinler tarihçisi, onun bir hiçlik, sükûn, yok olma, yokluğa rıza ve huzura erme olduğunu söylemektedir. Kim bilir belki de bunun aslı إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[60] *"Bizler (ruh olarak), Allah'tan geldik ve sonuçta da yine Allah'a döneceğiz."* hakikatiydi. İhtimal, bazılarının elinde değişerek bu hâle geldi. Bu açıdan Buda'nın dininin arkasında da biraz maddecilik sezilir. Ona göre termodinamik kıyamet kopacak, atom parçaları muallakta kalacak, maddîlik her şeyini kaybedecektir. Ancak insan, nihayet maddeciliğe gidip incirar edince nasıl huzura kavuşmakta ve sükûna ermektedir ki? Tenâsühten bunun neresi daha iyidir?! Tenâsüh inancına göre insan dünyaya bir kere fare, bir kere maymun, bir kere de insan olarak gelir, yaşar ve bu böyle devam eder. Hâlbuki Buda bu tür iddialara girmemişti…

İslâm âleminde de öyle bir dönem gelmiştir ki, türbelere secde eden insanlar olmuştur. Bir insan, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) dahi secde etse kâfir olur. Hâlbuki ülkemizde ve İslâm âleminde bir kısım bâtıl düşünceliler, büyük zatlara secde eder olmuş ve onlar adına hayvanlar boğazlamışlardır. Bunlar olmuş, bu olmuşlara karşı da müfrit bir hareket zuhur etmiş; bunlar da bütün mukaddes ve muhterem yerleri yerle bir etmişlerdir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, totemcilik ve putperestlik sadece eskiden yaşanmış bir şey değildir; her dönemde sırat-ı müstakimden ayrılan fertler, totemin kucağına düşmüşlerdir. Aslında, Allah'ın (celle celâluhu) azamet ve kibriyası başkalarına verildiği an, Allah'ın yerine başkaları gönüllere taht kuruvermiştir. Evet, Allah'tan yüz çevirerek, "Ey falan veli, benim şu arzumu yerine getir." diyen şaşkın insan, ne dediğinin farkında değildir. Ancak bir insanın, büyük bir insana dehalet ederek, "Allah'ım, benim Sana kaldıracak liyakatta ellerim yoktur. Onun kalkan ellerinin gölgesi altında arzumu Sana takdim ediyorum." demesinde de bir mahzur yoktur. Vâkıa, bu da tevazu ve hakkı teslimin, Hak katında bir insanın makbuliyetini kabulün ifadesidir. Bu iki meseleyi birbirine karıştırmamak gerekir.

Evet, İslâm dininde dahi bazen vahdetten kesrete doğru bir gidiş olmuştur. Bu durum, üç asırdan beri de devam etmektedir. Gelecek nesil –inşâallah– bu totemleri siler ve yeniden Mâbud-u Mutlak düşüncesini gönüllere hâkim kılar. Tarihî maddeciliğin bu tarz ifadeleriyle dolu bulunan dinler tarihi, hilâf-i vâki beyanda bulunmakta ve en hafif ifadeyle yalan söylemektedir. Beşerin ilmi geliştikçe, mâbudun tek olması onun için en makul ve en mantıkî mesele olmuştur. Her geçen gün çeşitli ilmî kanun ve kıstaslarla her şeyin "Bir"e gittiği, "Bir"de çözüldüğü, açık bir şekilde daha iyi görülmektedir. Fizik, kimya ve astronominin bayrağının dalgalanacağı en son ufuk, Allah'ın (celle celâluhu) "Bir"lendiği ufuk olacaktır. Keza beşerin en son varacağı ufuk da *"Lâ ilâhe illallah"* ufku olacaktır.

Her şeyin en doğrusunu Allah (celle celâluhu) bilir.

[60] Bakara sûresi, 2/156.

HAKİKİ EŞİTLİK

Soru: İslâm'da eşitliğin gerçek mahiyeti nedir? İslâm'daki eşitlikle, sosyalistlerin ortaya attıkları eşitliği karşılaştırabilir misiniz?

Eşitlik, çok evveliyatı olan bir kavramdır ve tarihin değişik dönemlerinde sosyal sınıflar arasında çeşitli dalgalanmalara sebebiyet vermiştir. Bu kelime, bizim dilimizde "müsavat" sözcüğüyle ifade edilegelmiştir.

İşin esası, Allah (celle celâluhu), bütün insanları birbirine müsavi olarak yaratmış ve teşriî emirleri de o istikamette koymuştur. Evet, Allah, mahlûkatı nasıl yaratmışsa, onlarla alâkalı mevzuatı da peygamberleri vasıtasıyla o çizgide talim buyurmuştur.

Allah'ın insanları müsavi yaratmasına rağmen, bir kısım akıllılar ve güçlüler, zayıfları ve aklı her şeye ermezleri hep sömürmüşlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın (celle celâluhu) ilâhî mevzuatı, insanların eşit olduğunu göstermesine rağmen o mevzuatı tanımayan haknâşinas insanlar, beşeri hep istismar edegelmişlerdir. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), nübüvvetle serfiraz kılınınca, bozulmuş bu düzeni yeniden ıslah buyurmuş ve bir kanun koyucu ve ıslah edici olarak yepyeni mevzuatla her şeyi bir kere daha düzene sokmuştur. Ne var ki, O'ndan sonra yine bir kısım güçlü insanlar zayıf insanları istismar etmiş, dünyamız dâhil her şey bir kez daha alt-üst olmuştur.

Orta Çağ anlayışında yetişenler ve daha sonra da kapitalist bazı sistemler, beşerin büyük bir kısmını ticari eşya gibi almış-satmış, az bir ücretle çalıştırmış ve değişik şekillerde zayıf kimseleri istismar etmişler/etmektedirler. Allah'tan korkmayan, mahkeme-i kübrâya inanmayan, hesap duygusu taşımayan insanlar, o zayıf kimseleri hep istismar etmişlerdir. O bakımdan, müsavat dediğimiz zaman, sadece bu konuda mevzuatı ortaya koymak kâfi değildir. Gülhane Hatt-ı Hümâyunu içinde müsavat, debdebeli laflarla yerini alınca Avrupalılar bizi alkışlamış ve "Türkiye bir hayli ileri gitti!" demişlerdi. Hâlbuki o günden beri aradan iki yüz seneye yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen Türkiye, Avrupa'ya nispeten âdeta yerinde saymaktadır ve nispî olarak bir adım bile ileriye gidememiştir. Dahası, Fransız ihtilalinin olumsuz esintileri, dalgalanmaları Müslümanların yaşadığı topraklarda da tesirini göstermeye başlamıştır.

Eğer ilerleme denen şey, üniversitelerdeki başkaldırmalar, birbirini öldürmeler, bomba patlatmalar ise bu, yol değil; belki sosyal ihtilaller tarihine yeni bir kısım kareler ilave etme demektir.

Bugün İslâm dünyasında bazı mütefekkirlerce eşitlik adı altında ortaya atılan şeyler yeni değil, Fahr-i Kâinat Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem), prensipleriyle getirdiği ve kendi hayatında da fiilî olarak uyguladığı esaslardır. Ne var ki, bu müsavatın umumun vicdanında makes bulabilmesi için bir kısım temel rükünler vardır

ve bunlar ihya edilmedikten sonra gerçek eşitlik hiçbir zaman tahakkuk edemeyecektir. Rusya, eşitlik davasıyla bir ihtilal yaptı ama kat'iyen eşitlik getiremedi. Eşitlik şöyle dursun, kendine muhalif olanlara hakk-ı hayat bile tanımadı. Bunun için de on dokuz milyon insanı kesmekten çekinmedi ve Haccâc-ı Zâlim'e rahmet okutturacak zulümler irtikâp edildi. Böylece istibdat dağıtılıp şahısların elinden alınarak despot bir azınlığın eline verildi…

Her şeyden evvel Müslümanların ortaya koyacağı müsavatın temelinde, tek bir arpadan dahi Allah'a hesap vereceğine inanmış vicdanlı insanların mevcudiyeti söz konusudur. Hazreti Osman (radıyallâhu anh), işte bu müsavatı temsil ediyordu. O halife olduğu zaman, dünyaya "Sağdan hizaya gel!" komutunu verecek bir mevkide bulunuyordu. Buna rağmen koca halife, mescidin içinde, başının altında kumdan bir yastıkla istirahat edebiliyordu ve topluma örnek oluyordu. Bir gün o, yanlışlıkla hizmetçisinin kulağını çekmiş, sonra buna çok pişman olmuştu. Hiçmetçisini çağırmış ve ona "Çek kulağımı!" demişti. Zira o biliyordu ki, kulağı burada çekilmezse mutlaka ahirette çekilecektir.

Evet, Halife kendi yanında çalışana kendini eşit tutuyordu. Böyle bir hareketse, vicdanda bulunan bir mânâya dayanıyordu ki bu, ihya edilmedikten sonra gerçek mânâda kat'iyen müsavat olmaz.

Sahabenin (radıyallâhu anhüm ecmaîn), müsavatı nasıl gözettiğini gösteren vak'alardan birisi de Hazreti Said İbn Âmir'e (radıyallâhu anh) aittir. O, belki Türkiye kadar bir eyaletin valisiydi. Bir gün çarıklarını sopasının ucuna takmış olarak halifenin huzuruna gelmiş ve kendisinin artık valilik yapamayacağını belirterek görevden ayrılmak istediğini arz etmişti. Halife bunun sebebini sorunca da, karşısına muhakeme olmak üzere bir zimminin geldiğini anlatmış ve muhakeme esnasında bir ara canı sıkılarak zimmiye "Allah cezanı versin!" anlamına gelen bir şeyler söylemişti. Bundan dolayı o, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kim bir zimmiye eziyet ederse, onun hasmı benim."*[61] hadisini düşünüp görevden alınmak istiyordu. İslâm'ın getirdiği müsavatta vali ile –zimmî bile olsa– halk arasında böyle bir eşitlik vardı.

Bir defasında da Hazreti Ömer (radıyallâhu anh), muhakeme olmak üzere o zaman hakem tayin ettikleri Zeyd İbn Sâbit'in (radıyallâhu anh) huzuruna çıkmıştı. Halife içeri girerken Zeyd ona biraz iltifat etmiş ve oturması için yanındaki minderi göstermişti. Bunun üzerine Hazreti Ömer, Zeyd'e "İlk zulmü işledin!" diyerek mahkemede herkesin eşit olması gerektiğini vurgulamıştı.[62] Hazreti Ömer'in bu tavrı, vicdanında bulunan o derin anlayışın, ilmin, irfanın ve Allah huzurunda hesap verme şuurunda olmanın ifadesiydi.

Benzeri pek çok misalden biri de; kılıcı insanları rahatsız eden birine Hazreti Ömer'in bir kırbaç vurmasıydı. Şöyle ki, bu zat farkında olmasa bile, insanlara kılıcının ucuyla eziyet ediyordu. Hazreti Ömer ona kırbaçla dokunuyor, sonra pişman oluyor ama

ona bir kırbaç vurduğunu da söyleyemiyor. Bir sene sonra bu zatın hacca gideceğini öğrenen Hazreti Ömer, onu çağırıyor, yemek yediriyor. Hacda harcaması için biraz da para veriyor. Bunları niçin yaptığını da anlatıyor. Adam kendisinin hâdiseyi unuttuğunu söyleyince Hazreti Ömer, "Ben unutmadım. O günden beri o, kafamdan hiç çıkmadı." diyor.

İşte İslâm böyle bir müsavat anlayışı getirmişti. Demek ki müsavatın kâğıtlarda, defterlerde yazılı kalmaması için evvela o, vicdanlarda bir esasa dayanmalıydı ki kalıcı olsun. İşte böyle bir eşitliğin, umumi vicdanda hüsnükabul görmesi ancak sağlam bir iman şuuruyla mümkün olacaktır. Yani "Yapmazsam Allah'a hesap veririm." duygusu hâkim olmayınca müsavat da olmaz. Yeryüzünde umum beşeri, hiç olmazsa yüzde doksan dokuzunu memnun edebilecek içtimaî adalet Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) eliyle inşa edilmiş, Hulefa-i Râşidîn devrinde doruk noktada yaşanmış, daha sonra da fâsılalarla ümmet-i Muhammed'e huzur getirici keyfiyette kendini göstermiştir. Fakat İslâm'a sırt dönüldüğü, Kur'ân tanınmaz hâle geldiği, Allah'ın unutulduğu, hesap vermenin kulağın arkasına atıldığı günden bugüne de kâğıtlar üstünde içtimaî adaletin veya müsavatın muhakemesi, müzakeresi yapılmakta ve asla daha ileriye gidilememektedir.

[61] Münâvî, *Feyzu'l-kadir,* 6/19. Ayrıca bkz.: Ebû Davud, *imare* 33.
[62] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 10/144.

KURBAN KESMENİN HİKMETLERİ

Soru: Kurban kesmenin hikmeti nedir?

Hikmetler, dinin esası, temeli ve şer'î kanunların konulmasının gerekçesi değildir. Allah (celle celâluhu), emir buyurur, biz de onu yaparız. Fakat âmir olan Allah aynı zamanda hakîmdir. Emrettiği her şeyde hikmet de vardır. Biz, "Falan işin, vacibin veya farzın hikmeti şudur." dediğimiz zaman hikmete sınır koymuş oluruz. O vecibenin belki pek çok hikmeti vardır ama bizim dar aklımızla ve küçük kıstaslarımızla kavradığımız şey sadece o hikmetlerinden bir veya birkaçından ibarettir.

Mesela, namazın pek çok hikmeti vardır. Bu hikmetlerden *biri* de, insanların cemaate gelip birbirini tanımasıdır. *İkincisi,* onun vücudun sıhhatiyle alâkalı yönüdür. *Üçüncüsü,* insanın yediği şeyleri hazmetmesidir. *Dördüncüsü,* mescide gitme zaruretinden dolayı bir kısım kimseler için yürüme ihtiyacının karşılanmasıdır… Bunları daha da çoğaltmak mümkündür. Şimdi biz on tane mesele saysak ve "Namaz, işte bu hikmetlerle çerçevelenmiştir." desek, yine de namazın mânâsını daraltmış ve sıkıştırmış oluruz. Zira Hakîm-i Mutlak olan Hazreti Allah (celle celâluhu) belki binbir ismin cilvesi olarak o namazın içine binbir tane hikmet koymuştur. Biz ise dar aklımız ve zavallı kıstaslarımızla ancak onun dört-beş tanesini bilebiliyoruz. Aynen bunun gibi kurban ibadeti de pek çok hikmeti bulunan bir ibadettir.

Bu girizgâhtan sonra kurban kesmenin hikmetleri adına şunlar söylenebilir: *Birincisi,* Hazreti İbrahim bir civanmertlik, nefsi ve evladı adına yapacağı fevkalâde bir cömertliğin gereği olarak oğlunu kurban etmeye azmettiği an, bu büyük sadakat ve fedakârlığa Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu ve ihsanı olarak bir koçun hediye edilip, İsmail Zebîhullah mezbûh olmaktan (kurban edilmekten) kurtarılmıştır.

İkincisi, kesilen kurban, kurbanı kesen üzerindeki mükellefiyeti düşürür. Ondan sonra etin dağıtılması gelir. Kurbanın üçte ikisi dağıtılır, geriye kalan üçte biri de kurban sahibinin olur. İsterse onu da dağıtabilir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, kurban kesmek başkalarına karşı da bir hiss-i semahat (cömertlik) ifadesidir. Bu mânâda kurban, fakir-fukarayı gözetme, iyilikte ve ihsanda bulunma demektir.

Üçüncüsü, kurban kesen kimse Cenab-ı Hakk'a şöyle demiş olur: "Allahım! Sen وَانْحَرْ[63] ferman-ı sübhâninle bize hayvanlarımızı boğazlamamızı emrettin. Eğer kendi kendimizi boğazlamayı emretseydin onu da yapacaktık. Biz, hayvanlarımızı boğazlamakla emrine inkıyadımızı izhar ediyoruz." Kurban, bu yönüyle de bir teslimiyetin ifadesi demektir.

Bunun gibi daha pek çok hikmetler sıralanabilir. Ancak bütün bunlar, hikmet çerçevesi içinde kendisine yaklaştığımız, hakiki hikmetin bir kısım lem'alarından, parıltılarından ibarettir. Bize düşen; ubûdiyet anlayışı ve kulluk şuuru içinde,

Rabbimizden gelen emirlere teslim olmak ve itaat etmektir ki, işte kurbanın hakiki hikmeti budur.

[63] Kevser sûresi, 108/2.

FİLOZOF VE FELSEFE

Soru: Bütün feylesofların fikirleri İslâm'a zıt mıdır?

Aklın geçmiş malumatı ve şu andaki müşâhedeleriyle yeni komprimeler, yeni fikir hüzmeleri elde etmesine "fikir", bu ameliyeyi yapmaya ise biraz daha cehd ve kendini zorlama mânâsında "tefekkür" diyoruz. Tariften de anlaşıldığına göre, asıl mesele, akla ve insanın idrakine dayanmaktadır. Aslında, insan idrakinin dıştaki eşya ile münasebeti, bu eşyanın insan içindeki intibaına bağlıdır. Ancak felsefe hâlâ hâricî hâdiselerin içteki intibaı meselesini çözememiştir. Bu mesele bizim için de bir ölçüde muğlaktır. Ne var ki biz bunu vahdaniyet-i ilâhiyeye delil sayarız.

Feylesof, eskilerin ifadesi ile, hikmetsever insan demektir. Yani o, eşyanın hârici ile bâtını arasındaki münasebeti kavrayan, yer yer niçin ve nedenlere inen, niçin ve nedenlere dayalı illet-malûl, sebep-sonuç münasebetlerini kavramaya çalışan, eşya ve hâdiselere karşı böylesi bir vazife yapan, hatta bununla alâkalı kanunlar da vaz' eden insandır. Evet, filozof da bunu yapmıştır. Bunlardan bazıları, fizikteki determinizma (sebep sonuç ilişkisi) ile içtimaideki determinizmayı aynı mütalâa etmiş, bunu ona tatbik etmeye çalışmıştır. Onlara göre kâinattaki cari kanunlar aynıdır. Cansızlar âleminde cereyan eden aynı şey, insanlar âleminde de cereyan etmektedir. Bu bir içtimaî felsefedir.

İktisadinin, fiziğin ve kimyanın da kendisine göre felsefeleri vardır. Nitekim feylesof da, bu meselelerin felsefesini bilen insan demektir. Ancak aklın, eşyanın dış yüzünü ve insan içinde intibaını kavrama gibi bir hikmet-i vücudu, varlık sebebi vardır. Allah (celle celâluhu) bunları lütfettiğine göre herhâlde bunların haklı ve isabetli bir kısım semereleri de olacaktır. Öyleyse bütünüyle bir düşünce dünyasına, hikmetseverler âlemine ve ordusuna, bâtıl üzerinde ittifak etmiştir denemez.

Aklı ve idrakiyle hakikate yaklaşan, hakikatin yüzünden perdeyi kaldıran pek çok büyük insan vardır; ilk devir Atina feylesoflarından Sokrates'i bunlar arasında saymak mümkündür. Şayet Sokrates ilâhî âlemden gelen meltemlerden habersiz, bulduğu ilâhî hakikatleri, aklı ve idrakiyle bulduysa, aklın ve idrakin hakkını vermiş demektir.

Aynı şekilde Brahman, ortaya koyduğu fikirleri aklıyla bulmuş ve Allah'a (celle celâluhu) yaklaşmışsa aklın ve idrakin hakkını vermiş demektir. Paskal, aklıyla riyaziye ve astronomiyle iştigal ederek Allah'a yaklaşmış ve feza-i ıtlakı seyrederken kendinden geçerek vecd içinde hıçkıra hıçkıra ağlamışsa o da donanımının hakkını yerine getirmiş sayılır. Bergson, aklıyla Allah'ı bulmaya çalışmış ve Marksizm'i sorgulamışsa, o da öyledir. Bergson, Marks'ın materyalizmini yıkmak üzere âdeta Destgâh-ı Kudret (Kudret Tezgâhı) tarafından veya içtimaiyatçı olma nokta-i nazarıyla Batılılar tarafından doğrudan doğruya alternatifini oluşturması suretiyle Marksizm'e karşı bir ekol olmuş ve aklıyla Allah'a çok yaklaşmıştır. Descartes mektebi ve onun takipçileri Leibniz gibi

kimseler, akıllarıyla Allah'a yaklaşmış ve hatta bazıları mistik seviyede birer Hıristiyan olmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki, aklî yoldan dahi bir kısım hakikatlere ulaşılabilmektedir. Ancak gerçek hakikatin yüzünden perdeyi kaldırıp onu kendi kâmet-i kıymeti içinde sunacak yalnız nübüvetin ışığıdır.

Her mesele, kâinatı, eşya ve hâdiseleri tanzim eden Allah (celle celâluhu) tarafından vuzuha kavuşturulursa vuzuha kavuşur; orada bulanıklık ve zulmânilik kalmaz. Her şey aydın ve nuranî olur. Akılla insan ne kadar ileriye giderse gitsin haşir, neşir, Cennet ve cemalullah gibi meseleleri çözemeyecek ve nebinin ders kürsüsü önünde dize gelme mecburiyetini duyacaktır. Aksi takdirde yanlış izahlara düşmekten kurtulamayacaktır.

Meseleyi, Hazreti Gazzâlî'nin ve Bediüzzaman'ın bu mevzudaki mütalâalarına havale ederek şimdilik bu kadarlıkla iktifa etmek istiyorum.

BAŞKA DÜNYALAR VAR MI?

Soru: Bu yaşadığımız dünyadan başka yedi türlü dünya cennetinin olduğunu söylüyorlar. Aslı var mıdır?

Bunu Allah (celle celâluhu) bilir. Esasen Allah'ın yarattığı mekân çok geniştir; astronomlar dahi bu mevzuda yeterince bilgi verememektedir.

İhtimal hesaplarına göre bir insanın dünya dışındaki gezegen ve gök cisimlerinde meydana gelmesi ve yaşaması biraz zor görünmektedir. Bunun olabilmesi için pek çok şart lazımdır. Ama Allah, inayetiyle oralarda da ortamını hazırlar ve yaratabilir ki, O'nun kudretine göre bu hiç de zor değildir.

Dünyamız dışında cinlerin, ruhanîlerin ve mele-i âlâ sakinleri olan meleklerin yaşadıkları pek çok küreler vardır ama, insan tipinde varlıkların yaşadıkları mevzuunda kat'i bir şey söylenemez. Kaldı ki, beşerin bunu keşfetmesi de mümkün değildir. Çünkü küremize en yakın sistemlere gidebilmek için ışık olup dört sene yolculuk yapmak gerekir. Gelmesi de o kadar süreceğine göre elimizdeki seyr ü seyahat vasıtalarıyla oralara gitmek mümkün değildir. Ancak ışık hızıyla gidilebilir ki, henüz o hızda giden bir vasıta da yoktur. Oralara gidilebilse bile seyyahların ömrü dönmeye yetmeyecek ve yolda öleceklerdir. Dolayısıyla biz de hiçbir zaman haberdar olamayacağız.

Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim'de bazı âyetlerin işaretiyle, başka kürelerde de benzer canlılar bulunduğu ve mevsimi gelince onlarla aramızda bir diyaloğun olacağı bazı tefsirciler tarafından öne sürülmektedir.[64]

Her şeyin en doğrusunu Allah (celle celâluhu) bilir.

[64] Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 20/36, 37; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1/125.

BAZI OLAYLARIN RÜYADA ÖNCEDEN GÖRÜLMESİ

Soru: Bazen rüyada gördüğüm şeyler neredeyse aynıyla vuku buluyor. Bunun hikmetini izah eder misiniz?

Rüyalar, insanın, şehadet âlemine gözleri kapandıktan sonra basar ve basiretinin misal âlemine bir menfez, bir pencere aralaması neticesinde hâle veya istikbale ait bir kısım tabloları görmesinden ibarettir. Evet, gözümüz zâhirî dünyaya kapanınca, biz de ruhen daha ziyade gayb, misal ve berzah âlemine müteveccih oluruz. Böylece ruh, kısmen içinde bulunduğumuz mekân buutlarının üstüne çıkar, derken mâzi, müstakbel ve hâl birbirine girer ve bu rüyalar sayesinde biz dünü gördüğümüz gibi yarını da görebiliriz.

Zannediyorum, hemen hepimize benzer şeyler olmuştur. Bazen bir zat hakkında rüyamızda bize bazı şeyler gösterilir. Esasen bu bir keşif veya keramet değil, rüya vasıtasıyla insanın nazarına arz edilen bazı şeylerdir ve gayb âlemine ait, insanın görebileceği hususlardır. Bu, her mü'min için mümkün olabileceği gibi mü'min olmasa da bazen Cenab-ı Hak kirlenmemiş bir kalbe de bunu lütfeder ve gösterir.

Makedonya Kralı Topal Filip (Philippos), oğlu İskender doğduğu gece, evinden çıkan bir yangının cihanı yaktığını görmüş ve eve dönünce de çocuğu öldürmek istemiş ancak hanımı buna mâni olmuştur. Ve sonra İskender'in neler yaptığı bellidir… Tarihte buna benzer hâdiseler rüya şeklinde çok görülmüştür. Allah, bu gayrimüslimlere de, saf ve duru bir anlarına merhamet olarak bazı hakikatleri göstermiş ve bu hakikatlere onları âşina kılmıştır. Ne var ki şayet bir insan, istikbale ait hâdiseleri rüyasında görüyor ve bunlar da olduğu gibi doğru çıkıyorsa, zinhar o, gurura kapılmamalıdır. Zira o tablonun anahtarı Cenab-ı Hakk'ın elindedir ve tabloyu liyakatine bakmaksızın istediğine gösterir. Şayet Cenab-ı Allah (celle celâluhu) o kapıyı kapasa hiç kimse bir şey göremez. Zaten soruyu soran da her zaman görmediğini söylüyor. Elinde olsaydı her zaman görürdü.

Rüyalarla alâkalı –Enbiyanın rüyaları müstesna– diğer bir husus da şudur: Rüya doğru ve hak olsa da bağlayıcı hususiyeti yoktur, objektif değildir; temel disiplinlere aykırı çıkmayanlarla rüyayı gören kimse amel etse de başkalarını onunla amel etmeye zorlayamaz.

DEPREMİN ÖNCEDEN BİLİNMESİ

Soru: İnsanlar depremi önceden bilip haber vermek için çalışmalar yapıyorlar. Sonuçları başarılı olabilir mi? Depremi önceden tahmin etmek mümkün müdür?

Deprem meselesi, daha ziyade jeologlara sorulması gereken bir husustur. Vâkıa zelzele hakkında çeşitli nazariyeler ve bakış açıları var. Bu nazariyelere göre deprem, yerin dış fiziğine ve yer kabuğuna tesir eden faktörlerle belli yer tabakalarının kayması, yerin içindeki bir kısım kaynamalar, Güneş'in şuaları, bir kuyruklu yıldızın dünyamıza yakın bir yerden geçmesi, gezegenlerden herhangi birinin küre-i arza yaklaşması, yapılan barajların bir kütle hâlinde yerin belli bir tabakasını zorlaması, barajlardaki suların yer altına sızması; sızıp bir kısım yer tabakalarının kaymasını temin etmesi gibi sebeplerle olmaktadır. Fakat bütün bunlar sadece esbab-ı âdiyedir (sıradan sebepler). Zelzeleyi yaratan Hazreti Allah'tır; toprağı O (celle celâluhu) kaydırır, suyu O sızdırır, gezegeni küremize O yakın getirir. Evet, bütün bu fiilleri hep Allah yaratır.

Belli bir seviyeye geldikten sonra mü'minler, hakka'l-yakîn olarak bütün iş ve oluşları Allah'ın (celle celâluhu) yarattığını idrak ederek, vicdanlarında, aksine ihtimal vermeyecek şekilde buna inanırlar. Ama başlangıçta her mü'min, nazarî olarak her şeyi Allah'ın yarattığına inanmak mecburiyetindedir. Mü'minin bu inanışı tefekkür ve tekrarla tam iz'ana ereceği âna kadar bunu belki sadece nazarî bir ilim olarak kabul edecektir.

Zelzelenin önceden bilinmesine gelince, öncelikle bunu pek çok hayvanın hissettiğini görüyoruz. Mesela, zelzele olmadan evvel kedilerin şehirleri terk edip dışarıya çıktıkları çokça müşâhede edilen hususlardandır. Aynı şekilde şeytanı ve cinleri gören köpeklerin de değişik şekilde bağırdıkları müşâhede edilmiştir. Bununla beraber depremi hisseden kedi-köpek ve diğer hayvanların da yer yer depremden kaçamadığı olmuştur.

Allah, bu hayvanların kafasına nasıl bir alet koymuşsa zelzelenin geleceğini bu alet sayesinde önceden hissedebiliyorlar. Demek ki, insan da geliştireceği bazı aletlerle, hatta aletler olmaksızın belli bir süre önce depremi öğrenebilir. Beşer, bu hayvanların kalbine ve kafasına girse ve onları anlayabilecek aletler geliştirse, onların hissettikleri şeyi dışarıya dökme imkânı, –Allah'ın izniyle– olabilir şeylerdendir.

Bu konuda unutulmaması gereken önemli bir husus da, deprem hâdisesine nezaretçi meleklerin varlığıdır. Onlarla irtibatı sağlam olan insanlar âlât ü edevata ihtiyaç duymadan da bazı vak'aların uçlarını görebilirler.

KÂİNATIN DIŞI

Soru: Kâinatın kapladığı alanın dışında ne vardır?

Kâinatın ötesinde ne olduğunu bilemiyoruz. Şimdiye kadar bu mevzuda bir şey de söylenmemiştir. Âyet ve hadislerde bahsedilen yedi kat sema, Samanyolu ve onun gibi değişik galaksiler içinde bir kısım yıldızların birbirine bağlanmasından ibaretse yedi katın üstünde olan şeyleri kendilerine has keyfiyetleriyle bilemeyiz… Ehl-i tahkik, tefsirlerde daha ziyade yedi kat semayı bütün kâinata teşmil görürler. Samanyolu bu sistemlerden sadece bir tanesi ise bunun dışında daha nice sistem mevzubahistir… Şayet bunlar dairevî veya helezonî bir hat çizerek belli bir istikamete doğru yürüyorlarsa işte mekân dediğimiz şey bundan ibarettir. Vâkıa bütün sistemler belli bir istikamete doğru yürümektedir. Bu da daha ziyade astrofizikle uğraşanların bilecekleri bir husustur.

Astrofizikçiler bu konuda bir nazariye olarak şunları söylemektedirler: Bütün mekân henüz devrini tamamlamamıştır. Ancak kavis yarıya kadar çizilmiş ve bugüne kadar ancak o noktaya gelinmiştir ve bunun üstünde ibreler süratle dönmektedir. Kâinatın ömrü, henüz o ibrenin nihaî atması gibi ömrünü tamamlamamıştır. Bunların dışında mekân hakkında kat'i bir şey söylemek de mümkün değildir.

Yedi kat semayı, şu âlem-i mekân ve âlem-i kevne bağladığımız zaman bunun ötesinde âyet ve hadislerin ifadesiyle, bir "kürsî" vardır. Nitekim Âyetü'l-kürsî bize bunu anlatır. Kürsî, hükümranlığın tahtı demektir ve bu kürsî Allah'ın kürsîsidir. Ancak Allah (celle celâluhu) cevher ve araz değildir ve O'nun misli yoktur. Buradaki kürsî bir teşbihtir ve te'vil ister. Ben, bunun ilmini, selef mülâhazasıyla, Allah'a havale ederim. Ancak meseleyi halefin tevil anlayışıyla ele alacak olursak, Allah bütün kâinatta geçerli saltanat-ı uzmasını ifade için bize meseleyi tıpkı beşerin saltanatı şeklinde ifade etmiştir. Bir hükümdarın, şarka ve garba hükmederken bir daire-i saltanatı vardır. Mesela Osmanlılar otuz altı sene Söğüt'ü, otuz sene Bursa'yı, seksen sekiz sene Edirne'yi ve uzun yıllar da İstanbul'u payitaht yapmışlardır. Hükümdarın kürsîsi orasıydı ama bu bir cisimdir. Hükümdar, araz ve cevherden mürekkep olduğundan kürsîsi de kendisi gibi olacaktır. Ancak, Yüce Allah mekân cinsinden değildir. O, bir insanın aklına gelen her şeyden başkadır. Öyleyse kürsî de başkadır.

Allah'ın (celle celâluhu) bütün kâinatta işleyen hükümleri, şeriat-ı fıtriyenin idaresi o kürsîden gelmektedir. Allah'ın Kürsîsi semavat ve arzın üstünde olmakla beraber semavat ve arzı kaplamıştır. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifadesiyle, semavat ve arz, kürsîye nispeten çöle atılmış bir halka gibidir. Kürsînin ötesinde ise arş-ı Rahman vardır. Yine Efendimiz'in ifadesiyle arşa nispeten kürsî, sınırı olmayan sahraya atılmış küçük bir cisim gibidir.[65] Arş, hükümranlığın bulunduğu yer, taht anlamına gelir. Ancak bu da bir teşbihtir. Allah'ın misli gibi bir şey yoktur. Cenab-ı

Hak, hayalde vücut bulan her şeyden müberra ve münezzehtir.

تَعَالَى اللهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ، وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

[65] Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel, *es-Sünne* 1/247, 304.

ZAMANA GERÇEK DEĞERİNİ VEREN ŞEY

Soru: Üç İhlâs-ı Şerif okunduğu zaman bir hatim sevabı alınıyor. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in tamamını okumakla aynı mıdır? Aynı sevap söz konusu mudur? Bir saat tefekkürün bir sene ibadetten hayırlı olması[66] nasıl oluyor?

İhlâs-ı Şerif'in faziletine ve üç İhlâs okumanın bir hatim yapmaya denk geleceğine dair sahih rivayetler vardır.[67] Ama zannediyorum bu durum her okuyan için değil, okunması gerektiği şekilde okuyanlar içindir. Evet, insan samimiyetle üç İhlâs okuyunca bütün Kur'ân-ı Kerim'i okumuş kadar sevap kazanabilir. Bunun için de bazı şartlar söz konusudur. Her şeyden evvel, insanın Kur'ân'ı okuması, ahkâmına muttali olup, hayatını O'na göre tanzim etmesi çok önemlidir. Bununla beraber zaman olur ki, insan, Kur'ân okuma imkânı bulamaz. Bu durumda olan bir insan, ciddi bir inkisar içinde, "Ya Rabbi! Kur'ân'ı tamamen terk etmemek için hiç olmazsa üç İhlâs okuyayım." der. İşte böyle bir aşk u şevk ve onun tamamını okuyamamanın kırıklığı içinde İhlâs Sûre-i Celîlesini üç defa okuyan bir insan, Allahu a'lem, Kur'ân-ı Kerim'in tamamını okumuş gibi sevap alır. Yoksa bu, bir tarafta insanlar Kur'ân'ı harıl harıl hatmederken, bir insanın üç İhlâs okuyarak hatim sevabı kazanması mânâsına gelmez.

İnsan bazen öyle bir İhlâs okur ki, hakikaten üç değil, ihlâsla okunan bir İhlâs bile –Allah (celle celâluhu) bilir– baştan sona Kur'ân'ı okumaktan alınacak sevaba denk sevap kazandırır. Aslında, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler de bizi böyle okumaya teşvik eder. Kur'ân bize doğrudan doğruya Allâmü'l-guyûb olan Hazreti Allah'tan geldiğine göre biz de, Kur'ân'ı Allah'ın ve Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzurunda okuyor gibi okumalıyız. Cibril'den alıp O'na yeniden okuyor, mukabele ediyor gibi bir neşve içinde okunan İhlâs-ı Şerif bize bir hatim sevabı kazandırabilir. Bu itibarla da her üç İhlâs okuyan insan o sevabı kazanamaz.

Evet, üç İhlâs'la hatim sevabı kazanmak için; gönlün bütün olması, için ihlâsla dolması ve Kur'ân'ın mübarek kelimelerini okurken onun hakikatinin düşünülmesi ve böylece Allah'la beraber olma ânını yani maiyyeti yakalamak gerekmektedir. Böyle okuyandır ki, o kurb-u huzurda hüsnükabul görecektir. İşte bu şekilde okunan üç İhlâs-ı Şerif'tir ki, insana bütün Kur'ân-ı Kerim'i okumuş gibi sevap kazandırır. Öyle ise mü'min, devamlı Kur'ân'ı böyle okumaya dikkat etmelidir. Çünkü o böyle bir ufku bir kere yakalarsa, bir hatim değil bin hatim etmiş gibi sevap kazanır. Bu husus, sevapta böyle olduğu gibi günahlarda da böyledir. Öyle günah vardır ki, kendisi bizatihi küfür olmamakla beraber insanı küfre götürür. Cenab-ı Hak böyle günahlara girmeden bizi muhafaza buyursun!

Ayrıca bir saat tefekkürün bir sene ibadetten hayırlı olduğu soruluyor ki, bunu da aynı

mülâhazaya hamledebiliriz. Tefekkür, mârifet-i ilâhiye adına, geçmiş bilgilerle şu anda müşâhede edilenlerin bir araya getirilmesinden hâsıl olan sistemli düşünme demektir. Bunu şöyle de anlayabiliriz: İnsanın, Allah (celle celâluhu) adına bir ön malumatı ve mârifeti vardır. Mü'minin bunlarla tefekkür etmesi neticesinde kalbinde yeni yeni mârifet hüzmeleri belirir. Beyin hem içe hem de dışa doğru faal hâle gelir. Bu şekilde, mârifet artar ve bir saat tefekkür, belki de bin sene ibadet seviyesine ulaşır. Nitekim İmam Rabbânî bu noktaya dikkat çekerek, "Bir ân-ı seyyâle vücûd-i enver, binlerce sene vücûd-i ebtere müreccahtır." buyurur. Evet, O'nun mârifeti ile dolu olarak aydınlık içinde bir dakika yaşamak, binlerce sene kupkuru ve yoz bir hayat yaşamaktan hayırlıdır. İşte o bin sene hayırsız hayatta namaz kılınsa dahi, içinde mârifet-i ilâhiye adına tefekkür olan bir saat ondan çok hayırlı sayılır.

Zarfın değeri içindeki mazruftan kaynaklanır; zamana değerini veren şey de, onun içinde yapılanlardır. Bundan dolayı bazı hadislerde, ağır ve mühim şartlar altında, mesela cephede bir gün nöbet tutmanın bir sene ibadete mukabil olduğu belirtilmektedir.[68] Bazen öyle şartlar olur ki, hakikaten o şartlar altında bir saat nöbet, bir milleti kurtarabilir. İşte o bir milleti kurtarma işi içinde bulunan bir saat, bin sene ibadetten hayırlıdır. Bu ve benzeri meseleleri kendi felsefeleri içinde anlamak lazımdır. Yoksa meseleyi özsüz ve kemmiyet plânında ele alıp değerlendirdiğimizde bir kısım çelişkilere takılmak kaçınılmaz olur.

---

[66] Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ,* 1/370.

[67] Bkz.: Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 13, *eymân* 3, *tevhid* 1; Müslim, *salâtü'l-müsafirin* 259, 261, 262.

[68] Ebû Ya'lâ, *el-Müsned,* 7/53,54.

NASSLARI ANLAMADA USÛL

Soru: Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerim'deki meseleleri ve hadisleri, müçtehid ve müfessirlere lüzum kalmadan doğrudan doğruya niçin anlayamıyorlar? Hâlbuki bu iki şer'î delilin muhatabı bütün Müslümanlardır. Herhangi bir âyet-i kerime veya hadis-i şerifle karşılaştığımız zaman "Acaba bundan başka bir şey kastedilmiş olmasın?" diye okuduğumuzda doğrudan istifade edemiyoruz. Bunun hikmetlerini anlatır mısınız?

Evvela şunu ifade edeyim ki, Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerifler ve fıkıh âlimlerinin eserlerinde, kimse Kur'ân-ı Kerim'den istifade etmesin, hadislere müracaat etmesin, herkes müçtehidin-i izamı dinlesin diye bir hüküm yoktur. Bizim için edille-i şer'iyye sabittir: Kitap, Sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukaha. İslâmî meselelerde bu dört delile müracaat edilir. Ancak bu dört delilden meseleleri anlama da o meseleleri anlayacak hâle gelmeye bağlıdır. Mevzuun daha iyi anlaşılması için konuyu bir misalle izah edeyim.

Bir tefsir müzakeresi ve mütalâası esnasında bir vesileyle arkadaşlarıma şu hissiyatımı ifade etmiştim: Ben fakir, Selimiye Camii gibi bir şaheserin önünden pek çok defa geçtim. Selimiye, Osmanlı devrinde mimari sanat anlayışının ve fiilen bir sanat meydana getirmenin doruk noktaya ulaştığı dönemde yapılmış bir eserdir. Ancak Mimar Sinan'ın sanattaki faikiyetini tespit etme ve sanatın onun ruh ve dimağında bir şehrah hâline gelmesini anlama benim için müyesser ve mukadder değildi. Başka bir zaman az çok sanat ve mimariden anlayan biriyle oradan geçerken, onun sütununa ait bir noktayı, minareye kondurduğu bir keyfiyeti, kubbede göstermek istediği bir harikulâdeliği, kubbenin çapında ve yüksekliğinde düşündüğü hususları anlattıkça, ancak işte o zaman benim kafamda da mimari açıdan bazı fikirler oluşmaya başladı. Ondan sonra ben, ağızdan dolma bir tüfek gibi, arkadaşımdan öğrendiğim şeylerle Mimar Sinan'ı kendi sanatında takdir etmeye başladım. Şayet bende böyle bir dış kurcalama olmasaydı, ne Sinan'ı ne de Selimiye'yi anlayacaktım. Ben Sinan'ı, bana mimari mevzuunda bir malumat verilmesiyle ve sonra mimarinin orada oynayan çizgilerinden fikren ve zihnen elimden tutulup gezdirilmemle, yani mimaride bir rehber ve tarif edici vesilesiyle anladım.

Mesela Mozart'ın piyano konçertosu, avam bir insana hiçbir şey ifade etmeyebilir. Ancak musikişinas bir insan, ondan pek çok şey anlar; anlar ve hislenip onu büyük bir ruh coşkunluğuyla dinleyerek kendinden geçer. Belki bazıları bu adamın hâline gülebilir ama haddizatında o husus bir irfan meselesidir.

Şimdi bu misaller ışığında meselemize gelelim. Kur'ân-ı Kerim'de tenezzülât-ı

ilâhiye vardır. Onda beşerin idrak seviyesi nazar-ı itibara alınmıştır. Yani Kur'ân insanlara, insanların anladığı dille konuşmuştur. Ancak biz, Kelâm-ı ilâhiyi Ebû Hanife'nin ufkuyla, yani onun mimarî çizgilerini göstermesiyle, İmam Şafiî'nin tarifiyle, Ahmed İbn Hanbel'in ince edasıyla, İmam Mâlik'in hassas bakışıyla takip edersek bir şeyler anlarız. Daha sonra belki biz de ondan yeni bir şeyler çıkarma durumuna gelebiliriz. Gözümüzün muhteşem bir sanat âbidesini sadece görmesi o eseri anlamamıza yetmez. O eserin anlaşılması için kafada o konuyla alâkalı bir malumatın olması da gerekir.

Onun için bir kimsenin Kur'ân'ı ve Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimleri işin uzmanı kimselerden dinlemeden, –en basitinden– makâsıd-i ilâhiyeyi (ilâhî maksatlar) anlaması mümkün değildir. Zira görüyoruz ki, Asr-ı Saadet'te zulmetten nura bir hamlede çıkan, cihanın iki büyük imparatorluğunu idare etmekle zekalarını pratikte gösteren o zeki cemaat, bizzat esbab-ı nüzule (âyetlerin iniş sebepleri) şahit olmalarına rağmen, devamlı Resûl-i Ekrem'e (aleyhissalâtü vesselâm), "Ya Resûlallah! Cenab-ı Hak burada ne buyurmak istedi?" diye tabiri caizse hep sorup durmuşlardır. Hiçbir âyet yoktur ki, Hazreti Âişe Validemiz onu kurcalayıp da o mevzuda Fahr-i Kâinat Efendimiz'e soru sormuş olmasın. Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) kelâle âyetiyle[69] alâkalı şöyle demektedir: "Ben pek çok defa kelâle hakkında Resûl-i Ekrem'e müracaat ettim. O, elini göğsüme vurdu ve bana, *'Sûre-i Nisâ'nın sonundaki âyet sana yeter ya Ömer.'* dedi. Ah hayatta olsaydı da bir kere daha sorsaydım!"[70]

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, her mesele, hususiyle bu mesele dinî ise mutlaka bir uzman ister. Evet, herkes elini nabzına götürdüğü zaman nabzının atışlarını duyar ama, kalbde bir taşikardi (kalb atışlarının hızlanması) var mı, yok mu onu ancak hekim, yani uzman olan anlar.

Kur'ân, Allah kelâmıdır. Beşer onu anlar. Ancak Kur'ân, madem hadislerle şerh edilmiş, öyleyse en azından Kur'ân hakkında malumat sahibi olabilmek için fiiliyle, kavliyle ve takririyle Resûl-i Ekrem'i (aleyhissalâtü vesselâm) bilmek, ashabı (radıyallâhu anhüm ecmaîn) tanımak gerekir ki bu da o konuda dirsek çürütmeye bağlıdır. Boş boş kahvehane köşelerinde oturanlar bunu anlayamaz.

Burada bir misal daha vermek istiyorum: Cahit Sıtkı Tarancı'dan iki mısra okuyalım. Pek çok insan Karacaoğlan'ın türküleriyle onun mısraları arasında bir fark göremeyebilir. Yine büyük dimağ Shakespeare'den iki satırlık bir şey mütalâa edelim. Sonra da bir çobanın şiirini getirip ikisini kıyaslayalım. Pek çok insan ikisi arasında bir fark görmeyebilir. Ancak onlardan birisi Shakespeare, diğeri ise bir çobandır. Şimdi bu iki şeyi bile ayırt edemeyen bir insan, Ebû Hanife veya İmam Şafiî gibi kelâm-ı ilâhiden nasıl hüküm istinbat etsin? Bu, mümkün değildir. Evvela, kişinin Arap dilini kendi karakteri içinde kavraması, esbab-ı nüzulü, her âyet münasebetiyle Efendimiz'den (aleyhissalâtü vesselâm) kavlen, fiilen ve takriren sâdır olan hadisleri ve sahabinin

bunları nasıl anladığını bilmesi gerekir.

Hazreti Enes ve Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhümâ) gibi bazı sahabe-i kiram Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ait şeyleri naklederken niçin ve nedenini sormazlar, herhangi bir hüküm çıkarmaya kendilerini selâhiyetli görmezler, Efendimiz'den ne duydularsa onu aynıyla uygular ve naklederlerdi. Buna rağmen dev müfessir Zemahşerî bile Kur'ân'ı Ebû Hüreyre kadar anlamamıştır. Çünkü Kur'ân nâzi olduğu zaman o devrin kendine göre bir kısım tabiratı vardı. Buna idyum da denebilir. Kur'ân bunları nazara alarak nâzil olmuştu ki, o devirde bunlar çok iyi biliniyordu. Ancak zamanla dil değişime uğradı. Kur'ân'ın nâzil olduğu devirdeki tabirat ve idyumlar karma karışık oldu. Öyleyse biz Kur'ân'ı anlarken, sahabenin anlayışına müracaat etme mecburiyetindeyiz. Çünkü Kur'ân konuşurken yani Kur'ân lisanıyla Allah ve Resûlü konuşurken aradaki kelimelerin hangi mânâlara geldiğini en iyi o devrin insanı bilir. Bu yüzden Kur'ân ve hadisten hüküm çıkarma, sahabenin anlayışına ve onun terminolojisine yükselme ile olacaktır. Onu kavramadan bu mevzuda bir şey anlamak da, anlatmak da mümkün değildir.

Ayrıca, Kur'ân ve hadisten hüküm çıkarmanın kendine göre bir kısım prensipleri vardır. Arap dili, bir nahiv dilidir. Yeryüzünde Arap dilinden başka nahvin bu denli önemli olduğu ikinci bir dil yoktur. Ayrıca her dilde muhakkak gramer, iştikak ve kelimenin kökü gibi belli prensipler de vardır. Onun için içtihat yapmaya kalkacak birinin iştikak, nahiv, meanî, beyan, bediî ve usûl-i fıkhı çok iyi bilmesi gerekir. Çünkü bunlar o devirde hüküm çıkarmak için tedevvün eden ilimlerdir. Aynı zamanda nâsih-mensuh, hâs-âmm, esbab-ı nüzul ve topyekün Saadet Asrı'nın bilinmesi lazımdır ki, bütün bunlara, bugünkü şartlar itibarıyla muhal ender muhal dediğimiz için "Bu kapıyı şimdilik pek kurcalamayalım." diyoruz.

---

[69] Bkz.: Nisa sûresi, 4/176.

[70] Müslim, *mesâcid* 78, *ferâiz* 9; İbn Mâce, *ferâiz* 5; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/15, 26, 27.

BİR RİVAYETİN METİN TENKİDİ

Soru: Hazreti Musa ile Firavun'un nehri durdurmak için iddiaya girdiklerini, Firavun'un çok dua ettiği için nehri durdurduğunu ve Hazreti Musa'nın da o gece bir şey yapmadığı için muvaffak olamadığını anlatan hikâye doğru mudur?

Bu hikâye Osmanlıca yazılmış bazı kitaplarda geçer. Ancak bunun ciddi hiçbir mesnet ve dayanağı yoktur. Geçmiş peygamberlere ait meseleleri bize Kur'ân ve Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hadisleri doğru olarak bildirir. Ne Kur'ân-ı Kerim'de ne de hadis-i şeriflerde Hazreti Musa (aleyhisselâm) ile Firavun arasında geçen böyle bir iddia ve yarışmadan bahsedilmez.

İkincisi, böyle bir meseleyi yazma, anlatma ve buna inanma; ne Firavun'u tanımış olmanın ne de Hazreti Musa'yı (aleyhisselâm) tanıyıp ona inanmanın ifadesi olabilir. Evet, bunu söyleyen ve buna inanan insan, Hazreti Musa'yı bilmiyor demektir. O, ulü'l-azm olan beş büyük peygamberden birisidir. Kur'ân-ı Kerim, ondan ve kavmi olan İsrailoğullarından gayet tafsilli bir surette bahseder. Hazreti Musa daha on beş-on altı yaşlarında delikanlı iken bir İsrailli ile Kıptî'nin kavgasını görür. Ayırmak maksadıyla Kıptî'ye vurduğu yumruk onun ölümüne sebep olur. Hata ile Kıptî'yi öldürünce çok pişmanlık duyar. Hâlbuki bu bir hata idi ve hatadan dolayı Allah onu muaheze etmeyecekti. Aynı zamanda öldürdüğü adam da bir mü'min değil, Firavun'un halkından şirretlik birisiydi. Buna rağmen, *"Ey Rabbim! Nefsime zulmettim. Beni mağfiret et!"*[71] diye nedamette bulunmuş ve Allah'tan (celle celâluhu) mağfiret dilemişti.

Evet, yukarıda da söylendiği gibi Hazreti Musa (aleyhisselâm), ulü'l-azm peygamberlerdendir. Her Peygamber, Cenab-ı Hakk'ın özel bir tecellisidir ve onlar esmâ-i ilâhiyenin gölgesinin gölgesi değil, mazhar-ı tâmmı, ısmarlama gelmiş insanlardır. Dahası, ismet hususiyetleriyle Allah (celle celâluhu) onları hep korumuştur. Hazreti Musa, Kelîmullah'tır, Allah'la açıktan açığa, vicahi olarak konuşan bir insandır. Ve nebiler arasında naz makamını temsil edenlerden sayılır. O kadar ilâhî iltifata mazhar olmuştur ki, رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ *"Rabbim! Görün bana, bakayım Sana."*[72] demiştir. Ondan başka hiçbir nebi bunu söylememiştir. Bu itibarla Allah'ın kendisiyle vicahi olarak konuştuğu Kelîmullah, asla Firavun'la bahse girmez. Zira bu, bir laubalilik ifadesidir ve laubalilik ise bir peygamber için kat'iyen söz konusu olamaz.

Üçüncüsü, nebi gecesi ve gündüzünde Allah huzurunda kıyamda, ümmetinin kafasına, kalbine bir şey ifâza etmek (feyz vermek) için çırpınan insan demektir. O, sırat-ı müstakimden ayrılan İsrailoğullarının zararını azaltmak ve onlar arasından kıymetli bir şeyler çıkarabilme cehdinde Tîh sahrası ile Tur arasında hep mekik dokumuş kâmil bir

şahsiyettir.

Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) büyüklüğü, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından şu şekilde ortaya konur: Bir gün aralarında çıkan bir tartışmadan ötürü Yahudinin biri Hazreti Musa'nın daha faziletli olduğunu söyleyince Hazreti Ebû Bekir ona bir tokat atar. Yahudi de durumu Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) şikayet eder. Allah Resûlü: *"Beni Hazreti Musa'dan üstün tutmayın! Çünkü sûra üflenip herkes bayıldığında ben ilk kalkan olacağım. Ayılınca Hazreti Musa'yı Arş'ın bir ucundan tutmuş göreceğim. Bilemiyorum, o, bayılıp hemen ayılanlardan mı, yoksa Allah'ın istisna ettiklerinden midir?"*[73] buyurur. İhtimal, Tur'daki bayılması onun için yeterli olmuştu.

Her şeyden önce Hazreti Musa'yı (aleyhisselâm) kendi derinliğiyle tanımak lazım. Gecesi, gündüzü ibadetle geçen bir insan, yan gelip ayağını uzatarak yatmaz. Hele böyle bir mevzuda asla bahse girmez.

Firavuna gelince, esasen o, Allah'ı inkâr eden mütemerridin tekidir. Allah'a dua etseydi, inanmış olacaktı. Hâlbuki o, son dakikasına kadar temerrüt etti; bir kere "Allah" demedi. Zaten Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) bütün davası ona "Allah" dedirtmekti. O, dua etmiş olsaydı, bunu bilen Allah (celle celâluhu), Hazreti Musa'ya bunu haber verecek, tebliğinin hedefine ulaştığını bildirecekti. Bilakis o, suda boğulup, canı gırtlağına geleceği ve fizik ötesi âlemi göreceği âna kadar inanmadı. Tam gideceği yeri gördüğü anda "inandım" dedi.. dedi ama onu da yanlış söyledi. *"İman ettim; İsrailoğullarının inandığı ilâhtan başka tanrı yokmuş. Ben de Müslümanlardanım."*[74] dedi. O, bu son demde bile Hazreti Musa (aleyhisselâm) ve Hazreti Harun'un (aleyhisselâm) telkin ettiği yegane ilâha değil, İsrailoğullarının ilâhına inandığını söylemişti.

Netice olarak, yukarıda sadece bazı hususiyetlerinden bahsettiğimiz Hazreti Musa gibi bir peygamberini Allah, kat'iyen Firavun karşısında zor durumda bırakmaz. Anlatılan bu tür gerçeklere ters hâdiseleri kitaplardan çıkarmak lazım. Belki bir gün onu da beklenen yeni nesil yapar.

[71] Kasas sûresi, 28/16.

[72] A'raf sûresi, 7/143.

[73] Buhârî, *husûmât* 1, *enbiyâ* 31, *rikak* 43, *tevhîd* 31; Müslim, *fezâil* 157.

[74] Yûnus sûresi, 10/90.

ŞER VE EHVEN-İ ŞER

Soru: Şer ve ehven-i şer ne demektir? Hangi hâllerde bu şartlar geçerlidir?

Usûl-i fıkıhta şer ve ehven-i şer/şerreyn kavramları vardır. Aslında, pek çok hayrın içinde şerlerin de olduğu bir gerçektir. Bazen şiddetli şerlere düşmemek ve büyük hayırlar elde edilmek için bazı ehven şerler işlenebilir. Binaenaleyh fıkıh usûlünü ve İslâmî prensipleri bilmeyen bazı kimselerin "Şerrin ehveni, eşeddi olmaz; ikisi de şerdir." demeleri, onların bu konudaki bilgisizliklerinden kaynaklanmaktadır.

Cenab-ı Hakk'ın yarattığı bazı şeylerde ve bazı fıtrat kanunlarında dahi zâhiren şer görünen şeyler mevcuttur. Ama bunlar o şerden daha büyük hayırlara vesile olduklarından dolayı şer sayılmazlar. Mesela, yağmurun yağmasının binlerce faydasının yanında bazı menfi tesirleri de vardır. Bazen sel, toprak kayması da rahmet adını verdiğimiz yağmurdan sonra meydana gelir. Şimdi, böyle bir şerrin olmaması için yağmurun yağmamasını istersek pek çok şerrin kapısını açmış oluruz. Allah (celle celâluhu) ilâhî kanunlarının içine dış yüzü itibarıyla böyle cüz'î şerler de koymuştur.

Aslında insan da böyle hayra ve şerre açık bir şekilde yaratılmıştır. Mesela Allah, onun mahiyetine şehevî duyguları koymuştur. Bu duygu suistimal edildiğinde neslimizi baş aşağı getirip zinaya sürükleyebilir. Ama insanlığın çoğalması, yeryüzünün mamur olması buna bağlıdır. İnsanlar zina edebilir ihtimaline binaen Allah'ın insan fıtratına şehevî duyguyu koymaması düşünülemez. Binaenaleyh, icraat-ı ilâhiyede bir kısım böyle ehven-i şer denebilecek hususlar söz konusudur. Bunlara, fıkıh usûlü kavramı olarak, doğrudan doğruya mutlak güzellik mânâsına "hüsün liaynihi" değil, dolayısıyla hüsün mânâsına "hüsün ligayrihi" de diyebiliriz.

Bir mânâda cihad da böyledir. Küçük cihad olarak kabul edilen savaşta bir kısım kimseleri öldürmek, bazı beldeleri yıkmak, onun yerine bir kısım değişik beldeler imar etmek ve vatanı savunmak için saldırganları öldürmek gibi şer görünümlü durumlar da vardır. Bunların hepsi hüsün ligayrihi kategorisine girer. Zira cihad yapılmazsa, din i'lâ edilemez ve Müslümanca yaşamanın önüne değişik engeller çıkarılır. Öyleyse çok hayırlara vesile olan cihad, neticesi itibarıyla güzeldir diye değerlendirilmelidir.

LOKMAN HEKİM VE KUR’ÂN’DA TIP

Soru: Kur’ân niçin Hazreti Lokman’ın hekimlik yönünü ele almamıştır? الْعِلْمُ عِلْمَانِ: عِلْمُ الْأَدْيَانِ وَعِلْمُ الْأَبْدَانِ **“İlim iki türlüdür. Birincisi dinî, dünyevî ve uhrevî hayatımızı tanzim eden ilimler, ikincisi de beden sahasıyla ilgili ilimler.” sözüne göre tıbbın tafsilatlı olarak ele alınmayışının hikmeti ne olabilir?**

Bazı meseleler vardır ki bunlar, doğrudan doğruya şeriatın konulmasında esas değildir. Şeriatın getirilişindeki temel hedef; dünyaya ait içtimaî hayatımızın düzene konması, ahiret yoluna girmemiz ve uhrevî hayatımızın teminat altına alınmasıdır. Dünyada böylesine düzenli bir içtimaî yapıya sahip olan bir cemaat, fünûn-u müspeteye (pozitif bilimlere) ait meseleleri, hiç olmazsa bunların bir kısmını fezlekeler hâlinde –Kur’ân’dan istifade etmek suretiyle– araştırıp bulacaklardır. Yani beşere, irade, düşünce ve idrak veren Allah (celle celâluhu); irade, düşünce ve idrakin bir hikmet-i vücudu olduğu hakikatini de beraber vermiş ve vaz’ etmiştir. Yani O, bize aklı verdiği gibi, meyelan ve meyelandaki tasarrufta da bir hareket alanı lütfetmiştir. Aklın ve iradenin bir hikmet-i vücudu vardır ve insan, aklını kullanarak, düşünerek bir şeyler yapmalıdır.

Onun için fert ve toplum hayatına dair bir kısım meseleler, şart-ı âdi plânında bizim sa’y ve gayretimize bırakılmıştır. İlâhî hükümlerden istifade etmek suretiyle icmalen Kur’ân’da ve Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözleri içinde beyan edilen hususları ve çekirdekleri nemalandırma, bizim irademize verilmiştir. Bu cihetten ötürüdür ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine’yi teşriflerinde, hurma ağaçlarının aşılandığını görünce, bu mevzuda ashabını irşat etmek için *“Belki böyle yapmasalar da netice müspet olur.”* buyururlar. Sahabe de hurmaları aşılamaktan vaz geçer. Ancak hurmalar iyi olmaz. Bunun üzerine sahabe-i kiram, “Ya Resûlallah, aşılamadık. Hurmalar iyi olmadı.” derler. Allah Resûlü cevaben, *“Siz, dünyaya ait işlerinizi daha iyi bilirsiniz.”* buyurmak suretiyle, fikirlere ve tecrübelere saygılı olma dersini verir.[75]

Bu, “Siz bilirsiniz, ben bilmem.” demek değildir. Bunun mânâsı şudur: Sizler dinin temel disiplinlerine aykırı olmamak kaydıyla dünya işlerine ait konularda tecrübelerinize göre hareket edebilirsiniz. Zira kıyamete kadar Cenab-ı Hakk’ın yaratmasıyla ve Efendimiz’in talim ve tebliği içinde insanoğlu, iradesini kullanarak öyle ufuklara ulaşacaktır ki, Saadet Asrı’ndaki o çok dikkatli, çok mümtaz, çok vasıflı cemaat olan ashab-ı kiram dahi onların çok azını bilebilecektir. Bu bilmeme ifadesi, onlara –hâşâ– cehalet isnadı mânâsına gelmemelidir. Bunun mânâsı şudur: Şu anda meyve vermiş, ilmî, fennî ve teknik olarak çok meseleler, bir anlamda o günün insanının

rüyasında dahi aklının köşesinden geçmiyordu. Öyle ise Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sözüyle âdeta şöyle diyordu: “Netice itibarıyla siz, yani Müslümanlar, dünya işlerini daha iyi bilirsiniz, daha iyi bileceksiniz. Zira siz bu hususların inkişaf etmişleriyle bir gün karşılaşacaksınız.”

İnsanlar, Efendimiz’den (sallallâhu aleyhi ve sellem) herhangi bir şeyi daha iyi bilemez; bilebileceği düşüncesini biz şiddetle reddederiz. Fakat inkişaf etmemiş bir şeyle inkişaf etmiş bir şeyi birbirinden ayırmak ilmin gereğidir. Öyle ise deriz ki tıbba, koruyucu hekimliğe, hastalıklara ve şifalarına ait bir kısım meseleler nüveler hâlinde Kur’ân-ı Kerim’de vardır. Ancak bunlar sadece düşündürücü ve araştırmaya sevk edici çekirdekler mahiyetindedir. Bunların inkişafları, çalışa çalışa hususiyle asrımızda bilgisayarlarla, ilim ve teknik mevzuunda meydana gelmiş âlât ü edevatla daha iyi meydana çıkarılacak ve bütün açıklığıyla görülecektir. İşte bunu sahabe görmemiş olabilir.

Soruda bir de الْعِلْمُ عِلْمَانِ: عِلْمُ الْأَدْيَانِ وَعِلْمُ الْأَبْدَانِ sözünden hareketle Kur’ân’da tıbbın ele alınmayışının hikmeti soruluyor. İmam Şafiî’ye isnat edilen[76] bu söz, *“İlim iki türlüdür. Birincisi ilm-i edyân (dinî, dünyevî ve uhrevî hayatımızı tanzim eden ilimler), ikincisi de ilm-i ebdân (beden sahasıyla ilgili ilimler).”* mânâsına gelir. Kur’ân-ı Kerim’de, az önce de ifade ettiğimiz gibi, tıp ilmi ele alınmamış değildir. Tıp, inkişafı ileride beşerin idrak, irade ve anlayışına bırakılarak çekirdekler hâlinde ele alınmıştır.

Ayrıca mevzuyla alâkalı şu hususu da arz etmek yararlı olur: Tıp ilminin de diğer ilimler gibi çocukluk, delikanlılık, yaşlılık gibi çeşitli devreleri vardır. Şimdi Kur’ân-ı Kerim, Endülüs’te kurulan tıp mekteplerinin geliştirdiği tıptan mı, Bağdat’ta geliştirilen tıptan mı, yoksa yirminci asırda “Bulduğumuz her şey, karşımıza, bulmadığımız yirmi mesele çıkarıyor.” diyen tıptan mı bahsetseydi? Şayet Endülüs ve İbn Sina devrinde gelişen tıptan bahsetseydi, biz onları yirminci asırda rafa konmuş meseleler olarak görecek ve bu mevzudaki tafsili fazla bulacaktır. Hâlbuki Kur’ân’ın bu mevzudaki icmalinde, ifadelerinin kısa oluşunda, nüvelerden bahsedişinde öyle bir ihtişam vardır ki, hangi devrin başına şemsiye olsa onun güneşini keser ve her devir ondan istifade edebilir.

İşte sehl-i mümteni olan Kur’ân beyanı, bu yönüyle icmalinde büyük tafsil getirmiştir. Şayet Kur’ân, bizim devrimizdeki tıptan bahsetseydi, bizim devrimiz sağlam kaidelere oturmuş, sabit kanunlar getirmiş bir tıp devri olmadığından bu, eksik bir anlatım olacaktı. Dün kanser hakkında “Bu, bir hücre anarşisidir.”, ertesi gün ise “Bu, virütik bir şeydir.” dediler. Yarın da belki “Bu, ağzınıza taktığınız dişten veya teneffüs ettiğiniz caddelerdeki katrandan, zifften, yahut egzoz borularından çıkan dumandan oluyor.” diyeceklerdir.

Binaenaleyh her devirde kemale doğru giden ve tekâmül eden tıp, değişip durduğu

müddetçe bunu herhangi bir sabit kanunla ifade etmek mümkün değildir. Öyleyse meseleyi nüvesine ve çekirdeğine indirme, en büyük ve en ihtişamlı bir tafsil sayılır ve sayılmalıdır da.

[75] Müslim, *fezâil* 141. Ayrıca bkz.: İbn Mâce, *ruhûn* 15.

[76] Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/89.

LOKMAN SÛRESİ'NİN VERDİĞİ DERSLER

Soru: Lokman Sûresi'nin özet olarak bize vermek istediği şey nedir?

Lokman Sûre-i Celîlesi, Kur'ân'da *"Elif Lâm Mîm"* ile başlayan altı sûreden biridir.[77] Sûrenin bütünü, Hazreti Lokman'dan (aleyhisselâm) bahsetmemektedir. Lokman Sûresi'nin konuları arasında, Hazreti Lokman'ın, oğluna yaptığı nasihatlere uzunca yer verildiğinden dolayı, bu hakikatlerin önemine dikkat çekmek üzere –Allahu a'lem– sûreye Lokman adı verilmiştir.

Sûrede öncelikle Kur'ân'ın hikmet dolu bir kitap olduğu vurgulanmakta, sonra Allah'ın tevhid ve vahdaniyetine dair bazı deliller zikredilmektedir. On üçüncü âyete gelindiğinde Hazreti Lokman'ın (aleyhisselâm) oğluna nasihatinden bahsedilir: *"Lokman oğluna nasihat ederken: 'Evladım!' dedi, 'Sakın Allah'a eş, ortak koşma. Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür.'"*[78] Buraya kadar tevhide dair deliller getirilerek bir hazırlık yapılmış, akıl ve zihinler hazırlanmış, kalbler meseleyi kavramaya hazır hâle getirilmiş, daha sonra da şirk koşmanın, kâinatın tabiatına ve beşerin fıtratına ters olduğu dersi verilmiştir. Zira bu muhteşem nizam müşâhede edilip nazara verilince Allah'a şirk koşmanın bir mantıksızlık olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Bunun aksi, ilmi anlamamak veya gözünü yumup hakikatleri görmemek demektir. Bu açıdan da âyette ifade edildiği gibi, şirk büyük bir zulümdür.

Zulüm, eşyayı, "mâ hulika leh"in gayrısında (yaratılış maksadının dışında) kullanmak demektir. Bu, burunla görmeye, gözle koklamaya, ağızla duymaya, kulakla yemeye çalışmak gibi bir şeydir. Her uzuv ne için yaratılmışsa onu, yaratıldığı istikamette kullanmak adalet ve istikamet, bir şeyin yerini değiştirmek de bir tecavüz ve zulümdür. Binaenaleyh Hazreti Lokman (aleyhisselâm), eşya ve hâdiselerin bin tarraka ile Allah'ı (celle celâluhu) terennüm ettiği hâlde insanın bunu inkâr etmesinin büyük bir zulüm olduğunu oğluna anlatmaktadır.

Hazreti Lokman (aleyhisselâm), oğluna böyle bir tevhid dersi verdikten sonra ilerleyen âyetlerde daha pek çok nasihatlerde bulunur. Onlardan biri şöyledir: *"Evladım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir. Kibirli davranarak insanlardan yüz çevirme, yeryüzünde çalımlı çalımlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez."*[79] Hazreti Lokman, bu ifadelerle emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münkerin âdâbını öğretmekte ve daha sonra ilerleyen âyetlerde ise fezleke hâlinde tevhide ve peygamberlik vazifesine dair tafsilatta bulunmaktadır. Aynı zamanda insanın, Rabbisine ve O'nun dinine olan ihtiyacı bildirilip, bilgisi ne kadar ilerlerse ilerlesin, insan için gayb olarak kalacak bir alanın hep mevcut olacağı da ifade edilmektedir.

Bir gün –inşâallah– Kur'ân-ı Kerim'in bütünüyle tefsirini arz etme imkânını bulursam bu sûrenin hem icmalini hem de tafsilini arz etmeyi düşünürüm. Buna daha önce üç defa başlamış, fakat ne kendimi ne de cemaati müsait görmeyince bırakmıştım. Bir daha başlarsam bırakmamak üzere başlamayı düşünüyorum. Ancak şu anda ruhumu ve gönlümü buna müsait görmüyorum. Her şey Allah'ın (celle celâluhu) dediği gibi olur, vesselâm…

[77] Bkz.: Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmrân sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secd sûresi, 32/1.

[78] Lokman sûresi, 31/13.

[79] Lokman sûresi, 31/17-18.

Üçüncü Bölüm

ALLAH VE RESÛLULLAH'I SEVMEK

Soru: Bütün mü'minler, "Allah'ı ve Resûlullah'ı seviyoruz." diyorlar. Hakiki sevmede ölçü var mıdır? Varsa "Allah'ı ve Resûlullah'ı seviyorum." derken insanın mülâhazası nasıl olmalıdır?

Her mü'min, Allah ve Resûlullah'ı sevdiğini ifade eder. Vâkıa bu sevgi, anne ve babanın evladını sevmesi gibi değildir. Onlardaki cibilli bir şefkattir. Zât-ı Ulûhiyet'e karşı olan sevgiyi biz, idrakimize açılan kapılarla, şuurumuzla, tefekkürümüzle elde ederiz. Yani Allah'ı (celle celâluhu) bilmesek, irfanına eremesek, Fahr-i Kâinat Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) büyük icraatları ve muhteşem kâmetiyle tanımasak, sevemeyiz. Şuur bir kapı açar ve biz onunla onları tanıma lütfuna erer ve severiz.

Az önce de geçtiği üzere anne ve babanın evlatlarına karşı olan alâkası ve şefkati ise cibillidir. Allah bu cibilli şefkati onların mahiyetlerine koymuştur. Sevmemek onların elinden gelmez. Cenab-ı Hakk'ın da bize karşı böyle bir re'fet ve rahimiyeti vardır; ancak bu, beşerde olduğu gibi acz ifade eder mahiyette değildir.

Bizim, Allah'ı (celle celâluhu) ve Resûlullah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) sevmemize gelince bu, başta irade ile başlar. İrfan hâline gelince irade silinir gider. Mesela Fahr-i Kâinat Efendimiz'i siyeri, meğâzisi, inkılâpları ve bize getirdiği esaslarla tanırız. O olmadığı zaman kâinatın umumi bir yetimhâne olduğunu, O'nun neşrettiği nur sayesinde her yanın şenlikle dolduğunu müşâhede ederiz. Bize getirdiği hediyeler, hayat kurtarıcı esaslar ve örnek hayatı karşısında dize gelir ve Resûlullah'ı severiz. Bu noktadan sonra mesele iradi olmaktan çıkar, artık bir aşk ve meşk devri başlar ve elimizde olmayarak Nebiler Serveri'ne bağlanırız ki bu, sevme ile alâkalı meselenin bir yönüdür.

Sevmenin diğer yönüne gelince; Fahr-i Kâinat Efendimiz'in bizimle güçlü bir münasebeti varsa bizim kalbimizin de O'nunla bir münasebeti olacaktır. Şayet O (sallallâhu aleyhi ve sellem), bizim frekansımızdan bize bir şeyler veriyorsa ve gönlümüz O'nunla rezonans olmuş ise ondaki bir hava bizde de mâkes bulacak, bizdeki bir hava da orada mâkes bulacaktır. Bu çizgide öyle insan vardır ki, Efendimiz'in huzurunda o insanın her nazı geçer ve müspet her hâline destek olunur. Muhaddisînden bir zat mevzuyla alâkalı şöyle bir hâdise anlatır: Uzun zamandır Haremeyn-i Şerifeyn'e yağmur yağmıyordu. Bu sebeple herkes yağmur duasına çıkıyordu. Onların içerisinde ben de vardım. Yapılan bütün dualara rağmen bir türlü dualara icabet edilmiyordu. Bir gece Ravza-i Tâhire'deyken üzerinde eski elbiseler olan siyahî bir insan gördüm. Ridasını omuzuna attı. Huzur-u Risalet-penahide oturdu ve Allah Resûlü'nün (sallallâhu

aleyhi ve sellem) mübarek ravzası başında şöyle dua etti: "Ya Resûlallah! Ne zamana kadar ümmet-i Muhammed böyle dağidâr ve perişan olacak? Re'fet ve şefkatin buna müsaade edecek mi? Yemin ediyorum ki şayet yağmur yağmazsa buradan başımı kaldırmayacağım!" Bu insan henüz başını kaldırmadan şakır şakır yağmur yağmaya başladı. Ertesi gün arayıp evini buldum ve içeriye girdim. O şahsa bir evvelki gece kendisini gördüğümü ve yaptığı duasına muttali olduğumu söyledim. Beni dinleyince o insanın "Hâlime nigehbân oldular!" düşüncesiyle birden bire rengi kaçtı ve benzi sararıp soldu. Ertesi gün yeniden evine gittiğim zaman ev sahipleri bana, "Allah senin hayrını versin ya İmam! Sen bizim aziz misafirimizi kaçırdın. O, gizli bir hazine olarak kalmak istiyordu. Durumuna muttali olduğunu görünce çekti gitti. Nereye gittiğini bilmiyoruz." dediler.

İşte bir de bu türlü, Allah (celle celâluhu) ve Resûlullah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) seven naz makamının insanları vardır. Allah Resûlü, *"Eğer yemin etse, Allah onu yalancı çıkartmaz."*[80] diyerek onlardan bahseder. Bu, o âlemle bu âlem, yani kalb âlemi arasında münasebet-i kaviyenin teessüsüdür ki, bunun sahih bir hadiste izah ve ifade edildiğini görürüz. Kudsi bir hadiste Allah (celle celâluhu), Cibril'e (aleyhisselâm) şöyle buyurur: *"Ben falanı seviyorum, sen de sev. O da gökte durup sema ehline şöyle seslenir: 'Allah falanı seviyor, ben de seviyorum, siz de sevin!'"*[81] Bu kutlular, iradeyle değil, Allah'ı Allah olduğu için, Resûlullah'ı Resûlullah olduğu için severler. Bu noktada sevgi için bir kısım sebepler (esbab-ı mucibe) aramazlar. Bu sayededir ki bazen Cenab-ı Hak gedâya sultanlık bahşeder. Liyakatimiz olmamasına rağmen Allah bizi kendi kapısında böylesi bir mecnun kılsın da bizi hep sevsin ve sevdirsin!

Bu ufku yakalayan mübarek zatlardan biri de Râbia Adeviye Hazretleridir. Onun şöyle bir duasını hatırlıyorum: "Allah'ım! Benim Sana karşı olan alâka ve muhabbetim hürmetine değil, Senin bana karşı olan muhabbetin hürmetine benim şu işimi yap!" O, öyle muallâ bir mevkie çıkmıştır ki, Allah'ın kendisine olan muhabbet ve alâkasının derinliğini müşâhede etmiş ve onu vesile yapmıştır. Bu, belli bir makamın cilvesi ve belli bir edanın ifadesidir. Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve kereminden isteriz ki, bunu herkese lütfetsin.

Sözün burasında müsadenizle –kısaca– soruda olmayan bir husus üzerinde de durmak ve mevzuu noktalamak istiyorum. Ben uzun zaman Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sevilmesinin ne demek olduğunu çok az anladım; ancak ara sıra bazı hâller müstesna Cenab-ı Vacibu'l-Vücud'u burnumun kemikleri sızlar şekilde sevmenin ne demek olduğunu kavrayamadım. Bunun sırrını pek bilemiyorum. Belki cismaniyetimiz mâni ve onu aşamıyoruz. Fahr-i Kâinat Efendimiz'in bizim gibi bir varlık olması –Bizim gibi varlık derken cismanî olmasını kastediyorum. Hâşâ ki O, bizim gibi varlık olsun!– itibarıyla O'na karşı sevginin ne demek olduğunu az çok vicdanımızda ve

ruhumuzda duyuyoruz. Huzuruna gittiğimiz zaman da buna tercüman olmaya çalışıyoruz. Bir âşıkın, mahbubu karşısında diyebileceği şeyleri söylemek istiyor ve bunların yalan veya doğru olmasını da kontrol edebiliyoruz.

İnsan, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı böyle bir imtihanda az çok bir şeyler diyebilir. (Ben ölçü olmayayım, kimsenin hissine de tercüman olmaya çalışmayayım. Ancak ben kendi mukteza-i beşeriyetimi anlatıyorum.) Bununla birlikte gerçekten O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) sevgisinin ne demek olduğunu bilenler vardır. Fakat Vacibu'l-Vücud'a karşı burnunun kemiklerini sızlatacak, iliklerinde inilti meydana getirecek şekilde –çok az zaman müstesna– bu sevginin ne demek olduğunu ben müdrik değilim. Onun için ben çok defa Hasan Şâzilî ve Ahmed Rifaî Hazretlerinin münacaatlarında çok duyduğumuz gibi, "Şu yaşa geldim. Hâlâ Senin huzuruna bir kapı ve menfez açılmadı. Vicdanımda Seni bilemedim ve tanıyamadım." diyorum. Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri yetmiş yaşları civarında vefat ederken bu ufku iki sene yaşadığından bahseder. Bu derinliği ve O'nunla sağlam bir münasebet tesis etmeyi bilemediğim için bu mevzuda bir şey söylemeyeceğim. Zira mevcudiyetine ve huzurunda bulunduğumuza inandığım Allah (celle celâluhu) karşısında hiç olmazsa şu dakikada su-i edepte bulunmak istemiyorum.

[80] Buhârî, *eymân* 9; Müslim, *birr* 138, *cennet* 48.
[81] Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.

ALLAH'IN İSİMLERİ

Soru: Allah'ın esmâ ve sıfatlarına inanıyoruz. Fakat bunların ne demek olduğunu bilmiyoruz. Açıklar mısınız?

Esmâ kelimesi, isimler mânâsına gelir. Zılliyet (gölge) plânında bizim isimlerimiz olduğu gibi, asliyet kaydıyla Yüce Allah'ın da (celle celâluhu) isimleri vardır. Ancak bizim ismimizi anne-babamız veya hocalarımız koyar. Allah'ın isimleri ise "şuunat-ı Zâtiye"sinin gereği bizzat Kendisi tarafından verilmiş ve söylenmiş ve bazıları bize de bildirilmiştir. Evet, Cenab-ı Hak, bu isimlerin bir kısmını peygamberlere bildirmiş, bazılarını da bildirmemiştir. Ama peygamberlerin hemen hepsine bir kısım isimleri mutlaka vahyetmiş fakat bunların bütününü bir peygambere bildirmemiştir. Allah'ın öyle isimleri vardır ki, –bu bilgiyi Efendimiz'den öğreniyoruz– Cenab-ı Hak, bu isimleri kenz-i mahfî gibi Kendi nezd-i ehadiyetinde muhafaza etmiş, hiç kimseye onları söylememiştir.[82] O isimler bazı şuunat-ı ilâhiyenin sırlı anahtarları mahiyetindedir. Onları sadece Allah bilir ve ahirette eşyanın hakikati inkişaf edince Cenab-ı Hak –inşâallah– bizi de onlara muttali kılar, biz de Rabbimizi esmâsıyla tam tanıma irfanına ereriz.

Yukarıdaki parağrafta anlatılan hakikati daha iyi kavramak için bir misal arz etmek istiyorum. Şöyle ki, insanlar kendi mârifet ve hünerlerinden dolayı bazı isimler alırlar. Mesela, çok iyi resim yapan, âdeta çizgileri ve renkleri konuşturan bir insan düşünelim. Aynı zamanda bu insan, bir de heykeltıraş olsun. Bunların yanında o kimse bütün güzel sanatlara karşı da fevkalâde âşina bulunsun; mesela kalemi eline aldığı zaman hat üstadlarının kendisiyle yarışamayacağı güzellikte yazı yığmaları yapıyor olsun. (Malum olduğu üzere Kur'ân hattında yazı yazma başlı başına bir sanattır ki, o kendi devrinde alkışlanmış, bugün de müzelerimizde hâlâ o sanattan anlayanları hayran hayran kendisine baktırmaktadır.) Yine aynı zat, fevkalâde arabesk sanat yapabilecek kadar farklı bir çizgi sergilesin; daha ötesinde, kubbelere farklı kombinezonlar işleyebilecek bir sanata âşina bulunsun; bulunsun ve fevkalâde sütun başları işlesin, mermeri, peynir oyar gibi oysun ve oraya her türlü hakâiki hakketsin. Bütün bunların yanında bu zat dülgerlik işinde mahir olsun; ağaca en güzel şeyler işlesin, öyle güzel kakmalar yapsın ki aradan asırlar geçse de yaptığı şeyler asla renk atmasın… Selçuklu sanatlarında görmüş olduğumuz gibi sanata âşina olanları hayret ve hayranlık içinde bıraksın.

Bunun gibi daha pek çok sanat sıralayabiliriz. Biz şimdi bu kabiliyetlerin bütününün bir insanda bulunduğunu farz edelim ve onu isimlendirmeye çalışalım. Bu zatın resim yapma kabiliyetinden dolayı biz ona "ressam" diyerek bir isim takarız. Zira kabiliyetler fiil plânında kendisini gösterdiğinde görüp izleyenler ona bir isim takarlar. Ancak bu zata ressam adını takmak, annenin babanın taktığı ad gibi değildir. Bu ad, realiteye tıpatıp uygun bir addır ve o şahsın içinde bulunan hakikatin bizi öyle bir ad koymaya

zorlamasının ifadesidir. Aynen bunun gibi, iyi heykel yapana heykeltıraş, ağaca şekil verene dülger veya marangoz isimlerini veririz. Herhâlde bu açıklamalardan, anne-babanın taktığı ad ile insanın kabiliyet ve istidadına takılan adların farklılığı anlaşılacaktır.

Şimdi kâinatta binbir şe'nin (iş ve icraat) sahibi, çiçekte bir sanat, insan yapısında bir harikulâdelik, kâinatın yapılışında baş döndüren yaratıcılığıyla öyle bir Zât var ki, işte o Zât Allah'tır. Çeşitli itibarat ve şe'n-i Rubûbiyetiyle kendini ifade eden Hazreti Allah (celle celâluhu), böylece binbir şe'nine mukabil binbir adet esmâsıyla kendini göstermiş ve tanıttırmış olmaktadır. Mesela simamıza baktığımızda, Allah, "Musavviru'l-vücuh"tur (yüzleri çok güzel bir biçimde yaratan) deriz. Evet Allah, yüzümüze öyle hatlar ve çizgiler koymuştur ki, biz bunlardan bir tanesini değiştirsek yüzün tenâsübünü bozarız. Bir çiçeğe baktığımızda Allah'ın çiçeğin suretini çok mükemmel resmettiğini, çiçeğin bir cemal gamzettiğini görür ve Allah, "Mücemmilü'l-ezhar" (Çiçekleri güzelleştiren, onlara cemal veren) "Cemil-i ale'l-ıtlak"tır deriz. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlar, eşya ve hâdiseler içinde hep parıldayıp durmaktadır.

Cenab-ı Hak, Kur'ân'da zikrettiği esmâ-i hüsnâsı ile fezlekeler hâlinde eşya ve hâdiselerin içindeki gizli kapıları bize açmaktadır. Bu sayede bizler de Allah'ın talim ettiği esmâ mevzuunda, belli ölçüde de olsa, malumat sahibi olmaktayız. Öyleyse esmâ bütün kâinatta eşya ve hâdiseler olarak rengârenk ve çeşit çeşit akan hâdiselerden her birerlerinin dalgalanmasına mukabil bu dalgalanmayı meydana getiren şe'n-i Rubûbiyetin, –tabir caizse– mukaddes bir keyfiyetin adıdır ki bu, Zât'ında vardır ve Allah bunu bize talim etmiştir. Biz bu mevcuda tercüman olur ve *"Allah'tır gerçek ilâh! O'ndan başka yoktur ilâh. O (celle celâluhu), görünmeyen ve görünen her şeyi bilir. O Rahman'dır, Rahîm'dir. Allah'tır gerçek ilâh, O'ndan başka yoktur ilâh. O Melik'tir, Kuddûs'tür, Selâm'dır, Mü'min'dir , Müheymin'dir, Azîz'dir, Cebbâr'dır, Mütekebbir'dir. Allah, müşriklerin iddialarından münezzeh ve yücedir. Allah o gerçek ilâhtır ki, O Hâlık'tır, Bârî'dir, Musavvir'dir... Hâsılı, en güzel isimler ve vasıflar O'nundur. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nu tesbih ve tenzih eder. O, Azîz'dir, Hakîm'dir."*[83] deriz. İşte bunlar bir kısım esmâ-i ilâhiyedir. Allah, esmâsıyla malum, sıfatlarıyla muhat, Zât'ıyla mevcud-u meçhuldür. Esmâ-i ilâhiye sıfatlara, sıfatlar ise şe'n-i Rubûbiyete dayanır.

Mesela Allah, "Kâdir – gücü yetendir." Bu, kudrete dayanır. Allah'ın "gücü yetme" sıfatı vardır. Bu da ondaki bir şe'ne delâlet eder, bakar. Bizdeki kabiliyetler, şe'ne, gölge türü bir misaldir. Aslında, Allah'ta bulunan evsafa kabiliyet denilemez. Zira o, mukaddes bir şe'ndir.

[82] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/391, 452; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/253; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/690.
[83] Haşr sûresi, 59/22-24.

İNSANIN KULLUĞU

Soru: Kur'ân-ı Kerim'de, "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım."[84] **buyruluyor. İnsanların melekler gibi kulluk yapmamalarının hikmeti nedir?**

Bu âyette Cenab-ı Hak, cin ve insi, eskilerin ifadesi ile, ille-i gâiye olarak Kendisini bilmeleri, irfanına ermeleri ve kulluk yapmaları için yarattığını ifade etmektedir. Her iş ve hâdisenin, Frenkçe ifadesiyle, bir finalitesi vardır. Bu kevn ü fesat âlemi olan kânatın yaratılması, düzene konulması ve insanlara ibadet sorumluluğunun getirilmesi, Allah'a kulluk teklifinin kabul ve edası içindir. Yani herkes Allah'ı bilip, Allah'a kulluk yapmak zorundadır. Bu husus eşya ve hâdiseleri Allah'ın yaratmasındaki –tabir caizse– ilâhî maksattır. İnsan, tohumu tarlaya atarken hedef olarak hasat mevsimini nazara alıp öyle atar. Harmanda döveni sapların üzerinde koşturduğu zaman başaktan buğdayın sıyrılıp çıkmasını hedefler. Bunlar bir bakıma insanın bu tür ameliyesinin finalitesi ve ille-i gâiyesi sayılır. Aynen onun gibi Allah'ın eşya ve hâdiseleri yaratmasının ille-i gâiyesi de –min gayri cebrin– şuuru ve iradesi olan kimselerin, Rabbilerini bilip O'na kulluk yapmalarıdır. Evet, abes işten münezzeh olan Allah, insanları ve cinleri bunun için yaratmıştır.

Aslında yerde-gökte her şuurlu fert, Allah'a kulluk yapmakla mükelleftir. Ancak bu kulluk, herkesin fıtrat, cibilliyet ve tabiatına göre teklif edilmiştir. Bu sorumluluk cinlere ve şeytanlara ayrı şekilde yüklendiği gibi, kâinatta eşya ve hadiselere de Allah'ın emirlerine boyun eğme şeklinde teklif edilmiştir. Onlar cebrî kanunlar içinde Allah'a itaat ederler. Melekler bizde olan beşerî garîzelerden, hayvanî hislerden, cinsî arzulardan, yeme içme iştihasından arınmış olup Cenab-ı Hakk'a karşı devamlı ibadetle mükelleftirler. Onlar, bu ibadetlerini yaparken aksini hiç düşünmezler. Biz, güzel kokudan, yemeden içmeden hoşlandığımız gibi melekler de kıyamda durmadan hoşlanır, rükua ve secdeye giderken lezzet alırlar. Hakk'a itaatte onlar için fevkalâde bir lezzet vardır. Fıtratlarının muktezası, nur ve revh u reyhandan olduğu için ruhî inşirah veren şeylerden hoşlanırlar.

Meleğin hoşlandığı şeylerden biz "mukayyet" (belli kayıtlara bağlı) olarak hoşlanırız. Şöyle ki, melekiyet tarafımız galebe çaldığı an bizim de ibadet ü taattan hoşlandığımız anlar olur. An olur ki, sağımızda ve solumuzda çocuklarımız feryad u figan etse veya cazibedar keyfiyetleriyle gözümüzün önüne dikilse, evlad ü iyal, mal ve menal zihnimizde canlansa hepsini bir tarafa iter, "Hayır, hiçbiriniz bana lazım değilsiniz. –Yunus'un diliyle– *Bana Seni gerek Seni*." deriz. Bir ân-ı seyyâle nuranî hayatı yakaladığımız ve ruh âlemimize bir pencere açıldığı an, farkına vararak veya varmayarak lâhut âleminden içimize bir esinti geliverir ve böylece iç dünyamızda melekiyet keyfiyetine ait bir şeyler belirmeye başlar. İşte bizdeki bu kayıtlı ve geçici

durum meleklerde devamlıdır. Melek her an elinin ters tarafıyla dünya ve mâfihâya (içindekilere) ait her şeyi atabilir ve her an kemerbeste-i ubûdiyet içinde Rabbin huzurunda lezzet ve zevkle kanatlanır.

Evet, bizde de böyle bir melekiyet yönü vardır, ancak biz câmi bir varlığız ve binbir esmânın kısm-ı âzamının nokta-i mihrakiyesi durumundayız. Yani bizde hem ruhanilik, hem cismaniyet hem de hayvaniyet vardır. Cismaniyet, hayvaniyet ve melekiyetten meydana gelmiş bir varlık olarak insan bu yönüyle Allah'ın esmâsına farklı bir aynadır. İnsan, melekler gibi şeffaf olmayıp sadece ubuûdiyet sırrının mütecelli olacağı bir keyfiyeti taşımaz. Aynı zamanda şehvet, ğılzet, behîmiyet, cemâdiyet ve nebâtiyet hususlarını da mahiyetinde barındırır. Bazen bunların hepsi kendi hükümlerini icra eder ki, o türlü durumda insan kendisini odun gibi hisseder. Mevlâna Celâleddin Rumî Hazretleri, tekâmülcülerin (evrim nazariyesine inananlar) yanlış anladıkları bir sözünde özetle, maden idim, nebât oldum; nebât idim, hayvan oldum; hayvan idim, insan oldum; insanım ölüyorum, ölmekle tekâmül ediyorum, niye üzüleyim,[85] der.

Evet, insan bazen yirmi dört saat içinde çizdiği kavsiyesinde bu makamlara uğradığı anlarda, bu hususların onun ruhunda hükmünü icra ettiklerine şahit olur ve hayatın bir köşesinde nebâtiyetin bir bekçi gibi beklediğini görür. Hayat o yönüyle tamamen ottur ve bitkidir. Ayrı bir yöne yöneldiğinde orada da hayvaniyetin kendine has silahıyla silahlanmış vaziyette beklediğine şahit olur. O yer, tamamen hayvaniyetin hükmettiği bir sahadır. O sahanın içine girdiğinde sadece ve sadece behîmiyet hükmünü görür. Ayrı bir sahaya girdiğinde şuur ve idrak olarak orada da insaniyet mânâsı tebellür eder, billurlaşır ve insanlık, özüyle kendini bulur ve vicdanıyla bir kısım hakikatlere vâkıf olur. Burası da insaniyet mertebesidir. Şayet insan, esmâ ve sıfât dairesine yelken açarsa bu defa da kendisini unutacak öyle bir seviyeye gelir ki "Sen!.. Sen!.." der, ileriye atılır ve bî kem u keyf Zât-ı Ulûhiyet sahiline yaklaşır ve مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ[86] *"Seni hakkıyla bilemedik Allahım!"* sözüyle Hak hakkındaki irfanını seslendirir. Bu da insan-ı kâmil mertebesidir.

Binaenaleyh Hazreti Mevlâna bu meseleyi anlatırken, bir insanın belki haftada bir, belki her gün uğradığı mertebeleri anlatmıştır. İşte insan, âlâ-yı illiyyînden esfel-i sâfilîne, sırlı mânâları nefsinde toplayan, melekiyeti aksettiren, bütün âlemlerin enmûzeci ve numunesi, bütün hakikatleri nefsinde tayyeden bir kitab-ı matvî (dürülmüş kitap) mahiyetindedir. Öyleyse böyle bir kitaptan sâdır olacak ibadetin keyfiyeti de başka olacaktır. Onun, namaz kılarken şeytanın ağzına yumruk salladığı an olacak, bazen nefs-i emmâreye baş sallayacak, bazen omuz silkecek, bazen Kur'ân'da ses yükseltmek suretiyle şeytanı tardetmeye çalışacak, bazen de Rabbin huzurunda olmanın haşyetiyle sesini alçaltacaktır. Bütün bunlar namaz kılarken dahi üzerimizde hükmünü sürdüren, melekiyet mertebesinin dışında ne kadar mertebe varsa bir bakıma onların hükmünü kabul etmenin ifadesidir.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, beşerin hayatı, serâdan süreyyâya kadar bir renklilik içinde kavisler çizerek cerayan ettiği gibi bu durum, hayatımızın bir mânâsı, miracımız olan namazda dahi kendisini göstermektedir ve yükselirken dahi acaip hâller göstererek yükselmektedir. Melek, bir kere pervaz eder yükselir. Ancak insan her köşe başında bizi bekleyen şeytan veya nefs-i emmâre adına bir kısım badirelerle, mânialarla karşı karşıya kalır, onlarla savaşır ve öyle yürür. İç murakabesi çerçevesinde kendini kontrol ede ede Rabbin huzurunda duran kimseler –objektif olmasa bile– şu söylediğim sözlerin ne mânâya geldiğini, sağa sola namazda savurdukları çiftenin ve salladıkları yumruğun, eğip büktükleri kafalarının mânâsını az çok anlayacaklardır. Ancak herkes böyle yapmamalıdır. Zira bunların belli kanun ve prensipleri yoktur. Belki bir iç derinliktir ki, herkes kendi içinde bilmediği bir âlemi keşfederken, mazhar olduğu şeylerle bir kısım ahval ve etvarda bulunmaktadır.

Cenab-ı Hak, hakikat-i salâtı edaya bizleri muvaffak eylesin!

[84] Zâriyât sûresi, 51/56.

[85] Bkz.: Mevlâna, *Mesnevi* 3/154.

[86] el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/410; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 4/79, 17/202.

ALLAH'I GÖREBİLECEK GÖZ

Soru: Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Miraç'a çıktı ve orada Cenab-ı Hakk'ı gördü. Cenab-ı Hak her yerde hâzır ve nâzır olduğu hâlde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) neden O'nu Miraç'ta görüyor da yeryüzünde göremiyor?

Allah'ın dünyada görülemeyeceği ve sadece ahirette görülebileceği, Ehl-i Sünnet ulemasının kabul ettiği bir görüştür. Hâl ve ruh aynasıyla, şahsî vicdan çerçevesinde ondan bir şey elde etmek şayet O'nu görmek ise, onun için belli bir "hâl"in yakalanması lazımdır. Her hâl ayrı bir tecelli alanı ve bir meclâdır. O makam ihraz edilmedikten sonra o hâlin gerekleri de belirmez. Umum için o makam burada yakalanamadığından dolayı Allah da (celle celâluhu) bu dünyada görülmez.

Cenab-ı Hak ilmi ile her yerde hâzır ve nâzırdır ama insanın, rahmet-i ilâhiye veya huzur-u ilâhî ile münasebet kurması, tabir mazur görülecekse, aynı frekanstan alır-verir hâle gelmesine bağlıdır. İnsanın nazarı hep ağyâr âleminde ise o kimse asla Cenab-ı Hakk'ı göremeyecektir. Binaenaleyh insan, şehevî hisleri ve beşerî duyguları içinde ve bunların kamçılaması ile sarsık bir hâlde iken, duru bir bakışa sahip olamayacağından ötürü bu dünyada Allah'ı (celle celâluhu) göremez. O'nun için ehlince rüyadaki görüşler bile malûl sayılmıştır.

Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince O, öyle âlî bir makama sahiptir ki, orada şehevî hislerin hükmü geçmez, beşerî garîzeler sona erer, nefis bütün bütün iflas eder ve sonunda teslim olur. Hatta o makamda nefis, hayra delâlet edecek bir hâl alır. Şayet insan bu durumu ihraz edebilirse o hâle iltifaten "min vechin" Allah (celle celâluhu) görülür ve insan da hitab-ı izzetle (muhatap alınma izzeti) müşerref olur. Bundan dolayıdır ki, biz Allah'ı burada görmüyoruz ama –inşâallah– Cennet'te görebilecek hâle geliriz. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek cismi, ruhunun safvetine ulaşmış olmasına rağmen bu âlemden uzaklaştırılıyor ve ancak ayrı buudlara alınmak suretiyle, rü'yete ve hitab-ı izzete müşerref olabiliyor. Binaenaleyh Allah'ı görme mevzuunda kat' edilen mesafe, Allah'a yaklaşma mesafesi değil, benliğimizden, şehevî hislerimizden ve beşerî garîzelerimizden uzaklaşma mesafesidir.

Bu seviyeye ulaşan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Miraç'a çıkmış, fakat diğergâmlık duygusu içinde, orada da dua dua ümmetini dilemiş ve yine ümmeti için geriye dönmüştür. Abdülkuddüs Hazretleri, "Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) öyle bir makama yükseldi ki, orada huriler ve melekler Kendisine perdedarlık yaptılar. Allah'a yemin ederim ki, ben o makama ulaşsaydım geriye dönmezdim." demek suretiyle veli ile nebi arasındaki bu büyük mesafeyi anlatır. Veli, talebine ulaşmak için durmadan gider ama çok yol katedemez; çünkü o, kaplumbağa ayağı ile

yürür. Nebi ise rakamlara sığmayan mesafeleri kateder ve gözünün kestiği yere adımını atar, zirveler üstü zirvelere yükselir. Şefkatle gider, re'fetle seyahatini tamamlar, rahmetle yeniden ümmetinin içine döner. Sanki O'nun seyahati Kendinden yine Kendinedir. Nizamî'nin ifadesiyle, Efendimiz, o son noktada, Kendi nurunu görmüştür. İşte bu noktada, hitab-ı izzete erilir ki, Süleyman Çelebi de Efendimiz'in içinde bulunduğu o hâli, *"Ne mekân var anda, ne arz u sema."* şeklinde ifade eder. Veli de arşiyesini yaparken yani terakki ederken bir seviyede bunu hissedebilir. Nesimî, hissettiklerini şöyle dile getirir:

" Mekânım lâ-mekân oldu,
Bu cismim cümle cân oldu;
Nazar-ı Hak ayân oldu,
Özüm mest-i likâ gördüm.
Bana Hak'tan nidâ geldi:
Gel ey âşık ki, mahremsin;
Bura mahrem makamıdır,
Seni ehl-i vefâ gördüm..."

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Miraç'ta imkân-vücub arası bir noktaya ulaşmıştır. Bu öyle bir hâldi ki, sahibine belki beşer denemez. Ama Bûsîrî'nin de ifade ettiği gibi, oluş ve olma keyfiyeti olan bir varlık, ilâh olamaz. O yüzden, "Efendimiz imkân-vücub arası bir noktayı ihraz etmiştir." diyoruz. O noktada kalsaydı, milyonlarca sene geçse de sakalına bir tek beyaz düşmeyecekti.

Bu esrar-ı ilâhiye ve mazhariyet-i Nebeviyeyi akıl tam idrak edemez, muhakeme tasvir edemez; dil ebkem kalır, beyan "pes!" diye haykırmaya durur.

YETMİŞ ÜÇ FIRKA VE FIRKA-İ NÂCİYE

Soru: Hadis-i şerifte ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı, birisinin ehl-i necat diğerlerinin ehl-i dalâlet olacağı rivayet ediliyor.[87] Bu hadisi nasıl anlamalıyız?

Her şeyden önce, ehl-i dalâlet, bütünüyle kâfir ve Cehennemlik demek değildir. Vâkıa, "firak-ı dâlle" dediğimiz dalâlet fırkaları içinde kâfir olanlar vardır. Mesela, "Allah cisimden ibarettir..." "Allah Arş üzerinde bizim gibi oturuyor..." diyerek Allah'ı mahlûkata benzetenler kâfir olur. Evet, firak-ı dâlle içinde, sözü ve düşüncesiyle küfre gidenler vardır, ancak küfre gitmeyip dalâlet içinde kalanlar da vardır. Sıfât-ı ilâhiye, esmâ-i ilâhiye, sıfatların kıdemi, Zât'ının aynı veya gayrı olması mevzuları gibi bir kısım derin kelâmî meselelerde muhalefete düşen fırkalara kâfir denilmemelidir; denmemelidir, zira Allah onları dilerse affeder, dilerse azap eder.

Sâniyen, bugün belki yetmiş iki bin firak-ı dâlle var. Her fırka kendi içinde çeşitli gruplara, bölümlere ayrılmış ve farklı yollar takip etmektedir. Eskiden Mutezile'nin iki mektebi varsa şimdilerde o ekolü devam ettiren, Kur'ân ve hadise dayalı içtihatlar yaptığını düşünen, mücerret aklı esas alarak kendince İslâm'ı müdafaa eden, siyer ve meğâzi kitapları yazan pek çok akılcı (rasyonalist) kimse vardır ki, bunların pek çoğu firak-ı dâlledendir. Bazıları "Kamer'in parçalanması tabiî bir hâdiseydi. Bir gün ani'l-merkez bir hareket oldu ve bu, Allah Resûlü'nün parmağını kaldırdığı âna rastladı. Binaenaleyh parmak kaldırmakla Ay ikiye bölünmez." "Allah Resûlü'nün parmaklarından suyun akması diye bir vak'a olamaz ve olmamıştır da." "Bir kütük inleyemez." diyerek mucizeleri inkâr edip tevil ve tefsire kalkışmışlardır. Yirminci asrın rasyonalistleri, tabiatın cebrî kanunları içinde bunların eş ve emsalini göremedikleri için mucizatı reddetmişlerdir. Hâlbuki onlar bilemediler ki, âdiyâtı (sıradan sebepler) vaz' eden de Allah, harikulâde şeyleri yaratan da yine Allah'tır (celle celâluhu)…

Evet, şimdilerde firak-ı dâlle yetmiş iki bin demiştik ama fırkaların çokluğu bizi asla ümitsizliğe düşürmemelidir. Zira bu fırkalardan bazıları belki sadece on veya yirmi kişiden ibarettir. Ama, inşâallah, bir gün [88] مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي *"Ben ve ashabımın üzerinde olduğu yol..."* sözüyle anlatılan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat fırka-i nâciyesi, diğer fırkalara karşı galebe çalacak ve Müslümanların kaderine o anlayış hâkim olacaktır. Bu anlayış belki ince ve dakik kelâmî meseleleri, Rasyonalizm'in oyunlarını, realitenin maddiyeye ait yönünü tam bilemez. Fakat onlar kitaplara saygılı olup müçtehitlerden duydukları şeylere itibar eder ve o ince kelâmî meseleler hakkında şöyle düşünürler: "Allah'ın sıfatları, O'nun Zât'ının ne aynıdır, ne gayrıdır. Allah'ın zâtî, fiilî ve vücûdî sıfatları vardır. Rabbimiz bu sıfatlarla muttasıftır. Biz, bunun ötesinde

derinleşmeyi gulüv sayarız. Zira bu mesele ihtisas meselesidir. Bu türlü meselelerin teşrihatı da uzmanlarına düşer. Biz ana hatlarıyla bu meseleleri kabul eder, o konuda derinleşmeyi kelâm ilminde derinleşmiş insanlara bırakırız."

Kendimiz hakkında da diyoruz ki, –inşâallah– fırka-i nâciyeyiz ve Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) çerçevelediği daire içindeyiz. Biz, Allah'ı isimleriyle biliyor, sıfatlarıyla muhat olarak tanıyor, Vacibu'l-Vücud'a Mevcud-u Meçhul diyoruz. مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ[89] *"Seni hakkıyla bilemedik."* rahle-i tedrisi karşısında dize geliyor, مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ[90] *"Sana hakkıyla ibadet edemedik."* sözüyle acmizi ifade ediyor, مَا شَكَرْنَاكَ حَقَّ شُكْرِكَ *"Sana hakkıyla şükredemedik."* sözüyle Allah'ın nimetleri karşısında o nimetlerin şükrünü eda edemediğimizi ilan ve itirafta bulunuyor, Allah ile aramızdaki münasebetin bu çizgiden ibaret olduğuna inanıyoruz.

[87] Bkz.: Tirmizî, *îmân* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 1; İbn Mâce, *fiten* 17.

[88] Tirmizî, *îmân* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 1; İbn Mâce, *fiten* 17.

[89] el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/410; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 4/79, 17/202.

[90] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/184; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/629.

ŞEYTAN, MELEK DEĞİLDİR

Soru: Şeytanın bir zamanlar ulü'l-azm bir melek olduğu söyleniyor. Meleklerde emre isyan söz konusu olmadığına göre, şeytan, Cenab-ı Hakk'ın Hazreti Âdem'e secde emrine nasıl isyan etmiştir? Yoksa şeytan farklı karakter ve yaratılışta bir melek miydi?

İbranicede Azâzil denilen şeytan, Arapçada isim olarak iki farklı kökten türemiş olabilir. Bunlardan birincisi, Allah'ın rahmetinden kovulmuş, haktan uzaklaşmış mânâsına gelirken, diğeri, öfkeden helâk olacak hâle gelen mânâsınadır. Kur'ân'da Hazreti Âdem'e (aleyhisselâm) secde emrinin anlatıldığı yerlerde ondan İblis adıyla bahsedilir. İblis ise, karıştıran veya hayırdan ümidini kesmiş bir melun demektir.

Kur'ân-ı Kerim'in açık ifadeleriyle, şeytanın Allah'a (celle celâluhu) isyan ettiği kesin bir gerçektir.[91] O, Hazreti Âdem'e (aleyhisselâm) secde mevzuunda Allah'a baş kaldırmış, hislerine yenik düşerek Rabbisine isyan etmiştir. Bundan anlaşılan şudur ki şeytanın, daha evvel Cenab-ı Hakk'a itaat ediyor gibi bir durumu vardı ama fıtratı fenalığa açıktı. Hazreti Âdem'e secde emri, onun hazımsızlık, kin, nefret ve haset duygularını tetikledi, o da karakterini ortaya koydu. Bu hususta akla birkaç soru gelmektedir:

Birincisi, şayet şeytanın melekler içinde yeri yok idiyse Kur'ân-ı Kerim'in *"Bütün melekler secde ettiler, ancak İblis etmedi."*[92] diyerek secde emrinde onu istisna etmesinin sebebi nedir? Şayet İblis zaten secde etmeyi bilmeyen bir varlık idiyse, onu meleklerden istisna etmek ilâhî kelâma uygun değil gibi görünüyor. Çünkü böyle istisnaya Arapçada "munkatı istisna" denir ki, ona göre bu ifade de düşündürücü olur. "İnsanlar geldi, ancak tavuklar gelmedi." şeklinde bir cümleyi ancak avam söyler ki, edebî dilde bu söz uygun değildir. Buna göre şeytan, meleklere dâhil olmadığına göre istisna yapılmamalıydı gibi bir soru akla gelebilir. Ne var ki, melekler cinsinden olmayan şeytanın istisna edilmesi belâgata münafi değildir. Zira, cinsleri bir olmasa da o, kulluk mükellefiyetinde meleklere dâhildir.

Başka bir âyette ise *"İblis başkaldırdı; o, zaten cinlerdendi."*[93] buyrulur. İbn Kesîr'in Hasan Basrî Hazretlerinden naklettiğine göre, Hazreti Âdem (aleyhisselâm insanların atası olduğu gibi, İblis de cinlerin aslı ve atasıdır.[94] Bu yapısıyla o, hiçbir zaman meleklerden olmamıştı. İbn Abbas'tan (radıyallâhu anh) rivayet edilen bir hadis-i şerife göre ise, hilkati başka olmakla beraber o, melâike-i kiramın içinde Allah'ın emrine itaat etmiş, yeryüzünde isyan eden cemaatleri kovup uzaklaştırma vazifesi görmüştü.[95] İbn Abbas'a göre, beşerden evvel yeryüzünde Allah'a kullukta bulunan, evlenip çoğalan, erkeklik ve dişilikleri olan başka varlıklar vardı. Onlar yeryüzünde

fesat çıkarıp kan akıttıktan sonra Allah bunlara melek ordusuyla birlikte İblis'i gönderdi ve bunlar yeryüzünden sürgün edildiler.[96] Cenabı Hak, beşeri bunlardan sonra yaratmıştı. Hazreti İbn Abbas'ın sözü mahfuz, pek çok tariklerle sahabe-i kiramdan (radıyallâhu anhüm ecmaîn) rivayet edilen hadislerde şeytanın aslen cinlerden olduğu ifade edilmektedir.[97]

Bu mütalâalar karşısında farklı görüşler şöyle te'lif edilebilir: Esasen Allah'a kulluğu ve mükellefiyetleri itibarıyla şeytan, melekler gibiydi. Bu yönüyle onun; bir, meleklerin içinde olması, bir de, meleklerden ayrı bir yanı vardı. Yani bir yönüyle şeytan bizim gibiydi. Zira biz de mükellefiyet açısından meleklerin içinde sayılırız. Mesela, namazda sağa selâm vermek, namazdan çıkma ve sağdaki mü'minlerle beraber meleklere selâm vermeyi, sola selâm vermek de oradaki cemaatle beraber meleklere selâm vermeyi ifade eder. Zira, bizim yanımızda Kirâmen Kâtibîn dışında başka melekler de vardır. Bu itibarla biz, Rabbimiz'e kulluk yapmakta, namaz kılmakta, dua etmekte, birbirimize selâm vermekte... hâsılı Rabbin huzurunda kemerbeste-i ubûdiyet içinde durmakta daha çok meleklerle beraber sayılırız. Bu anlamda beraberlik varken, birisi baş kaldırsa, Allah'a isyan etse, bunu ifade için Allah: "Falan şehirde benim meleklerim ibadet ediyordu. Bir şahıs isyan etti, melekler gibi olmadı." dese, bu ifadeden biz, o şahsın melekler içine dâhil olduğunu anlarız. Ancak, onun tam olarak meleklerden olduğu hükmüne varırsak o zaman da hata etmiş oluruz.

Evet insan, Allah'a kulluk ve iman etmesiyle inanmada meleklerle beraberdir. Ama bir yönüyle de meleklerden ayrıdır. Çünkü o, topraktan; melekler ise nurdan yaratılmıştır. Aynı şekilde, şeytan da melek değildi ama içinde küfür tohumu olan, melek gibi hayat yaşayan bir varlıktı. Nitekim Cenab-ı Hak *"Yeryüzünde bir halife yaratacağım."*[98] dediği zaman şeytan, lisan-ı hâliyle, meleklere "Şayet benden daha büyük olursa itaat etmem." demişti. Bundan anlaşılıyor ki, İblis'in içinde bir küfür tohumu vardı, fıtratı gereği gizliydi ve âdeta o duygunun hortlaması bir kısım sebeplere bağlıydı.

Aslında insanlık tarihinde de bu şekilde şerrin tohumu, sonradan belli hâdiselere bağlı neş'et etmiş pek çok kimse vardır. Bunlar, vasatını bulduğu zaman hortlamış ve şerli hâle gelmişlerdir. Aksi durumda tohum, vasatını bulamadığı zaman da bodurlaşmış ve yok olmuştur. Mesela, Karmatilik, ortam bulduğundan dolayı yeşermiş, neşv ü nema bulmuş ve Karmatiler ümmet-i Muhammed'i kılıçtan geçirmiştir. Hasan Sabbah da bir Deccal'dır ve ortamın müsait olmasıyla hortlamıştır. Bunlardan daha tehlikelisine gelince, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizzat dikkatle üzerinde durduğu İbn Sayyâd'dır ki, vasatın namüsait olmasından ortaya çıkma imkânını bulamamıştır. Çünkü Medine-i Münevvere'de sahabe onu kıskıvrak sıkıştırmış, sesini soluğunu kesmiş ve bu korkunç hortlak, müsait zemin bulup hortlayamamıştır.

Şeytan da vasata bağlı olarak hortlayıvermiş ve Allah (celle celâluhu) karşısında

isyan bayrağını çekmişti. Zira onda şeytanlık duygu ve düşüncesi vardı. Âdem'e (aleyhisselâm) secde etme meselesi bardağı taşıran son damla olmuştu. Nifak, birdenbire neşv ü nema bulmuş ve içteki küfür dışa vurmuştu. O, içinde küfür tohumu bulunduğundan dolayı da Allah'a karşı itiraz edebiliyor ve soru sorabiliyordu. Hâlbuki, melekler bir gün istifsâr (hikmetini anlamak için soru sormak) mahiyetinde Allah'a, *"Nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yaratacaksın?"*[99] demişlerdi.. demişlerdi ama Cenab-ı Hak, Hazreti Âdem'i yaratınca, Âdem'e secde emrini yerine getirmekte bir an bile tereddütte bulunmamışlar ve *"Sübhânsın ya Rab! Sana sığınırız, biz bir şey bilmiyoruz. Bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki?! Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin!"*[100] diye itiraf etmişlerdi.

Haddizatında bu secde Allah'a (celle celâluhu) yapılıyordu. Kâbe'nin mihrap olarak önümüze konduğu gibi, o zaman meleklerin önüne de Hazreti Âdem (aleyhisselâm) konmuştu. Burada secde, Allah'ın isimlerinin en câmi aynası olan insanda odaklaşan esmâ-i ilâhiyeye ve hilâfet unvanlı o büyük mânâya müteveccihen oluyordu. Şeytan ise bu hassas dönemde virajı alamamış ve uçurumdan aşağıya yuvarlanmıştı. Aslında içindeki nifakı onu batırdı, daha sonra da küfrün temsilcisi olarak ortaya çıkıp insanlığa musallat oldu. Şeytanda asla edep hissi görülmez. Emre itaatteki inceliği anlaması lazım gelen yerde, *"Ben çamurdan yarattığına hiç secde eder miyim? Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten O'nu topraktan yarattın."*[101] der. Bu, –af buyurun– küstahlık ve bir su-i edeptir ki, ondaki haset ve hazımsızlığa delâlet eder. Belli ki şeytanın içinde bir hastalık vardı da Hazreti Âdem'e (aleyhisselâm) secde bahane oldu ve bununla şeytanın küfrü açığa çıktı. Küfür meydana çıkınca da artık kalbinde mârifet-i Sâni'e hiç yer kalmadı.

Nitekim günümüzde de pek çok kimsenin kalbinde mârifet-i Sâni'e yer olmadığından bütün kâinat, âyet âyet, onların kalblerine girse de onlar kat'iyen bedbahtlıklarından kopamazlar. Bundan dolayı kalbleri mühürlenmiş gibi hiçbir şeyden anlamazlar. Zira onlar anlama niyetinde değillerdir. Bu itibarla da mârifet adına onlara anlatacağınız hiçbir şey hüsnükabul görmeyecektir.

Bir insanın, imanı elde etmesi için, içte alıcı bir cihaz lazımdır ki, haber göndersin ve gelen mesajları doğru algılasın. Bu kimseler ise içlerinde hiç alıcı bırakmamışlar ve böylece ikinci bir bozuk fıtrat kazanmışlardır. Oysaki yaratılışta onların vicdanları da selim ve Hak'tan gelecek her şeyi kabul edecek mahiyetteydi ki bu noktaya işaret eden Muhbir-i Sâdık *"Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzere doğar, sonra annesi ve babası tarafından ya Yahudileştirilir, ya Nasranileştirilir veya Mecusileştirilir."*[102] buyurmaktadır. Evet, ikinci bir fıtrat kazanmış bu kimseler, içte bir alıcı olmadığından dolayı artık hiçbir doğruyu kabul edemezler ki, şeytanın fıtratı da işte buydu…

Allah (celle celâluhu), cinnî ve insî şeytanların şerrinden inayeti ve riayetiyle bizleri muhafaza buyursun. Âmin!

[91] Bkz.: Bakara sûresi, 2/34, A'râf sûresi, 7/11, Hicr sûresi, 15/31, İsrâ sûresi, 17/61, Kehf sûresi, 18/50, Tâhâ sûresi 20/116, Sâd sûresi, 38/74-75.

[92] Hicr sûresi, 15/30; Sâd sûresi, 38/73.

[93] Kehf sûresi, 18/50.

[94] Bkz.: İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/78, 3/89.

[95] Bkz.: es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 6/175; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/76.

[96] Bkz.: İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/76, 78.

[97] Bkz.: İbn Ebî Şeybe, *Musannef* 5/435; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/356.

[98] Bakara sûresi, 2/30.

[99] Bakara sûresi, 2/30.

[100] Bakara sûresi, 2/32.

[101] A'râf sûresi, 7/12.

[102] Buhârî, *cenâiz* 80, 93, *tefsîru sûre* (30) 1, *kader* 3; Müslim, *kader* 22-25.

KUR'ÂN ÜSLUBU AÇISINDAN ALLAH'IN KENDİSİNE "BİZ" DEMESİ

Soru: Bazı âyetlerde Allah Kendisinden "Biz" diye bahsediyor. Bunun sebebini açıklar mısınız?

Kur'ân-ı Kerim'deki bazı âyetlerde Cenab-ı Hak, Kendisinden bahsederken "Biz" ifadesini kullanır. Mesela, *"Biz gerçekten insanı en güzel biçimde, en mükemmel surette yarattık."*[103] âyetinde olduğu gibi Allah, insanı ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattığını anlatırken "Biz" ifadesine yer verir. Âdeta insan, kâinatın takvîmi ve bütün yüce mânâlar kendisinde toplanmış bir fihrist gibidir. Akif, *"'Muhakkar bir vücudum!' dersin ey insan!"* diye başladığı bir şiirinde insana;

" Senin mâhiyetin hattâ meleklerden de ulvîdir;
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir."

diye seslenir. O, şiirin başına Hazreti Ali'ye (radıyallâhu anh) isnat edilen, "Kendini küçük bir cirim (cisim) görüyorsun. Hâlbuki bütün âlemler sende gizlidir. Sen bütün hakikatlere bir fihristsin."[104] sözlerini alır. İnsan öyle mükemmel yaratılmıştır ve Cenab-ı Hak da onun yaratılmasıyla alâkalı kemâl-i azâmeti (büyüklüğünün kemâli) ifade eden "Biz" sözüyle bu tasarrufu anlatmaktadır.

Arap dilinin karakteristik bir özelliği olarak "Biz" denilecek yerde "Ben"; "Ben" diyecek yerde de "Biz" denilebilir. Bu itibarla bazı yerlerde Cenab-ı Hak "Ben" derken bazı yerlerde de "Biz" der. Dil bakımından bu ikisi arasında fark yoktur. Fark gözetildiği takdirde de, sadece muhteşem saltanat sahibi birisinin "Biz" demesini Araplar belağata uygun görürler. Aksine sıradan bir insan "Biz" dediği zaman da bunu gurur ve kibir sayarlar. Bu, Arapçanın karakteristik bir hususiyetidir.

Cenab-ı Hak, Kur'ân âyetleriyle saltanat-ı âmme hesabına hitapta bulunduğu zaman azamet ifade eden "Biz" sözüyle o hususu ele aldığı görülür. Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatla konuşması, ya hususi olarak vicdanlara ilhamlar şeklinde ya da bütün insanlığı veya mahlûkatı ilgilendiren nübüvvet sahibine vahiy şeklinde olur. Bu konuşmalar ya umumi saltanat hesabına veya hususi bir fertle konuşma şeklinde cereyan eder. Şöyle ki; mesela, devlet adamlarından biri, yetkili bir zata, "Halkına karşı davranışın şöyle olsun!" der ve bunu hususi bir telefonla, hususi bir raiyetine, hususi bir iltifat şeklinde, hususi bir emirle yapar. Buradaki konuşma "Ben, senden şunu şöyle yapmanı istiyorum." şeklinde hususi bir hitap olur. Bazen de bütün halka, radyo veya televizyondan seslenir ve "Biz hükümet olarak şöyle kararlar aldık." denilir. Burada kullanılan üslup, hâkimiyetin, hâkimiyet-i âmme adına dili ve ağzıdır ve bu konuşma umumidir. Kur'ân âyetlerinde bunu sıkça görebiliriz. Mesela, Cenab-ı Hak "Ben" dediği yerde, *"Ey Musa! Ben senin Rabbinim! Ayakkabılarınıçıkar, kutsal bir vadi*

Tuva'dasın."[105] buyurur. Burada, Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) hususi kurbiyet istemesi ve müşâhede arzusu üzerine Cenab-ı Hak da, onunla muhaveresi esnasında, إِنِّي أَنَا رَبُّكَ *"Ben senin Rabb'inim."*[106] diye ona hitap eder. Bu hitapta bütün İsrailoğullarını veya umum beşeri ilgilendiren bir emirname yoktur.

Aksine böyle bir emirnamenin bulunduğu ve bütün mahlûkatı ilgilendiren bir husus anlatılırken de وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ *"Ey Habib-i Zîşânım! Biz Sen bütün insanlığa rahmet olarak gönderdik."*[107] buyurur. Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, bütün varlığı alâkadar eden bir husustur. Zira inananlar ancak bu sayede dünyevî ve uhrevî hayatlarını tanzim edebilmiş ve huzura ermişlerdir. Bu sayede kâfirler de İslâm'ın prensiplerinden istifade etmiş ve hayatlarını yeniden düzene koymuşlardır. Yani küfr-ü mutlakları tereddüde, şüpheye yükselmiş ve dünyevî lezzetleri kendilerine zehir etmekten kurtulmuşlardır.

Evet, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmesi bütün insanları alâkadar eder. Çünkü O, bütün canlıların korunmasına dair prensipler getirmiştir. Daha sonraki devirlerde Avrupa'da ortaya konulan hayvan hakları, ilk olarak Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından getirilmiştir. Tekrar edelim, O'nun gelmesi bütün mahlûkat için ayn-ı rahmettir. Çünkü küfür sebebiyle garip ve yetim olan mahlûkat ve umumi bir matemhane olan kâinat, Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) sayesinde mektubât-ı Samedâniyeye dönüşmüş ve her şey kendi seviyesine göre Allah'a ayna olmuştur. Yani mahlûkat, Resûl-i Ekrem'in gelişiyle şereflenmiş, kıymet kazanmış ve kıymetsiz, değersiz bir kömür olmaktan çıkmış, elmas mertebesine yükselmiştir. Bundan dolayı mahlûkatın kendi nev'ini temsilen O'na bir hoşâmedisi vardır. Bunu ifade için Allah Resûlü şöyle buyurur: *"Bana peygamberlik geldikten sonra uğradığım her taş ve ağaç 'Selâm sana Ya Muhammed' diye selâm veriyordu."*[108]

Sahabî bize, bir devenin Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile konuştuğunu anlatır.[109] Şöyle ki bir deve gelip Efendimiz'in önünde saygısını göstermiş, O'na nev'i namına "Hoş geldin!" demiş ve lisan-ı hâliyle "Ya Resûlallah, Senin gelmenle develerin de bir mânâsının olduğu anlaşıldı. Artık insanlar beni de ilâhî bir kitap olarak rahatlıkla okuyor ve mârifet-i Sâni'e giden yollar bulabiliyorlar." demek istemiştir. Aynı şekilde ağaç, âdeta "Ben ne zamandır insanlara meyve veriyordum ama, alıp yemelerine rağmen nereden geldiğimi, nasıl olduğumu bilemiyorlardı. Sen geldin ve benim, Allah'ın bir nimeti olarak geldiğimi ilan ettin; ben mânâmı Seninle buldum." diyordu.

İşte bunlardan dolayı *"Seni bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik ey Habib-i Zîşânım!"* ifadesi bütün mahlûkatı ilgilendiren bir mevzudur. Bundan dolayı Kur'ân,

saltanat-ı âmme hesabına umum beşerin duyabileceği bir tarzda konuşur ve O'na böyle hitap ederek "Biz" ifadesini kullanır.

Bütün âlemlere hitap etme açısından Kur'ân-ı Kerim'in indirilişiyle alâkalı bir âyet daha vardır. *"Biz, Kur'ân-ı Kerim'iKadir Gecesi ceste ceste indirdik."*[110] Evvela Levh-i Mahfuz'a, oradan da peyderpey Hazreti Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) indirilmiştir ki o, bu yönüyle bütün beşeri ilgilendirir. Allah Resûlü, âlemlere rahmet olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim de O'nun tercümanlık yaptığı hakâik-i kâinatı dile getiren bir tercümedir. Bu itibarla Hazret-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tecessüm etmiş bir rahmet olması gibi, Kur'ân da O'nun dilinde ifade hâline gelmiş bir rahmettir ve bütün mahlûkatı ilgilendirir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bütün kâinatın bir tercümesidir; bütün mahlûkatın mânâsını ifade eder. Bu yüzden Allah (celle celâluhu), *"Biz, Kur'ân-ı Kerim'i Kadir Gecesi indirdik."* derken saltanat-ı âmme hesabına bunu ilan ediyor demektir. Aslında Kur'ân'ın bütününe bu zaviyeden bakılabilir.

---

[103] Tin sûresi, 95/4.

[104] el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/366.

[105] Tâhâ sûresi, 20/12.

[106] Tâhâ sûresi, 20/12.

[107] Enbiya sûresi, 21/107.

[108] Tirmizî, *menâkıb* 6; Dârîmî, *mukaddime* 4.

[109] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/173; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat,* 9/81.

[110] Kadir sûresi, 97/1.

AHİRET ELBİSESİ

Soru: Haşir meydanında fıtrî bir elbisesinin giydirilmesi nasıl olur?

Bu mevzuda yazılmış çeşitli eserler var; bu tür soruların cevapları o kitaplara müracaat edilerek aransa daha uygun olur. Ben kafamda kalanlarla bir cevap verebilirim; ancak yine de konuyu o kitaplara havale etmeyi düşünüyorum.

Meydan-ı haşirde fıtrî libasın giydirilmesi meselesi şimdiye kadar selefin eserlerinde açıkça tasrih edilmeyen bir husustur. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde mahşer ve Cennet elbisesi çok kısa anlatılmaktadır. Mesela, yeşil ipekten, sündüsten, ipeğin değişik bir şeklinden yapılmış elbiselerden bahsedilir. Konuyla ilgili âyetlerde مِنْ edatı kullanılır[111] ki, bu "beyan" içindir. Buna göre mânâ, aynı cinsten, aynı şekilde mütalâa edilebilecek elbiselerden, tıpkı ipek gibi yumuşak, göze hoş gelen cazip elbise demektir. Mesele bu açıdan ele alınacak olursa, oradaki elbise, terzinin yaptığı değil, doğrudan doğruya Cenab-ı Hak tarafından kesilip biçilen, fıtrata uygun olarak fertlere giydirilen fıtrî ve tabiî bir elbisedir. Konuyu tafsil edecek olursak, karşımıza "Tavus kuşunun elbisesi gibi tüylerden bir şey mi, yoksa güvercinin elbisesi gibi bir şey mi, yoksa başka şekilde bir elbise midir?" gibi sorular çıkar ki, tafsile gidince hata etmiş oluruz.

Ahirette terziler, makineler ve konfeksiyoncular düşünülemeyeceğine göre, orada Destgâh-ı Kudret'in bizzat Kendisinin hazırladığı fıtrî ve tabiî elbiselerin olması daha muvafık geliyor.

اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ، وَإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ

[111] Bkz.: Kehf sûresi, 18/31; Duhan sûresi, 44/53; İnsan sûresi, 76/21.

HURİLERİN ELBİSELERİ

Soru: Huriler yetmiş kat elbise giydikleri hâlde bacaklarının kemiklerindeki iliklerin görülmesi meselesi nasıl anlaşılmalıdır?

Hadislerde hurilerin giydikleri elbisenin şeffafiyetinden bahsedilir ki bu, insanlarda yer yer inkişaf eden bediî zevkleri anlatmak için, bazen hakikat bazen de mecaz olarak kullanılmış ifadelerdendir. İnsanın zevki bu seviyeye ulaşmamış, beşerî zevkleri bu seviyede inkişaf etmemişse bunları gerçek keyfiyetleriyle anlayamaz. Binaenaleyh Kur'ân'ın her âyetinden, herkesin murad-ı ilâhî ve maksad-ı ilâhiyi tam olarak kavraması zor bir husustur. Ancak bu duygu ve latîfelerin inkişaf ettiği kimselerdir ki, anlatılanları tamamen kavrar. Bitamamihâ kavrayamayanlar da tamamen nasipsiz ve hissesiz kalmaz, onlar da belli ölçüde bunlardan hissedâr olabilirler. Bu tabiî ve fıtrî elbiseler içinde, bütün zevklere hitap edebilecek bir keyfiyet ve aynı zamanda bunlarda nuranî bir parlaklık vardır ki, elbiselerin içleri de sezilmektedir.

Cennet'teki hurilerin giydikleri yetmiş hulleye rağmen iliklerinin görülmesi hadisi,[112] orada insanın ne kadar güzelliğe müştak duyguları ve kuvveleri varsa bunların hepsinin de memnun edilip doyurulması ve bu duyguların ayrı ayrı okşanmasından kinaye de olabilir.

Unutulmaması gereken diğer bir konu da, ruhun, kendine has kılıfıyla "vücud-u mevhibe-i ilâhî" dediğimiz esîrî bir vücudunun olmasıdır. Ruh, bu vücuduyla temessül ettiği zaman, yani uhrevî keyfiyetiyle ufuklaştığı zaman; artık perdeler, hâiller, mâniler, arkasını görmemize engel teşkil etmeyebilir. Orada ruh kendi derinlikleriyle mevcuttur. Kesafet (yoğunluk ve bulanıklık) ancak yeryüzünde şu cismaniyetin ayrılmayan bir hususiyetidir. Evet, görmelere mâni olma durumu, perdeler, hâiller ancak bu dünyada söz konusudur. Binaenaleyh, uhrevî keyfiyetiyle huri veya gılmân söz konusu olunca bunlar, vücud-u mevhibe-i ilâhî keyfiyetleriyle karşımıza çıkacaklarından dolayı herhâlde insanın insanî zevklerine hitap edecek mahiyette, şeffaf bir hüviyette olacaklardır. Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde, tesbih tanelerinin içinde tesbih ipinin görülmesi gibi, hurilerin de uzuvlarının içinde iliklerinin görülmesi gibi belli bir zevke hitap etmesi istiaredir ve mahz-ı maslahattır. Bunu da mahalline havale ederek, orada araştırılmasını tavsiye ederim.

[112] Bkz.: Buhârî, *bed'u'l-halk* 8; Müslim, *cennet* 14; Tirmizî, *kıyame* 60.

EŞİN ANNE BABAYA BAKMA MECBURİYETİ VAR MI?

Soru: Bir evde bakım ve görüme muhtaç, ihtiyar anne ve baba var, bir de evli çocukları var. Hasta anne ve babasının bakım görümünü yapması için koca, hanımına, "Ben evin kazanç işleri ile meşgul oluyorum. Anne ve babama bakman Allah'ın emri." diyor. Erkek bunu söyleyebilir mi? Kadın da cevap olarak, "Ben çocuklara bakmakla yükümlüyüm. Anne ve babana bakmakla Allah beni mükellef tutmuyor." diyor. Kadın bu ifadesinde haklı mıdır?

Bir evde bakıma görüme muhtaç anne baba olursa, onlara bakmak veya baktırmak evladın vazifesidir. Evlat isterse kendisi anne ve babasına bakar. Onların hem yeme ve içmelerini tedarik eder, hem çamaşırlarını yıkar, yemeklerini yapar, önlerine koyar ve karşılarında elpençe divan durur. Bunu isterse kendisi yapar, isterse bir başkasına yaptırır.

Bir hizmetçi tutma imkânı yoksa hanımının gönlünü yaparak anne ve babasına baktırabilir. Bu konuda gerekirse ona bir şeyler de vaat edebilir. Bütün bunlar olmazsa dışarıdan bakıcı da tutabilir. Şayet böyle birinin hanımı, bakmama hususunda diretirse, onu zorlayarak anne babasına baktıramaz.

Anne baba, belli bir yaşa kadar evlatlarına bakma mecburiyetinde olduğu gibi, himayeye muhtaç oldukları zaman da evlatları onlara bakma mecburiyetindedir ki bu, İslâm'da yerine getirilmesi gereken önemli yükümlülüklerdendir. Yani bakmadığı zaman Allah (celle celâluhu) indinde mesul olur. Evet o, anne ve babasına ya bakacak veya baktıracaktır. Binaenaleyh, bu mesele bir yönüyle ev siyasetine bağlı bir şeydir.

Tekrar edelim; anne ve babaya bakmak evladın vazifesidir. Cenab-ı Hak geline, kayınpeder ve kayınvalidesine bakma emrini vermemiştir. Kur'ân'da ve Sünnet'te böyle bir emir yoktur. Binaenaleyh bu, sadece ev siyaseti ile alâkalı bir husustur. Hanım hoşnut edilirse, kayınvalide ve kayınpederine bakar; aksine zorlanamaz. Aslında, toplumumuzun değişik kesimlerinde, sanki kendi anne ve babasına bakıyormuş gibi eşinin anne ve babasının her şeyine bakan gelinler de az değildir. Ev siyaseti iyi uygulanırsa bunlar bir problem hâline gelmeyebilir. Keşke iki taraf da birbirlerinin arzularını meşru dairede yerine getirip değişik huzursuzlukların meydana çıkmasına imkân vermeseler!

Aslında, ev idaresi çok önemlidir. Nitekim bazı fakihler, ev siyasetini kavrayamamış, bir aileyi idare edebilecek dirayet ve kiyaseti kazanamamış, kavgacı bir kimsenin evlenmesini mahzurlu görmüşlerdir. İnsanın bu seviyeyi kazanması, yuva kurallarını öğrendikten sonra evlenmesi en makul olan yoldur. Esasen bu istikamette verilmiş olan fetva şâzdır ama meselenin ehemmiyeti adına üzerinde durulabilir. Günümüzde her

vadide dağınık olan insanların, hanımlarını idare edememesi çok yaygın bir konu. Hatta, devlet idaresine tâlip olan insanların öncelikle ev siyasetini başarıyla geçmiş olmaları bir kriter olarak üzerinde durulabilir. Böyle olmayınca, geçmişte örnekleri de görüldüğü gibi mâneviyatsız, ülkesini küçük gören bazı insanların yetişmesi kaçınılmazdır.

Gelin "Ben, çocuklarına bakmakla mükellefim. Anne ve babana bakmayı Allah bana emretmedi; bununla mükellef değilim." derken kitaba göre doğru, ev siyasetine göre yanlış bir şey söylemiştir. Bunun için, kadınla erkeğin evde karşılıklı anlaşması, hatta gerekirse bir mukavele imzalamaları bile düşünülebilir. Muhabbetin ve aile münasebetlerinin ayrı bir sınırı, kadın erkek ikilisinin bir vâhid (bütün) olarak birlik kurmalarının da ayrı bir siyaseti vardır. Kadın "Senin anne ve babana bakmakla mükellef değilim." derken, ev siyasetine göre yanlış bir şey yapıyor. Ayrıca böyle diyen bir kadın evde kocasına karşı huzursuzluk çıkarır ve o evde artık huzursuzluk sürer gider.

Hâsılı, gelin diretiyor, kayınpeder ve kaynanasına hizmet etmiyorsa, erkek kendisini sorumluluktan kurtarmak için bir hizmetçi veya ebeveyninin bakım ve görümüyle meşgul olacak birisini bulmalıdır. Bunun orta yolu, nasıl yaparsa yapsın, hanımının gönlünü alarak onu ikna etmesidir. Hanım da dinin bu konuda zorlayıcı bir emri olmamasını kullanarak böyle hayırlı bir işten uzak durmamalıdır.

HAZRETİ YUSUF'UN (ALEYHİSSELÂM) GÖRDÜĞÜ BÜRHAN

Soru: Yusuf Sûresi'ndeki "Eğer Rabbinin bürhanını görmeseydi o da kadına meyledebilirdi."[113] **âyetinde geçen "bürhan" nedir? O olay esnasında Yakub'un (aleyhisselâm) temessül ettiği doğru mudur?**

Evvela şunu kabul etmek gerekir ki, Kur'ân-ı Kerim, iffet âbidesi Hazreti Yusuf'un (aleyhisselâm), Nâzır'ın hanımı tarafından odaya kapatılıp kapının arkadan kilitlenmesini anlatmaya geçmeden önce, onun karakterini, metanetini ve iffetini anlatır ve bu husus üzerinde güvenini ortaya koyar. Öncelikle Yusuf (aleyhisselâm), evinde bulunduğu kadın tarafından "mürâvede"ye uğramıştır. Yani ona ilk saldırı ve tecavüz bizzat kadın tarafından ve onun kendi evinde meydana gelmiştir. Zira Hazreti Yusuf, o evde o gün için âdeta bir hizmetçi olarak çalışıyordu. İşte bu ifadelerle aslında Hazreti Yusuf'un iffeti anlatılmaktadır. Bunlardan sonra وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا *"Zeliha, Hazreti Yusuf Aleyhisselâm'a karşı gayret sarf etti, (beşerî arzuları hesabına bir hamle yaptı, üzerine atıldı). Yusuf Aleyhisselâm da ona karşı hamle yaptı."*[114] denmektedir. Akla gelebilir ki, acaba yapılan bu hamlelerin her ikisi de aynı cinsten miydi? *el-İbrîz* adlı kitabında müşâhedeleriyle Kur'ân'a ait pek çok hakikati anlatan Abdülaziz ed-Debbâğ Hazretleri bu konuda mürşidine; Yusuf Aleyhisselâm'ın, Nâzır'ın hanımına karşı bir gayret göstermesi ve hamle yapmasının ne mânâya geldiğini sorar. Mürşidin de, efendisinin, kendi hanımı olmasına rağmen, böyle bir su-i edep ve terbiyesizliği karşısında ona mukabele edip dövmeye gayret ettiği şeklindeki ifadelerini söylediğini nakleder.[115] Aslında burada, Hazreti Yusuf Aleyhisselâm'a yakışan keyfiyetin bu olduğunu söylemek en doğru olandır. Ancak tabiatı gereği insanın hususi bir fıtrat da vardır. Hazreti Yusuf (aleyhisselâm) bir nebidir ve nebi, beynindeki bütün fakülteleri çalışan insan demektir. Bir nebide nöron sistemi, bizden herhangi birinin on katı daha fazla gelişmiştir. Binaenaleyh nebide karşı cinse yönelik duygular da on kat fazladır. Hatta insanın Allah (celle celâluhu) indindeki makbuliyeti ve O'na ait esrarı sezişi de o nispettedir. Binaenaleyh Cenab-ı Hak bu insanlara bir taraftan böyle bir inkişaf lütfetmiş, bir taraftan da Hazreti Yusuf'a (aleyhisselâm) verdiği gibi fevkalâde bir irade lütfunda bulunmuştur. Evet, Allah bu müstesna insanlara, nefislerine karşı fevkalâde bir hâkimiyet gücü vermiş, bunlar da bu gücü daima kendilerinde duymuş ve pozitif olarak değerlendirmişlerdir. İşte Zeliha'nın bütün cazibedâr güzelliği ve fettanlığı karşısında Hazreti Yusuf'un gördüğü şey, Rabbisinin bu bürhanıdır. Ve bu bürhan da Cenab-ı Hakk'ın, Kendi iradesinden O'na verdiği, çelikten sapasağlam bir iradedir. İşte Hazreti Yusuf da (aleyhisselâm) o olay esnasında Rabbisinin lütfettiği bu hususiyeti görmüştür.

Mevzu ile alâkalı olarak nakledilen haberler arasında, Hazreti Yakub'un

(aleyhisselâm) elini dudağına koyup da "Yusuf!" dediği anlatılmaktadır[116] ki, Allahu a'lem bu haber İsrailiyattandır. Mevsuk kaynaklarımızda buna dair ciddi bir habere de rastlamadım. Ama şu kadarını söylebiliriz ki, Hazreti Yusuf, kuyuya atılmadan önce de âdeta bir nebi gibi bu yüce pâyeye hazırlanmıştı. Yusuf Aleyhisselâm kuyuda Hakk'ın teminat esrarını görmüş, hapishaneye girerken onu duymuş ve daha sonraki hayatında da hep o esrar ile hemhâl olmuştu. Hatta Yusuf Aleyhisselâm, Zeliha'nın evinde de daima o esrar ile gözlerini açıp-kapamıştı. Zira o bir nebi namzedi idi.

Nebiler, bilmeyerek bizim sevabımız cinsinden zellelere düşebilirler. Fakat onların bilerek bir günaha, hele kebâir denilen büyük günahlara düşmeleri asla söz konusu değildir. Kaldı ki Cenab-ı Hak, Hazreti Yusuf'a baştan temkin, itminan, güçlü bir irade vermiş ve bu hususları onun vicdanına duyurmuştu. Ona babasından gelen bir şey olduysa, o da babasının bu mevzuda Hazreti Yusuf'a daima meâliyâta (yüce ve yüksek duygular) ait yolları göstermesi olmuştur. O, her zaman çocuğuna basit ve pes şeylere dilbeste olmamasını tavsiye etmiş, Yusuf da (aleyhisselâm) bu nasihatleri vicdanında tam olarak duymuş, babasının kendisine yaptığı bu tavsiyeleri hayatının hiçbir karesinde aklından çıkarmamıştı. İşte onun bütün bu hususiyetleri Kur'ân'da anlatılan tablo çerçevesinde gücüne yeni bir güç katmış, bu güçle kapının yolunu tutmuş ve ne pahasına olursa olsun dışarıya kaçmak istemişti. Bunun üzerine Zeliha da onu arkasından tutmuş ve engellemeye çalışmıştı.

Kur'ân, bu olayın anlatıldığı âyetlerden sonra Hazreti Yusuf'un (aleyhisselâm) şöyle dediğini haber verir: *"(Yusuf) 'Ey Rabbim!' dedi, "Zindan, bu kadınların beni davet ettikleri o işten daha iyidir. Eğer Sen onların fendini benden uzaklaştırmazsan, onlara meyledip cahilce davrananlardan olabilirim.'"*[117] Hazreti Yusuf bunları söylemiş ve bu sözlerle Cenab-ı Hakk'tan onu hapishaneye koymasını istemişti. Bu ne sadâkat ve nasıl bir iffet anlayışıdır ki, sarayda yaşadığı ve aziz tutulduğu bir dönemde, sırf kadınlar başına bir iş açacaklar, iffetiyle oynayacaklar ve Rabbisiyle münasebetini bozacaklar endişesiyle, hapishaneyi daha sevimli bulabilmektedir! Netice itibarıyla Hazreti Yusuf'un –Abdülaziz ed-Debbâğ Hazretlerinin de dediği gibi– Zeliha'ya karşı herhangi bir arzu duyması kat'iyen söz konusu olmamıştı. Kimin aklına böyle bir şey gelirse o insan, bu hususu aklına getirenin şeytan olduğunu çok iyi bilmelidir. Evet, nebiler hakkında değerlendirmelerde bulunacak her mü'min, onların müzekkâ (tertemiz) olduklarını düşünmeli ve bu noktadan hareketle fikir yürütmelidir.

Mevzu ile alâkalı şu hususu aktarmayı da ehemmiyetli görüyorum: İffetine çok düşkün olan nebiler, toplumu aydınlatan lambalar gibidirler, kendilerine bir tozun konmasını asla istemezler. Hatta nebiler, imamın başındaki beyaz sarıklar gibi; temsil ettikleri yüce dava itibarıyla üzerlerinde bir sinek tersinin dahi bulunmasına asla duyarsız olamazlar. Çok gayretli olan bu yüce kâmetler, arkalarındaki kimseleri mahcup etmek ve kendilerine bağlanan, kendilerinde çok şey gören kimseleri yere baktırmak ve

utandırmaktan fevkalâde uzaktırlar. Binaenaleyh bu noktadan hareket edersek, Hazreti Yusuf (aleyhisselâm) hakkında böyle bir değerlendirmede bulunmanın ne kadar yanlış olduğu apaçık görülecektir.

Bu mesele ile alâkalı son bir hususu daha belirtip konuyu bitirmek istiyorum. Kendisine hapishaneden çıkma teklifi gelen Hazreti Yusuf (aleyhisselâm), hapishaneden hemen çıkmaz ve kadınların hâlinin ne olduğunun Melik'e sorulmasını ister. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bu vak'ayı anlatırken: *"Eğer ben Yusuf'un yerinde olsaydım hapisten çıkma teklifi gelince hemen dışarı çıkardım."* buyurarak Hazreti Yusuf'un temkinini işaretlemek ister.[118] Daha sonra da kadınların: *"Hâşâ! Biz ondan bir şey görmedik."* demesi üzerine, Nâzır'ın hanımı Zeliha da; *"Şimdi hak yerini buldu. Ondan kâm almak isteyen bendim. O ise tam sadık ve dürüst insanlardandır."*[119] deyince durum tam anlaşılmış olur.

Evet, Nebiler iffetli oldukları gibi iffetlerine de fevkalâde düşkündürler. İsmet sıfatı ile muttasıf olmalarına rağmen günahtan uzak durmaya karşı çok büyük bir hassasiyetleri vardır. Yani fıtratları açısından bir değerlendirme yapacak olduğumuzda da onların günaha karşı ne kadar kapalı ve uzak oldukları görülür.

---

[113] Yusuf sûresi, 12/24.

[114] Yusuf sûresi, 12/24.

[115] Abdülaziz ed-Debbâğ, *el-İbrîz* s.212.

[116] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/475. Konuyla alâkalı geniş bilgi için bkz.: M. F. Gülen, *Sonsuz Nur* 1/518.

[117] Yusuf sûresi, 12/33.

[118] Buhârî , *ehâdîs* 11, 19, *tefsîr* (12) 5; Müslim, *îmân* 238, *fezâil* 152.

[119] Yusuf sûresi, 12/51.

HAZRETİ ALİ'NİN HAZRETİ FATIMA ÜZERİNE EVLENMEK İSTEMESİ

Soru: Hazreti Ali'nin, Hazreti Fatıma üzerine evlenmek istediği doğru mudur?

Hazreti Fatıma (radıyallâhu anhâ), edası, endamı, oturuşu, kalkışıyla tıpkı babasına benzerdi.[120] O, kâmile bir kadındı ki, ona, "kadınların en büyüğüdür" denmiştir.[121] O Sultan, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) altı ay sonra vefat etmişti ve vefat ettiğinde yirmi üç veya yirmi yedi yaşındaydı. Bu yaşta kemali, vakarı ve ciddiyeti bünyesinde toplamış, Abdulkadir Geylânî, Şâh-ı Nakşibend, İmam Ahmed-i Faruk Hazretlerine ana ve nine olabilecek kıratta, donanımda, kâmette bir kadındı.

Hazreti Ali (radıyallâhu anh), Hazreti Fatıma (radıyallâhu anhâ) üzerine asla evlenmemişti. Bir aralık –lihikmetin– Ebû Cehil'in kızıyla evlenmeyi –onu kazanma mülâhazasıyla– düşünmüş, ancak bu düşünce çok garip karşılanmıştı. Vâkıa, Ebû Cehil'in kızı, abisi İkrime (radıyallâhu anh) gibi Müslüman olmuş nezihe ve iffetli bir kadındı. Ancak Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), böyle bir izdivaca razı olmamış, hatta bunu biraz da sertçe reddetmişti. Kendisi Hazreti Ali'yi karşısına alıp konuşmamış ama şöyle söylemişti: *"Ben helâli haram, haramı da helâl kılacak değilim. Vallahi, Allah Resûlü'nün kızı ile Allah düşmanının kızı bir arada olmaz."*[122]

Bu, Hazreti Fatıma'nın (radıyallâhu anhâ) hususi bir yerinin olmasına binaendir. Allah bilir, muhtemelen Allah Resûlü'ne kıyamete kadar gelecek bütün kutuplar, veliler ve mücedditlerin Hazreti Fatıma'nın temiz neslinden geleceği gösterilmişti. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) neslini devam ettiren Hazreti Fatıma ince, zarif ve aktâba anne olabilecek mevkideydi. Bu sebeple Efendimiz, o eve huzursuzluğun girmesini istememiş, kadınlık düşüncesi ve duygusuyla Hazreti Fatıma'nın rencide olabileceğini düşünmüştü.

Ayrıca, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) gaybbîn gözüyle vefatından sonra kendisine kavuşacak ilk kişinin, kızı olduğunu görmüştü. Nitekim bu hakikati bize Hazreti Aişe Validemiz (radıyallâhu anhâ) nakleder. Hazreti Fatıma, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat hâdisesi esnasında Efendimiz'e benzer vakar ve ciddiyeti içinde O'nun huzur-u pür fütuhuna teşrif etti. Bir ara Allah Resûlü, Hazreti Fatıma'nın kulağına bir şey söyledi. Bunun üzerine Hazreti Fatıma hıçkıra hıçkıra ağladı. Aradan bir süre geçtikten sonra başka bir şey söyledi. Bu sefer de Hazreti Fatıma tebessüm etti. Hazreti Âişe, Allah Resûlü'nün kendisine ne söylediğini sorunca o, "Efendimiz'in sırrını sana söyleyecek değilim." şeklinde mukabelede bulunmuştu. Efendimiz'in vefatından sonra Hazreti Aişe, ona ne söylediği konusunda ısrarcı olunca bir gün Hazreti Fatıma (radıyallâhu anhâ) şunları söyleyecekti: "İlk defasında kulağıma

vefat edeceğini söyledi. O zaman inkisara kapıldım ve dayanamayıp ağladım. İkinci defasında ise, *'Ehl-i Beyt'imden ilk defa bana kavuşacak, sensin.'* dedi. O zaman da bir an evvel gidip kavuşurum diye sevindim."[123]

Evet, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hazreti Fatıma'nın (radıyallâhu anhâ) kendisinden altı ay sonra vefat edeceği bildirilmişti. Binaenaleyh Hazreti Ali şayet evlenecekse varsın altı ay sonra evlensin ve kendisinden ayrılacak zevcesi Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'in (radıyallâhu anhümâ) anasını, Peygamberin kızını, aktâbın (kutuplar) ninesini kırmasın. Peygamberimiz, Hazreti Ali'yi böyle bir kırgınlığa vesile olmadan korumuştu. Hazreti Fatıma çok hassas bir insandı ve âdeta havadan nem kapardı. Düşünün ki, gönlünde az dahi olsa bazılarına karşı kırgınlık vardı. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu kırmak ve kırdırmak istemiyor, bütün aktâb adına ona hususi bir ihtimam gösteriyordu. Hazreti Ali, Efendimiz'in bu sert çıkışı karşısında evlenmemiş ve Efendimiz'in kararına uymuştu. Hazreti Fatıma vefat ettikten sonra Hazreti Ali'nin başından birkaç tane nikâh geçmiş ve o hanımlarından çocukları da olmuştu.

[120] Tirmizî, *menâkıb* 60; Ebû Dâvûd, *edeb* 143.

[121] Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 4/251, 5/146; Hâkim, *el-Müstedrek* 3/170.

[122] Buhârî, *farz* 5, *fezâilü's-sahabe* 16; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 95, 96.

[123] Müslim, *fezâilü›s-sahâbe* 97; Tirmizî, *menâkıb* 60.

BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENİN DURUMU

Soru: Büyük günah işleyenler affedilir mi? İçki içen, zina eden kimselerin namazları olur mu?

Cenab-ı Hak, bir âyet-i kerimede, *"Şu kesin ki: Allah Kendisine şirk koşulmasını affetmez, ama dilediği kimse hakkında bunun altındaki diğer günahları affeder."*[124] buyurarak şirk dışındaki bütün günahların affedileceğini ifade eder. Konuyla alâkalı başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulur: *"Onlar, Allah'la beraber başka bir ilâha yalvarmazlar. Allah'ın muhterem kıldığı bir canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim de bunları yaparsa günahının cezasını bulur. Kıyamette ve o büyük duruşma gününde onun cezası katmerli olur ve o azap ve zillet içinde ebedî kalır. Ancak şu var ki, dönüş yapıp iman edenler, güzel ve makbul işler işleyenler bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını da sevaplara çevirir. Çünkü Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir."*[125] Bu prensipler ışığında Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Efendimiz'in de (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadisi şerifine dayanarak şirk üzerine ölmedikten sonra bir insanın ebedî Cehennem'de kalmayacağını ifade etmişlerdir.[126]

Gerçi, günah işlemek, adım adım küfre yaklaşmak demektir. O vaziyette ölen bir insan –Allah korusun– bir kısım duyguları dumura uğramış olarak ahirete gidebilir. Cennet'e girse de böyle birinin Allah'ın nimetlerinden istifadesi azalır. Zira günah işleyen, tehlikeli ve kaygan bir yolda yürüyor demektir. Böyle bir insan her an kayıp düşebilir. O bakımdan zina etmeye ve içki içmeye devam etmek, insanın afv-ı ilâhiden istifade hissesini azaltır. Bu tür büyük günahları işleyen kimseler, mümkünse içkinin, hırsızlığın, zinanın ferdî ve içtimaî zararları anlatılmak suretiyle bu günahlardan tiksindirilmelidirler.

Böylesi insanların namaz ve niyazına gelince; insan içki içer, defterine günah yazılır. Namaz kılar, borcunu öder. Ancak bu, namazdan istifade etmesi gerektiği ölçüde olmaz. Zira günahlar kısmen namazın, zekâtın, orucun nurunu söndürür. Böyle biri vazifesini yapar ama kalbinin pervaz edip yükselmesine de mâni olur. Günahlar bir ağırlık gibi takılır da onu süreyyâdan serâya, semadan arza çekiverir. Öyleyse insanın yukarılara doğru mânen pervaz etmesi mutlaka günahları terk etmesine bağlıdır.

Cenab-ı Hak, büyük günahları işleyen kardeşlerimizi korusun ve muhafaza buyursun! Vacibu'l-Vücud ve Tekaddes Hazretleri, namaz kılan ve başını yere koyan bütün mü'minleri iman ve İslâm hakikatlerini kavramaya muvaffak kılsın!

[124] Nisa sûresi, 4/116.

[125] Furkan sûresi, 25/68.

[126] Bkz.: el-Mâtüridî, *et-Tevhîd* s. 325.

KABZ VE BAST HÂLİNDE DE KULLUK

Soru: İnsan, kâinattaki her şeyi Allah'ın yarattığına aklından inanıyor. Ama bazı imanî meseleler kalbde düğümlenip kalıyor. İnsan, aklına müracaat ediyor, fakat kalb bu hâl ve şüpheler içinde olduğundan mutazarrır oluyor ve ızdırap çekiyor. Bu marazdan nasıl kurtulur, kalb düğümünü nasıl çözeriz?

Bu, elde olmayan kalbdeki bir kabz hâlidir. Mevlâna'nın ifadesiyle kalb, tecelligâh-ı ilâhî deryasının sahilidir. O deryadan kalbe devamlı dalgalar gelir. Bunlar ışık dalgaları gibi değişik şekil ve boydadır. Hepsinin geldiği yerde de kendisine göre bir tesiri olacaktır. Bu dalgalardan bir kısmı Allah'ın (celle celâluhu) "Bâsıt" (ihsan ve lütuflarını bol bol veren) isminden gelir ve dalga boyu itibarıyla kalbde inşirah hâsıl eder. Diğer bir kısmı da "Kâbız" (ihsan ve lütuflarını bazen kısan) isminden gelir ve onun tesiri de ayrıdır. O, kalbe gelip çarptığı zaman orada bir sıkıntı, bir kalak hâsıl eder. Kâfirde bu, bunalım ve buhran şeklinde ortaya çıkar. Onlardaki intiharlara sebebiyet veren şey de çoğu zaman budur.

Cenab-ı Hakk'ın Kâbız isminin mü'minde de tecellisi vardır. Mü'min, daima aynı hâlde devam etmesin, yeknesak bir hayat sürdürmesin diye olur bu tecelli. İnsan sürekli Bâsıt isminin mazharı olsa ve hep ihsan ve lütuflarla karşı karşıya bulunsa, onun durumu kendini sıcak suyun içinde salıvermiş biri gibi olacaktır. Bu durumdan bir müddet uzak olmalıdır ki, bunun nasıl zevkli bir şey olduğunu bilebilsin. İşte ara sıra bast hâlinde kulaç atıp ileriye doğru gidebilmenin zevkini duyabilmek için kabz hâlleri olur. Allah hem "Kâbız" hem de "Bâsıt"tır.

Allah'ın (celle celâluhu) Kâbız ve Bâsıt isimleri gece ve gündüz gibi birbirini takip eder. İnsanın kalbi de bu sahil ve bu ufuktadır, oradan gelen şeylerle müteessir olur. Esas kulluk da kabz hâlinde yapılan kulluktur. İbadet ü taat neşesinden mahrum kalınan bir anda yapılacak bir kulluktan insan bire on, bire yüz, hatta daha fazla sevap kazanabilir. Ama bast hâlinde kendi zevk ve lezzetlerini de yaşarken yapılan kulluktan belki o kadar sevap elde edemeyebilir. Mü'min, inişli çıkışlı bu yolda kabz hâli-bast hâli demeden mütemadiyen yürümelidir ki, bu onun sadakatinin ifadesidir.

Hayatımızın değişik dönemlerinde hepimiz az-çok kabz hâli yaşarız. Hiçbir zâhirî sebep yokken içine girdiğimiz bir atmosferin tesirinde ruh semamızın bütün yıldızları dökülür. Bunun sonucunda da kalbde bir sıkışma meydana gelir. Ağzımızda bunun tatsızlığını hisseder, âdeta tuz yemiş gibi oluruz. Fakat sabredersek bu hâl gelip geçicidir. Zira, âyette de açıkça belirtildiği gibi, *"Her zorluktan sonra bir kolaylık vardır."*[127]

[127] İnşirah sûresi, 94/5.

TESBİH VE TAKDİSİN MÂNÂSI

Soru: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ **ve** سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ **"Allahım, Seni hamdinle tesbih ederiz, yüce Allahım Seni tenzih ederiz." tesbihlerinin dünya ve ahirette faydası ve bilhassa tecelliyatı nelerdir?**

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ifadesinin bir tecelli-i âzamı vardır. Bundan, başka yerlerde bahsettiğimizden[128] burada yalnızca kısaca temas etmek istiyorum.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ Allah'tan (celle celâluhu) gelen bütün kitapların hulâsası ve Kur'ân-ı Kerim'in de bir fezlekesidir. İçinde Cenab-ı Hakk'ın ism-i Zâtı, ism-i sıfât ve daha çok ukbaya bakan Rahîm isimleri vardır. Bu yönüyle o, bir hulâsadır. Bunun kâinatın geniş dairesinde, normo âlem olan insan dairesinde, daha küçük hücreler ve zerreler dairesinde büyük bir tecellisi vardır. Onun, Allah'tan insana uzanmış ve tutunanın arş-ı kemalata çıkabileceği bir hablü'l-metin (sağlam ip) ve bir merdiven olarak insanlara yüz on üç sûrenin başında, birinin de içinde olmak üzere yüz on dört defa Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmesi çok mânidar ve çok nükteleri içermektedir. Mânen derinleşilebildiği zaman, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'de bütün bir Kur'ân-ı Kerim'i bulmak mümkündür. Mücelletler yazılabilecek bu meseleyi, başka yerlerde kısmen anlattığımız için oralara havale ederek, diğer hususlara geçelim.

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ tesbihleri sahih ve hasen hadislerin yer aldığı kitaplarda mevcuttur. İmam Buhârî (rahmetullâhi aleyh) *Sahîh*'ini bu tesbihten bahseden hadisle bitirmiştir. Bu hadiste Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururlar: *"Dile çok hafif, terazide çok ağır iki kelime vardır ki, bunlar Rahman'a da sevgilidirler:* سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ *'Allahım, Seni hamdinle tesbih ederiz, yüce Allahım Seni tenzih ederiz'"*[129] Bunlar melekûtî bir gönülle kulak verildiği zaman ledünniliği ve derinliği hissedilen, Cenab-ı Hakk'a ait bir tesbihin ifadesidirler.

سُبْحَانَ اللّٰهِ tesbihi, Allah'tan (celle celâluhu) cismaniyet ve hayvaniyetimiz açısından uzaklığımız yönüyle O'nu takdisimizi, tesbihimizi, tenzihimizi ifade eder. Bunun mânâsı, "Ya Rabbi! Sen her türlü beşerî arızalardan, bize ait olan her türlü kemmiyet ve keyfiyetten münezzeh ve mukaddessin. Beşerin mülevves eli Sana uzanamaz. Sen Vacibü'l-Vücud'sun, imkân Senin dâmen-i izzetine uzanamaz." demektir.

Biz, Allah'tan (celle celâluhu) bu kadar uzakken O, bize bizden yakındır. Bu kurbiyeti de وَبِحَمْدِهِ kelimesiyle ifade ediyoruz. Burada da şu hissimizi dile getirebiliriz: "Sana hamd olsun Allahım. Biz Sana uzağız ama Sen bize şah damarımızdan daha yakınsın. Uzaklık bize aittir. Seninle bizim aramızdaki perde bizden ve bizim uzaklığımızdandır.

Tıpkı bizim Güneş'ten uzak olmamız ve Güneş'in, ışınlarıyla, rengiyle, havasıyla ve edasıyla bize yakın olması gibi, [130]وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى, Sen yakınsın."

Yakınlığına baktıkça وَبِحَمْدِهِ; uzaklığımıza baktıkça, سُبْحَانَ اللّٰهِ diyoruz. Sonra bu ikisini iç içe sokuyor, سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ'le soluklanıyor, tenzih ü takdisle isneyniyeti (ikilik) biraz geriye çekiyor; sonra vücud ve ona bağlı mazhariyetler mülâhazasıyla da geriye dönüyor ve hamd ile gürlüyoruz.

Evet, celâl ve azamet sahibi olan Allah'ı bu yönüyle tesbih ve takdis ediyor, cemali yönüyle de hamd ü senâ ile geriliyoruz. Evet O (celle celâluhu), bizim seviyemize kelâmıyla, irade ve meşîetiyle teveccüh buyuruyor ki, bu cihetten baktığımız zaman da اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ diyoruz. İşte bu kelimeler, Allah'la kul arasında böyle bir münasebetin ifadesidir.

---

[128] Bkz.: *Fatiha Üzerine Mülâhazalar* s.77.

[129] Buhârî, *daavat* 65, *eymân* 19, *tevhîd* 58; Müslim, *zikr* 31.

[130] Nahl sûresi, 16/60.

İMAN BİR KALB İŞİDİR

Soru: İnsan öldüğü zaman imanı ruhta mı kalıyor, yoksa cesette mi?

İman bir kalb işidir. Kalbin zihin, irade ve latîfe-i Rabbâniye gibi rükünleri vardır. Ruh, bu mekanizmayı işletici en büyük âmildir. Ceset, fizyolojik hüviyetiyle ruhla münasebet kurduğu, yani işlerini ruhun fakültelerine soktuğu nispette maddî-mânevî canlılığını devam ettirir. Binaenaleyh, insanın cesedi vardır ve bu ceset bütün bir hayat boyunca değişir durur. İnsanda değişmeyen sabit bir hakikat ve basit bir cevher vardır ki, o da ruhtur. İnsan, ruhuyla Allah'a (celle celâluhu) iman eder, ruhuyla kabre girer ve ruhuyla berzah hayatını yaşar. Mü'min, ruhun gözleriyle Cennet-i A'lâ'yı, kâfir ise Cehennem'e ait manzarayı müşâhede eder. Ceset, kabirde çürür. Öyleyse iman ve iz'an ruhla beraber devam ediyor demektir. Ehl-i keşfi'l-kubûrun (kabirdekilerin hâllerini müşâhede eden Allah'ın veli kullarının) bir kısım müşâhedelerine dayanarak rahatlıkla diyebiliriz ki, iman eden insanlar orada yudum yudum imanın lezzetlerini yudumlarlar; küfür içinde yaşayan kimseler ise küfrün –şecere-i zakkum gibi– meyvelerini yer ve dudaklarıyla beraber ciğerlerini, ciğerleriyle beraber de kalblerini parçalarlar.

Bir kimse rüyasında, vefat edip ahirete göçmüş birisini tıpkı dünyada olduğu gibi orada da abdest almaya hazırlanırken görür. Kendisine "Nasılsın?" diye sorar. O da, "Vallahi, ahiret anlattıkları gibi korkunç değil, çok iyi buldum." der. (Ahiret, Rabbe teveccüh eden insanlar için çok iyidir.) "Sen Cennetlik mi, yoksa Cehennemlik misin?" diye sorunca, "Henüz belli değil." cevabını verir. Bundan anlaşılmaktadır ki, ahirete intikal edenler orada da ahirete, haşre-neşre, mizana-muvazeneye, amellerin tartılmasına, hayrın ve hasenatın rüçhaniyetiyle Cennet'e gitmeye veya aksiyle Cehennem'e girmeye iman içindedirler.

Evet, tıpkı rüyada abdest alırken görülen mevtâ misalinde olduğu gibi bir kişi, hadis diye rivayet edilen bir sözde de ifade edildiği üzere, nasıl yaşarsa öyle ölecek ve nasıl ölürse öyle de dirilecektir.[131] Sultan Ahmet (Cennetmekân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân), Sultan Ahmet Camii'ni yaptırırken, eteklerine taş ve çakıl doldurmak suretiyle bir amele gibi cami inşaatında çalışır. O, böyle bir yandan tozun-toprağın içinde çalışırken diğer bir yandan da gözleri dolu, Hakk'a şöyle niyaz eder: "Allahım! Ahmet kulunun bu hizmetini çalışanların yanında kabul eyle!" Bu vaziyette yaşadığı için 27 yaşında can hulkuma geldiği hengâmda başında bulunan lalasına, "Lalam! Beni doğrult da gideyim cami inşaatında biraz çamur-taş taşıyayım." der. Evet, Sultan Ahmet ölüm yatağında bile mescit yapma işine koşmaktadır. Âyetin ifadesiyle, *"Allah'ın mescitlerini ancak Allah'ı ve âhireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden çekinmeyen mü'minler bina edip şenlendirir. İşte onlar Cennet'e ve diğer ümitlerine kavuşmayı umabilirler."*[132]

Hâsılı, berzah âleminde içinde imanı taşıyan, latîfe-i Rabbâniye ve mânevî zihinle bir çeşit münasebeti olan ruh olduğundan iman, ruhla beraber öbür âlemde devam etmektedir.

Cenab-ı Hak bizi mü'min olarak yaşatsın, mü'min olarak öldürsün ve mü'min olarak da haşretsin. Âmin!

[131] Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 1/332, 7/375, 8/431.
[132] Tevbe sûresi, 9/18.

HER SEVİYEDE İMAN ETME

Soru: “Ey iman edenler! Allah’a ve Resûlü’ne, gerek Resûlü’ne indirdiği, gerek daha önce indirdiği kitaplara iman edin.”[133] **âyetinde mü’minlere, iman etmeleri emrediliyor. Bu emir, mü’minleri zorlama olmuyor mu?**

Kur’ân-ı Kerim’de, farklı emirlerin yanında mü’minlere bir de, Allah’a (celle celâluhu), Resûlullah’a (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve kitaplara iman etmeleri emrediliyor. Aslında onlar tam iman etmişlerdir. Öyle ise bu imanın daha derin ve farklı mânâları olmalıdır. Bununla alâkalı bazı yorumlar şöyledir:

1. Âyetin Yahudilerle alâkalı olmasıdır. Onlardan bazıları, Peygamberimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmiş ve “Peygamber olarak Sana ve Kitabına; Musa’ya Tevrat’a ve Üzeyr’e inanırız fakat başka hiçbir kitaba ve peygambere inanmayız.” demişlerdi.[134] Bunlar inanıyorlardı ama inançlarında eksiklik ve kusurlar vardı. Âyet onlara bütün kitaplara ve peygamberlere inanmalarını emrediyordu.

2. Herkes ilk başta Allah’a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, haşr u neşre ve kadere icmalî olarak şöyle-böyle iman eder. Bu âyette ise, icmalî olan bu imanın gerek âfâkî, gerekse enfüsî tefekkürle kuvvetlendirilmesi emredilmektedir. Zira zamanın çıldırtan hâdiseleri karşısında taklit bağları dayanamayıp kopuverir ve iman da elden gidebilir. Bu nokta-i nazardan, fakir, bu âyeti devrimizle çok alâkalı görüyorum. Bu devirde taklit bağları tamamen çözülmüş, çokları ancak tahkikî imanla küfür ve dalâletten gelen toslamalar karşısında mukavemet edebilmişlerdir. Öyle ise biz kendimize Kur’ân-ı Kerim’in bu âyeti ile şöyle denildiğini anlayabiliriz: “Ey ata ve dedelerinden miras olarak kendilerine intikal eden imana sahip bulunan mü’minler! Siz şu dalâlet ve küfrün, kalb ve kafalarınıza pompaladığı düşünceler karşısında bu taklidî imanla mukavemet edemeyeceksiniz. Öyleyse âfâkî ve enfüsî tefekkürle imanınızı kuvvetlendirip tahkikî imanı kazanınız ki, zamanın hâdiseleri karşısında ayaklarınızın üzerinde kalabilesiniz.” Bu yönüyle âyet, icmalî ve nazarî olan imanımızı, tafsilî ve amelî hâle getirmemizi emretmektedir.

3. Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan, Allah Resûlü’ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) nâzil olduğu zaman zarfında, her nâzil olan âyete tam inanılıyordu. Kur’ân’da nübüvvet veya ulûhiyete dair bir hakikati anlatan bir âyet geldiğinde mü’minler hemen ona inanıyorlardı. Şöyle ki, o günkü mü’minler, mesela Bakara Sûre-i Celîlesinin başındaki gayba iman ve namazı dosdoğru ikameyle alâkalı âyetlere hemen inanıyor ve onun gereğini yapıyordu. Daha sonra Cenab-ı Allah onlara başka şeyler öğretiyor ve iman hakikatleri adına pek çok şeyi tafsilen anlatıyordu. İmanı derinleştirecek ve ona farklı bir buud katacak olan her âyet geldikçe bu yeni şeylere de iman telkin ediliyordu. Bu

mânâda âyette, “Önceden gelenlere inandınız, bundan sonra gelenlere de iman edin.” denilmektedir. Bu da meselenin ayrı bir yönünü ifade eder.

4. Konuyu tasavvufî bir yaklaşımla ele alacak olursak anlam biraz daha derinleşir. İnsan, deliller muvacehesinde mecbur olur ve iman etme mecburiyetinde kalır. Bu durumda âyet, “Ey delillerle iman eden kimseler! İşi ilme’l-yakîn mertebesinden ayne’l-yakîn mertebesine yükseltin ve o seviyede iman edin. Ey ayne’l-yakîn mertebesinde iman edenler! Siz mertebenizi hakka’l-yakîn seviyesine çıkarın, enfüsî olarak içinize doğru daha fazla derinleşin ve Allah’ın (celle celâluhu) istediği mânâda iman edin. Ey hakka’l-yakîn mertebesinde olanlar! Bu mertebenin en âli seviyesi olan bütün ilim ve fenlerin ifâza ettiği ufuktan sonra irfanı sadece O’ndan isteyin, O’na, O’nun tarifleri içinde inanma ve doğrudan doğruya O’nun talimlerine bağlı kalma konumuna gelip, öyle iman edin.” gibi mânâları ifade eder.

Böylece mü’minler, iman mertebelerinde terakki ettikçe, hep bu âyetin ifade ettiği fermanı vicdanlarında farklı tat ve renkte duyar ve derinleşme neşvesiyle şahlanırlar. Böylece mü’min, hangi seviyede olursa olsun imanını daha da kuvvetlendirerek, seviyesini arttırıp buutlaşarak bütün latîfe ve duygularına imanın damgasını vuracaktır. Bu sayede insanın ledünniyatında şeytanın el uzatıp şüphe atacağı bir yer kalmayacaktır. Kısaca bu âyet her seviyeden mü’mine “İçten ve dıştan imanınız etrafında öyle tahşidat yapın ki, ne içteki şeytanlar ne de dışarıdaki insan suretindeki fitneci müfsitler sizi çizgiden çıkaramasınlar.” demektedir.

Cenab-ı Hak, her şeyi mahiyet-i nefsü’l-emriyesine uygun duyup zevk etmeye muvaffak eylesin… Âmin!

[133] Nisa sûresi, 4/136.

[134] es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 3/401; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 1/489-490.

CEHALET KAYNAKLI İNKÂR

Soru: Şiddetli muhabbet ve korku niçin inkâra sebep olur? Bu mesele, insanlar arasındaki ölçüsüz, aşırı sevgi ve korkuyla mı alâkalıdır? Yoksa tevhid ile alâkalı bir mesele midir?

Bu meseleyi tam olarak anlayabilmek için *evvela* inkâr kelimesi üzerinde durmak gerekir. İnkâr denilen şey, Allah'ı kabul etmeme mânâsına gelebileceği gibi, bir insanı irdeleme mânâsına da gelmektedir. Ancak biz, kendisine yapılan iyiliği görmezden gelene veya kendine muhabbet gösterildiği hâlde buna karşı ilgisiz ve gafil kalana daha çok "münkir" yerine "nankör" ve "kadirnâşinas" deriz. Bunun yanında, Allah'ı (celle celâluhu) inkâr edene de "münkir" diyoruz. Binaenaleyh inkâr tavrını takınan insanlara "münkir" demek ve onların hareketlerini "inkâr" olarak isimlendirmek, hâl-i hazırda kullandığımız dilimizde çok bilinen bir husus değil. Haddizâtında, birine karşı alâka duyuluyor ve o kişi bu alâkaya cevap vermiyorsa, o kimseye karşı bir inkâr tavrının olduğunu söylemek de pekâlâ mümkündür. Bu misalde alâka duyana insaflı manasına "münsif", karşılık vermeyene de "münkir" denir. Fakat biz, dilimizde çok meşhur olmadığından "münkir" tabirini değil de daha ziyade "vefasız" ve "kadir bilmez" gibi tabirleri kullanmayı tercih ederiz.

Ne var ki, buradaki meselenin, daha ziyade Zât-ı Ulûhiyet'e ait yönüyle ele alınması lazımdır. Evet, nasıl ki inkâra sebep olan pek çok husus vardır, öyle de bazen şiddetli muhabbet de inkâra sebep olabilir. Mesela siz, bir şeye karşı fevkalâde muhabbet gösteriyorsunuz; bu şey, bir şahıs olduğu zaman, çok defa o muhabbete liyakati olmadığından –ki liyakati olmadığını yer yer gösteriyor– ondan beklediğiniz vefa ve dostluğu bulamıyor, dahası onda, dosta yaraşmayacak vefasız insan tavırlarını görüyorsunuz. Ona, bir taraftan yürekten dostluk ve vefa gibi en ulvî hislerinizle yöneliyorsunuz, diğer taraftan da o size karşı gayet hissiz, soğuk, –bağışlayın– mahkeme duvarı gibi bakıyor. Bu durum karşısında sizin içinizdeki o alâka birden bire inkâra dönüşüyor ve "Böyle vefasız bir insana muhabbet edeceğime gider taşa-toprağa muhabbet ederim daha iyidir." diyorsunuz.

Mevzu ile alâkalı *ikinci* bir husus da şudur: İnsan, Kaf dağının arkasındaki bir sevgiliye gönül verdiği gibi bazen de hiç elde edemeyeceği bir şeye gönlünü kaptırabilir. Onun peşinde koşup durur, onu hep hayalinde yaşatır, daha sonra da vaslına erilmez, ulaşılmaz bir cânan olduğu ortaya çıkınca, ondan alâkasını keser ve vâsıl olabileceği başka bir mahbubeye yönelir. Yani mecazi muhabbetin işe yaramadığını anlayınca hakiki muhabbet yoluna yönelir. Mecazi mahbublardan kat-ı alâka eder ve لَٓا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ *"Allahım, batıp gidenleri, alâkasızları, benim âh u efgânımı dinlemeyenleri, duymayanları, derdime derman olmayanları terk ettim, yüzümü,*

gökleri ve yeri yaratana tevcih ettim, ben müşriklerden değilim, O'na eş ve ortak koşmuyorum."[135] diyerek bir şems-i sermede (sonsuz güneş) yönelir. Ancak biz, bu hususu Sünnet çizgisindeki Müslümanlık ölçüleri içinde düşünemesek de Hallâc-ı Mansûr, *Tavâsîn*'inde (Bu arada *Tavâsîn*'in çok sırlı bir kitap olduğunu söylemek gerekir. Hallâc bu eserinde Ehl-i Sünnet'in düsturlarına dokunuyor gibi görülse de çok aşkın şeyler söylemektedir.) şeytanın, aşkının kurbanı olduğunu söyler. Onun Allah'a (celle celâluhu) öyle bir fart-ı muhabbeti vardı ki, Hazreti Âdem'in (aleyhisselâm), Allah ile kendi arasına girdiğini görünce isyan ederek "Ben Sen'den başkasına secde etmem!" demiştir.[136] Hazretin bu mevzudaki beyanı bizim için de sorgulanacak mahiyettedir ve bu ifadeleri Ehl-i Sünnet ölçüleri içinde anlamak, izah etmek oldukça güçtür. Ancak onun hangi âleme göre, hangi mânâya göre böyle bir şey söylediği üzerinde düşünmek gerekmektedir. O, başka bir keresinde de, aşkı şeytandan, itaatteki inceliği de Âdem'den öğrenmek lazım geldiğini söyler. Bize göre sözün ikinci şıkkı doğru olmakla beraber birincisini muhakeme etmeye muhakememiz yetmemektedir. Binaenaleyh Zât-ı Ulûhiyet'e karşı böyle bir şey düşünülebilmesine rağmen bunun bizce objektif olmadığını söylemek yerinde olur.

Meseleye bir de "İnsan, bilmediğinin düşmanıdır." zaviyesinden bakmak gerekir. Bir insanın belki Cenab-ı Hakk'a karşı muhabbeti vardır, Allah'ı (celle celâluhu) sever, ama bilme noktasında eksiği olduğundan ve tam olarak O'nun yolunda bulunmadığından dolayı bir türlü O'na vâsıl olamaz veyahut mücerret bir sevgi ve şiddetli bir alâkası olmasına rağmen yine de O'nun istediği gibi olamadığından, beklenen neticeyi bir türlü elde edemez. Daha sonra da muhabbetinde aksamalar olur. Bu mülâhazalar içinden en kuvvetli olan husus, Allah'ı tam bilemediğinden dolayı sevemiyor olmasıdır. Bu hususu şöyle bir misalle açmak istiyorum: Ben birkaç yerde Einstein'i anlatmıştım. Bunun üzerine, anlattığım çevrede ona karşı ciddi bir sempati uyanmıştı. Şöyle ki, fakir onun bir iki zeka oyununu ve tevazuunu dile getirmiştim. Hikâye şu: Bir gün onu Almanya'da sırtında eski bir hırkayla görüp "Üstad bu ne hâl böyle? Sırtında böyle eski bir hırka ile ne yapıyorsun?" demişler. Bunun üzerine o da: "Almanya'da herkes beni tanır, iyi de giysem, kötü de giysem tanırlar." demiş. Onu İkinci Cihan Harbi'nden sonra Amerika'da üzerinde yine aynı hırka ile görünce aynı soruyu sormuşlar. O da: "Canım, beni Amerika'da kim tanır ki, iyi bir şey giyeyim!" demiş. Şimdi bir insan dünyaya böyle bakarsa, bu insanın –ister inanmış olsun, ister inanmamış– bu hâli, çevresindeki insanların ruhunda muhabbete vesile olabilir.

Bir misal daha arz etmek istiyorum. Gandi kendini Hint halkına adamış mütevazi bir insandır. O, kendi anladığı mânâda, Hint halkı için yer yer onar veya yirmişer günlük oruçlara niyet eder. Bu insan bir gün milletinin mihrabı hâline gelir. Az farklı da olsa Gandi'nin hayalinde, düşüncelerinde ve beyanında, Mâbud-u Mutlak mânâsında bir Zât-ı Ulûhiyet'e teveccüh etme söz konusudur. Her ne kadar bu düşüncelerde puta benzer

imajlar veya Zât-ı Ulûhiyet'i ifade için kullanılan put gibi şeyler olsa da, bu ifadelerin tercümeden mi, yoksa hakikaten onun düşünce tarzı mı olduğunun münakaşası yapılabilir. Ancak onun hayatına baktığımızda görürüz ki o, yanında sadece bir kırba bulundurmuş, bir hasır üzerinde yatmış kalkmış ve kendi memleketinde parya hayatı yaşamıştır. Ayrıca bütün dünyanın gözü önünde cereyan eden bir yanı vardır ki, bu sahne her insanın vicdanında ona karşı ciddi bir alâka uyaracak mahiyettedir. Bir zamanlar ezip sömürdükleri Hindistan istiklaline kavuşunca, İngilizler, bilhassa da Lordlar Kamarası, Gandi'yi memleketlerine davet ederler. O, Hint halkının ekserisinin yolculuk yaptığı –bağışlayın– yük vagonlarında yolculuk yapar, altına da bir demet ot atar, otun üstüne oturur ve halkını böyle selâmlar. Bunun karşısında bütün Hindistan yerinden oynar. Onu Lordlar Kamarası'na giderken de takip ederler. Orada da sandalyeye oturmaz, yine otun üzerine oturur. Sebebi sorulunca da Hindistan halkının ancak böyle oturduğu, yediği ve içtiği, sadece bu imkânlara sahip olduğu için kendisinin de böyle yaptığını söyler. Böyle bir insan, Hint halkının gönlünde taht kurduğu gibi hâliyle başkalarının gönlünde de taht kurabilir. Fakat gelmek istediğimiz nokta şudur ki, bütün bunların arkasında "bilme" vardır. Halk onu bildiğinden dolayı sevmektedir.

Yaptığı inkılâbıyla, insanlığa kazandırdığı hediye-i hidâyetle ve Cennet'e giden yollardaki zulümâtı dağıtmakla, Cehennem'in yolunu tıkamakla, göklere yükseltici miraç yolunu ümmetine açmakla ve kendi miracıyla Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetinin kalbine öyle taht kurmuştur ki, O'nu bu şekilde tanıyan herkes mutlaka sever. Hâlbuki günümüzde O'nu tanımayan, adını duymayan nice kimseler vardır ki, O'nu bilemediklerinden dolayı sevmek şöyle dursun bir gün düşmanlık yapmaları bile ihtimal dairesindedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, inkârın asıl sebebi, bilmemektir. Diğer bir tabirle inkâr, daha çok bilmemekten kaynaklanır. Şunu da ekleyelim: Allah'a (celle celâluhu) karşı inkârın ve küfrün altında da bilmemek vardır. İnsanlar için muhabbetin öyle bir inkâra sebep olması bahis mevzuu olsa da bunun Allah'a karşı olmayacağı, olmadığı da bir gerçektir.

[135] Bkz.: En'âm sûresi, 6/76-79.

[136] Bkz.: Hallac-ı Mansur, *Tavâsîn,* s. 44.

KESB-İ ŞER, ŞERDİR

Soru: Cenab-ı Hak çok kötü bir fiil olan zinayı niçin yaratmıştır?

Esasen yaratılıştaki donanım, zina için verilmiş değildir. O, beşerin nesli devam etsin diye bir cinsî münasebet fiili olarak yaratılmıştır. Neticesi itibarıyla, meşru dairede kullanılması kaydıyla, çok hayırlı bir ilâhî lütuftur.

Zina ise bu donanımı, gayrimeşru münasebetle israf etme demektir. Dinî terim olarak zina, bir insanın helâli olan nikâhlı eşiyle kurabileceği ilişkiyi, kendisine haram olan başkasıyla yapması ameliyesidir. Bu itibarla Allah'ın o duyguyu yaratması değil, kulun onu gayr-i meşru dairede kullanması zinadır. Allah'ın (celle celâluhu) yarattığı, cinsî münasebettir ve bu da insana neslin devamı için verilmiştir. Hatta insan neslinin devam etmesi için o, Allah tarafından verilmiş bir lütuftur, hüsün ligayrihi bir mevhibedir. Ondan alınan lezzet de, neslini devam ettirebilmesi için insana verilmiş bir peşin ücret ve bir avanstır. Beşer, bu haz ve zevki meşru dairede kullanmakla mükelleftir. Bunu suistimal edip kendisine ait olmayan yerlerde kullandığı zaman, zina fiilini irtikâp etmiş olur.

Allah (celle celâluhu), yarattığı şeyleri umumi neticelere ve umumi hayırlara göre yaratır. Bunların neticesinde bir kısım kötü şeyler meydana geliyorsa bunlar beşerin fiiline ait şeylerdir. Zinayı beşer irtikâp eder, dolayısıyla çirkinlik de beşere aittir. Ama beşer bunu yaparken, fiil Allah tarafından yaratılır. Zina eden kimse, kendi iradesiyle bu fiili işlediği için de dünyevî-uhrevî cezasını görür.

Kur'ân-ı Kerim değişik âyât-ü beyyinatıyla bu çirkin şeyden insanları şiddetle sakındırır ki, biz bunlardan bir tanesiyle konuyu noktalamak istiyoruz: وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا *"Sakın zinaya yaklaşmayın! Zira o çirkinliği apaçık, çok kötü bir kötülük yoludur."*[137] Âyette, sedd-i zerâî esprisine göre, "Zina etmeyin!" değil "Zinaya yaklaşmayın!" buyruluyor.

Allah bu kahredici bela ve vebadan neslimizi muhafaza buyursun! Âmin!

[137] İsra sûresi, 17/32.

EFENDİMİZ'İN RÜYALARDA FARKLI ŞEKİLLERDE GÖRÜLMESİ

Soru: Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyalarda, bazen sakallı, bazen sakalsız, bazen siyah saçlı, bazen beyaz saçlı olarak değişik şekillerde görülmesini nasıl izah edebiliriz?

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde *"Beni rüyasında gören doğru görmüş olur. Zira şeytan benim suretime giremez."*[138] buyururlar. Bu hakikat açısından ehl-i tahkik, farklı görüşler serdetmişlerdir.

Bazıları, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (sallallâhu aleyhi ve sellem) ne şekil ve surette görünürse görünsün, ister sakallı, ister sakalsız olsun, bir kimsenin rüyasında gördüğü kişi hakkında "Bu zat, Peygamberimizdir." şeklinde kalbine bir his doğması durumunda, o zatın Peygamberimiz olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyada kendi sima ve şemaili ile görüldüğü zaman Peygamberimiz olduğunu, değilse, latîf bir cismin Efendimiz'in şekil ve suretinin aksine başka bir suretle karşısına çıkıp "Ben Muhammed'im." demiş olabileceğini ifade etmişlerdir. İmam Rabbânî Hazretleri, "Efendimiz'in kendi şeklinde görüldüğü zaman hakkıyla görülmüş olacağını söyler; zira şeytan O'nu temsil edemez."[139] derken, ayrı bir ekol sahibi olan Muhyiddin İbn Arabî de, "Ne şekilde ve surette olursa olsun, 'Ben peygamberim' diye kişinin kalbine doğan zat Peygamberimizdir." demiştir. Bu konuda cumhur dediğimiz ulemanın büyük çoğunluğu daha ziyade Muhyiddin İbn Arabî Hazretlerinin düşüncesine temayül göstermiştir. Şimdi bu görüşler ışığında meseleyi biraz daha açmaya çalışalım:

Evvela, şunu ifade etmeliyim ki, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) görmek ne şekil ve surette olursa olsun, alâküllihâl bir bişâretin ifadesidir. O'nun değişik şekillerde görülmesi ise bir kısım mânâları ifade eder. Efendimiz'in Hak'tan kendisinde mütecelli olan cemali, mübarek siyah saçları, siyah sakalı, endamlı bakışları, yüz çizgilerindeki tenâsübü ve müstesna bir beşer güzelliği içindeki mahiyetiyle bir insanın mir'ât-ı ruhunda mütecelli olup da rüyada kendisine görünen kimseye bin bişâret olsun! Efendimiz'in, kendisine mütenasip ruhunun güzelliğinin dışta aynası olan bu umumi güzellikten bazıları gitmiş olarak görünürse, bu durum, o insanın mir'ât-ı ruhunda (ruh aynası) bu işi tamamıyla aksettirmeye mâni, ihtimal, bir kısım isin-pasın bulunduğuna delâlet eder. Yani bir kimse Allah Resûlü'nü sakalsız görüyorsa Efendimiz'in sakalını göreceği yerde o kimsenin mir'ât-ı ruhunda bir eksik ve gedik var demektir ki, bu eksik, mübarek sakalının görülmesine mâni oluyor. Öyleyse böyle bir insan, kendisine çeki düzen vermelidir. Bu, meselenin bir yönü.

Meselenin diğer yönüne gelince, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazen rüyada sevdiği kimselerin nazarlarında mütecelli olur. Yani misal âleminden temessülü ile onun rüyasına girer. Herhangi bir hâdiseye karşı o şahsın iç âlemindeki durumu itibarıyla mütecelli olur. Mesela, mühim işleri omuzunda taşıyan bir zata Efendimiz, gözleri yaşlı ve sakalını tıraş etmiş olarak mahzun bir çehre ile zuhur edebilir. Bunun mânâsı –Allahu a'lem– şudur: O zatın başına, dolayısıyla davasının başına gelecek bir badireden ötürü, Hakikat-i Ahmediye'ye dokunan bir şey bulunduğundan Efendimiz kendi gerçek şeklinin dışında görülmüş ve bir yönüyle o işi teessürle karşıladığını ifade buyurmuştur.

Binaenaleyh Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerçek hüviyetiyle görülmemesi sadece vicdanın ve gönlün paslı olmasından da değildir. Bazen o zatın/zatların veya onların temsil ettiği milletlerin başına gelecek bir kısım sıkıntılardan ötürü mahzuniyet ve mükedderiyet-i Nebeviye o şekilde temessül etmiştir. Mesela bir şahıs rüyasında, ümmet-i Muhammed'in başına bir bela ve musibet gelmesinden önce Fahr-i Kâinat Efendimiz'i mescitte görür. O'nun Uhud'da başından aşağıya kanlar akarken dahi devamlı tebessüm eden mübarek çehresi mahzun, saçı-sakalı ise dağınıktır. Vâkıa, bu saç ve sakal dağınıklığı, Aleyhissalâtü vesselâm'ın mahiyet-i hakikiyesiyle alâkalı değildir. Bu durum, Hakikat-i Ahmediye'nin cemaat-i Muhammediye içindeki bir kısım arızalarını temsil keyfiyetindendir. Bizim dağınık ve perişan veya dağılacak ve perişan olacak yönümüze, Hakikat-i Ahmediye nazar etmesi itibarıyla Efendimiz, böyle mübarek saçı-sakalı dağınık şekilde temessül etmiştir.

Hâsılı, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) hangi şekilde olursa olsun gören kişi ümitsizliğe düşmesin, mahzun ve mükedder olmasın; gördüğü şahıs, Hakikat-i Ahmediye'dir. Ayrıca Efendimiz'i rüyasında gören kimseye bir sır verilmiş de olabilir ki, o rüyayı gören kimse bu sırrını kat'iyen fâş etmemelidir. Şayet kuvve-i mâneviyeyi takviyeye medar olabilecek bir durum varsa kuvve-i mâneviyesini takviye edecek kimselere söylemesinde bir mahzur yoktur. Nefsin gururuna sebep olacak hususlar var ise o zaman da onu gizlemek gerekir. Zira bu durum, Fahr-i Kâinat Efendimiz ile rüyayı gören zat arasında bir sır olarak kaldığı müddetçe, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sırrına karşı bir saygı ifade edilmiş sayılır.

---

[138] Buhârî, *ilim* 38; Müslim, *rüya* 10.

[139] Bkz.: İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/112 (107. Mektup).

ALLAH RESÛLÜ'NÜN ANNE VE BABASI CENNETLİK Mİ?

Soru: Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir sahabiyle konuşurken, "Senin baban da, benim babam da Cehennem'dedir." **diyor. Hâlbuki asrımızın büyük imamı, Nebiler Serveri'nin anne ve babasının Cennetlik olduğunu söylüyor.**[140] **Ne dersiniz?**

Bir kısım sahih kaynaklarda Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi pederi hakkında böyle bir söz söylediği vâriddir. Malum olduğu üzere Efendimiz'in –ben öyle diyeceğim– peder-i muhteremleri Hazreti Abdullah, Fahr-i Kâinat Efendimiz küre-i arzı şereflendirmeden evvel ahirete irtihal etmişlerdi. Henüz yirmi küsür yaşlarındaydı. Hanifti ve puta tapmamıştı. Nikâhla evlenmiş bir insandı. Onun babası Abdülmuttalip de öyleydi. Zira Fahr-i Kâinat Efendimiz, *"Ben –devirden devire, aileden aileye intikal ile seçilerek gelen– Âdemoğulları soyunun en temizinden naklolundum. Nihayet şu içinde bulunduğum (Hâşimî) câmiasından neş'et ettim."*[141] buyururlar. Hazreti Abdullah da nezih bir insandı. Peşinde dilberlerin yüzlercesi olduğu hâlde o Benî Zühre'den anaların anası, insanlığın en büyüğüne ana olan Hazreti Âmine'yle evlendi.

Allah Resûlü'nün *"Senin baban da, benim babam de Cehennem'dedir."* buyurduğu hâdise, Efendimiz ile İmran'ın babası Husayn arasında geçmişti. Müşrikler, "(Sen sözü sohbeti yerinde, aklı başı yerinde bir insansın.) O, atalarının tapıp bağlanageldiği putları tezyif ediyor. Git onunla konuş, bundan vazgeçsin." diyerek İmran'ın babası Husayn'ı, Efendimiz'e gönderirler. Husayn'ın oğlu İmran yeni Müslüman olmuştu. Husayn, Efendimiz'in huzuruna geldiğinde, daha çiçeği burnunda delikanlı olan oğlu İmran da orada oturmaktaydı. Babasını görünce yüzünü ekşitti. Husayn, Efendimiz'le konuşmaya durdu ve bir ara Allah Resûlü'ne şöyle bir soru sordu: "Yâ Muhammed! Sen mi hayırlısın yoksa baban mı?" Aslında bunlar, karşıdakini susturmak için başvurulan diyalektiklerdi. İşte bunun üzerine Efendimiz, *"Senin baban da, benim babam da Cehennem'dedir."* buyuruverdi. Daha sonra da diyalog şöyle devam etti.

– *Ya Husayn, sen kaç ilâha kulluk yapıyorsun?*

– Yedi tane yerde, bir de gökte olmak üzere sekiz ilâha kulluk yapıyorum.

– *Sana bir zarar isabet ettiğinde kime yalvarır, yakarırsın?*

– Göktekine.

– *Malın helâk olduğunda kime yalvarırsın?*

– Göktekine.

– *Demek ki O, senin dualarına tek başına icabet ediyor, sen ise O'na hiç gereği yokken ortak koşuyorsun! İslâm ol kurtul!*

Bunun üzerine Husayn, ikna olur ve *"Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah"*

diyerek İslâm'a girer. Orada bulunan oğlu, sevincini babasına sarılarak gösterir. Bu manzara karşısında Efendimiz dolu dolu gözleriyle şöyle buyurur: *"İmrân'ın yaptıkları gözümü yaşarttı. Biraz evvel babası içeri girdiğinde onu kâle almamış ve tazimde bulunmamıştı. Lâ ilâhe illallah deyince hemen kalktı ve babalık hakkını ödedi."*[142]

Yine bu minvalde başka bir hadis-i şerif daha vardır. Allah Resûlü bir gün, ashabının huzuruna hüzünle gelir ve *"Anneme istiğfarda bulunmak için Rabbimden izin istedim fakat bana izin vermedi."* derler.[143]

Ancak bu rivayetlerin dışında, Allah Resûlü'nün anne ve babasının iman ettiklerine dair buyurdukları bir hadis-i şerifte ise Fahr-i Kâinat Efendimiz'in, Cenab-ı Hak'tan anne ve babasını ihya buyurmasını istediği, Allah'ın da onları ihya buyurduğunu ve iman ettikleri rivayet edilmektedir.[144] Vâkıa bu hadis, hadis nakkadı nazarında tenkit edilerek zayıf olduğu söylenmiştir ama, meselenin çok tariklerle ele alınması, huffâzdan pek çoklarının bu mesele üzerinde durmaları, rüşd ve hidayetlerine dair başka deliller de bulunması, mesela hanif olmalarının muhtemel olması ve puta secde etmemiş olmaları, peygamber olmadığı bir devirde vefat etmeleri, fetret devrinin insanları olmaları gibi pek çok esbapla beraber bir de zayıf dahi olsa bu hadis-i şerif meseleye inzimam edince biz, Efendimiz'in annesinin ve babasının, daha evvel olmasa bile sonraları kurtulmuş olacakları kanaatindeyiz…

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: *"Fahr-i Kâinat Efendimiz niçin o zaman "... Cehenemdedir?" dedi de sonra kurtuldukları bişâretini verdi?"* Efendimiz'in anne ve babası, muhtemelen o zaman cahiliye devrine ait bir kısım huylarından ötürü henüz berzahta bekliyorlardı. Ehl-i Cennet olduklarına dair bir emare ve nişan belirmişti. Ayrıca Hazreti Âmine vefat ederken beş-altı yaşındaki masum çocuğunun yüzüne bakarak şöyle diyordu: "Ben de her fâni gibi vefat edeceğim fakat geriye hiçbir fâniye nasip olmayan hayırlı bir evlat bırakıyorum."[145] O büyük ana, hakikat gamzeden sima-i pâk-i Ahmedî'den çok büyük hakikatler keşfetmişti. İşte o evladının yüzü suyu hürmetine Cenab-ı Hak daha sonra onları berzah azabından kurtarmış ve Cennet-i Firdevs'e i'lâ buyurmuştu. Erhamürrâhimîn olan Hazreti Allah (celle celâluhu), hiç mümkün mü ki, bu kadar ümmet-i Muhammed'in elinden tutan Fahrurrusül Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhterem peder ve validesini Cehennem'e koysun!

Kaldı ki başta Buhârî olmak üzere muhaddisler şu noktayı da bize intikal ettirirler: Süveybe, Ebû Leheb'in cariyesi idi, âzât edildikten sonra bir müddet Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) emzirmişti. Hayatı boyunca İslâm'a düşmanlık yapan Ebû Leheb, öldükten sonra Cehennem'de azap çekerken görülür. (Cenab-ı Hakk'ın muamelesi) sorulduğunda ise: "(Cehennem'de) hiçbir hayır görmedim. Fakat Süveybe'yi âzât ettiğimden dolayı şununla sulandım." diyerek baş parmağıyla şahadet parmağı arasında bir delik gösterir.[146]

Evet, Cenab-ı Hak katında Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok yüce

bir yeri vardır. Allah (celle celâluhu), Efendimiz'in, anne ve babasının Cennetlik olması için yaptığı duaları kabul buyurmuş ve onları Cennet'ine almıştır.

[140] Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.435 (Yirmi Sekizinci Mektup, Sekizinci Risale Olan Sekizinci Mesele).

[141] Buhârî, *menâkıb* 23.

[142] İbn Hacer, *el-İsâbe* 2/87.

[143] Müslim, *cenâiz* 105; Nesâî, *cenâiz* 48.

[144] Bkz.: el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/63.

[145] es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/135.

[146] Buhârî, *nikâh* 20; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 7/162.

HER KAVME PEYGAMBER GÖNDERİLMİŞTİR

Soru: Kur'ân, her kavme o kavmin dilini konuşan bir peygamber gönderildiğini bildiriyor. Buna göre Türk kavminin peygamberi kimdir?

Cenab-ı Hakk'ın (celle celâluhu) peygamber gönderip hak mevzuunda irşat etmediği toplumlar dalâlet içinde bocalayacaklardır. Şayet Cenab-ı Hak bir gün bunları sigaya çeker ve Cehennem'e koyarsa acaba bunlara zulmedilmiş gibi olmaz mı? Kur'ân-ı Kerim işte bu düşünceyi reddetmek için, *"İçinde uyaran bir peygamberin zuhur etmediği hiçbir millet yoktur."*[147] buyurur. Yine Cenab-ı Hak, *"Peygamber göndermeden hiçbir kimseye azab etmeyiz."*[148] şeklinde ferman eder. Bu iki âyeti yan yana getirdiğimiz zaman anlıyoruz ki, Cenab-ı Hak, peygamber göndermeden kimseye azap etmiyor ve her toplum için mutlaka bir peygamber gönderiyor. Bu mevzuda Kur'ân-ı Kerim'in nasslarına itimat etmek çok önemlidir.

Bugün insanlık tarihiyle meşgul olan ilim adamları dünyanın her yerinde din telakkisinin aşağı yukarı aynı olduğu noktasında birleşiyorlar. Amerika yerlilerinden Afrika içlerindeki en ilkel kabilelere kadar hepsinin bir Allah telakkisine sahip bulundukları görülecektir. Hatta oraya giden bir ilim adamı, her şeyiyle ilkel görünen bir kabilenin ibadet ettikleri zatı, "O, yemez-içmez, beşerî arızalardan münezzehtir. O, doğmaz doğurmaz, ne kimseye baba olur ne de babası vardır." şeklinde tavsif etmiştir ki bu, tıpkı İhlâs-ı Şerif'te bize anlatılan tevhid-i ulûhiyet gibidir.

Ulûhiyet anlayışı, Mekke'deki müşrikler arasında da vardı. Ama bu, içine şirk karışmış bir anlayıştı. Zaten Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) babasının ismi de Abdullah'tır (Allah'ın kulu). Allah'a inanan bu insanlar, putları, Allah nezdinde şefaatçi olarak kabul ediyorlardı. Efendimiz, Husayn'la konuşurken, putların âcizliğini de gösteren sorular sormuştu. Malı helâk olduğunda veya kendisine bir zarar isabet ettiği zaman kime ellerini açtığını sormuş, o da bütün putlara hâkim olan gökteki ilâhı işaret etmişti.[149] Onlara putların ne mânâya geldiği sorulunca da âyetteki ifadeyle *"Biz onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz."*[150] diyorlardı. Bundan da anlaşılıyor ki, cahiliye devrinde tevhid akidesi ve ulûhiyet anlayışı tamamen silinip gitmiş olmasına rağmen derinleştikçe orada da bir peygamberin sesi, soluğu duyuluyordu. Ne var ki biz, Arap yarımadası ve civarında gelen peygamberlerin –üçünde ihtilaf olmak üzere– sadece yirmi sekiz tanesini biliyoruz. Sair coğrafyalarda gelen peygamberler mevzuunda ise hiçbir malumata sahip değiliz ve bu konuda ancak ihtimaller üzerinden fikir yürütebiliriz.

Hindistan, dinlerin bol olduğu bir yerdir. Dil gibi din de Hindistan'da Sanskritçedir âdeta. Orada bin çeşit din vardır ve çeşitli mezheplere ayrılmış bu dinlerin en başında

Budizm, Brahmanizm gibi dinler gelir. Buda, kendisini bir peygamber olarak görür ama Nirvana'ya (her şeyin yokluğa gidip dayanması) inanır. Bu, Brahman'ın tenâsüh (reenkarnasyon) akidesine karşı bir dirsek dayamadır. Belki bunlar da Hazreti Mesih (aleyhisselâm) gibi hak bir dinle gelmişti de sonradan değişikliğe uğradı. Bu konuda elimizde bir bilgi yok. Sokrates de bulunduğu yere göre böyle düşünülebilir. Zira, yaşadığı zaman ve bölgede felsefe çok ilerideydi.

Bazı insanlar, ırklarına aşırı bağlılıklarından ötürü kendi ırkı içinde zuhur eden büyük imparatorları peygamber göstermek istemişlerdir. Mesela, Türkler Müslüman olmadan evvel Şamanizm'e inanıyorlardı. Onlar, bu dini daha ziyade devlet reislerine, başbuğlarına götürüp bağlıyorlardı. Bazı insanların Mete ve Oğuz Han gibi kimseleri peygamber görmeleri bu hissiyata göre yakın bir ihtimaldir. Ancak biz, peygamber olmayan birisinin peygamberliğine, peygamberin de peygamber olmadığına inandığımız zaman küfre gireceğimiz endişesiyle onlar hakkında böyle bir hüküm vermekten korkarız. Şayet Oğuz Han'ın ve Mete'nin hakikaten peygamberlik ifade eden davranışları, buna göre hayatı, aileyi ve cemiyeti düzene koyacak kanunları, dünya ve ukba arasında bir bağ tesis edecek prensipleri varsa, biz bu konuda meskûtün anh geçer (susar) ve bir şey demeyiz. Bunun mânâsı da, hükmümüzü izhar etmemektir. Belki, bu türden kimselerin de Hazreti Mesih (aleyhisselâm) gibi peygamber olduğu fakat dinlerinin tahrif edilmiş olabileceği söylenebilir...

[147] Fâtır sûresi, 35/24.

[148] İsra sûresi, 17/15.

[149] İbn Hacer, *el-İsâbe* 2/87.

[150] Zümer sûresi, 39/3.

DİNLERİN ÖZÜ AYNIDIR

Soru: Neden bir tane din gelmemiştir? Yahudilik, Hıristiyanlık ve daha başka dinler olacağı yerde, ta baştan İslâm dini gelse ve başka bir din gelmeseydi, daha iyi olmaz mıydı?

Esasen temelde farklı dinler yoktur, –zamanın gerektirdiği teferruattaki farklılıklar müstesna– baştan bu yana gelen dinlerin hepsi İslâm dinidir. Haddizatında din; insanların ferdî, ailevî ve içtimaî hayatını düzene koyan, Allah (celle celâluhu) tarafından konulmuş bir ilâhî kanunlar mecmuasıdır ve insanları kendi iradeleriyle mutlak hayra sevk eden bir düsturlar mecmuasından ibarettir.

İnsanların, iradelerini kullanarak dünyevî ve uhrevî hayra ulaşmaları ta Hazreti Âdem'le (aleyhisselâm) başlamış, daha sonra Hazreti Nuh (aleyhisselâm), Hazreti İbrahim (aleyhisselâm), Hazreti Musa (aleyhisselâm), Hazreti İsa (aleyhisselâm)... gibi peygamberlerle devam etmiş, son şekli diyeceğimiz etemmiyet ve ekmeliyetini Efendimiz'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) bularak asrımıza kadar gelmiştir. Ancak beşer, Hazreti Âdem'le başlarken, henüz rüşdüne ermemiş bir çocuk gibidir. Rüşdünü idrak edip fikren, ruhen ve kalben geliştikçe, mevzuatta beşerin teşkil edeceği içtimaî yapıya göre teferruatta değişiklikler göstermiştir. Teferruatta değişiklik olurken temel prensiplerde asla bir değişme olmamıştır. Hazreti Âdem (aleyhisselâm) devrinde Allah'a, ahirete, kitaba... ve imanın bütün esaslarına inanıldığı gibi, en kâmil devre olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrinde de bu esaslar üzerinde durulmuştur.

Evet, iman esasları değişmezken, beşerin durumuna göre teferruatta bazı değişmeler olmuştur. Mesela, fertler eskiden üçer-beşer kişilik gruplar hâlinde yaşarlarken sonraki bir devirde kabile hayatı yaşanmaya başlanmıştır ki işte o zaman, bu kabileyi idare edecek kanunlar ve teferruatların değişmesi zaruri hâle gelmiştir. Zira, üç-beş kişiyi idare eden kanunlar bir kabileyi idare edemezdi. Din mübelliğinin karşısına daha kalabalık toplumlar çıkınca, yine füruatta değişme olması kaçınılmazdı. Dinin bütün insanlıkla alâkalı olmasını konuştuğumuz zaman ise teferruatta değişme olmamasını düşünmek mümkün değildir. Bir çocuğa vereceğimiz terbiye, on beş yaşındaki insana vereceğimiz terbiyeden farklı olduğu gibi, yirmi beş yaşında terbiyesini düşündüğümüz bir insana vereceğimiz terbiye de aklını başına alamamış, hâlâ dalâlet içindeki bir kişiye anlatacağımızdan çok farklı; keza kültürlü ve gün görmüş bir insana vereceğimiz terbiye daha farklı olacaktır.

İnsanlık, Hazreti Âdem'den (aleyhisselâm) beri hâdiselerin kendisini yetiştirmesiyle kemalde belli bir noktaya ulaşmıştır. İşte bu noktaya ulaşacağı âna kadar uğradığı merhalelerde kendisini irşat etmek için gelen peygamberler, onun diliyle; sosyal seviyesi, idrak seviyesi ve kalbî hayatının seviyesi ile ona hitap etmişlerdir ki, buna

“tenezzülat” diyebiliriz. Kâmil bir beşere, Hazreti Âdem’in kendi cemaatine hitap ettiği şekilde konuşulursa, bu konuşulanlar, o cemaatin ufkunun altında; Hazreti Âdem’in cemaatine de Hazreti Muhammed’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) diliyle konuşulursa, onların da başının üstünde, anlaşılması zor bir hâl alacağı kaçınılmaz olur. Binaenaleyh, beşerin tedricî (kademeli) gelişim ve tekâmülüne göre, usûlde değil, teferruatta emirler farklı farklı gelmiş ve buna göre de dini tebliğ eden insanların ismini almıştır.

Haddizatında din, İslâm dinidir. إِنَّ الـدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ *“Allah katında hak din, İslâm’dır.”*[151] Hazreti Âdem’den (aleyhisselâm) beri de din, İslâm dini olarak yâd edilmiştir. Yahudilik bir zaman içlerinden pek çok peygamberin zuhur ettiği bir topluma izafe edilmektedir. İçlerinden peygamberler zuhur ettiği ve o günkü topluma bunlar hükmettiği için din bunların adını almış; Hazreti Mesih (aleyhisselâm), beşere yeni bir irşat çerçevesi ile gelince de, o gün İslâm dini, Hazreti Mesih’in adına isnat edilmiş ve İsevilik veya Hıristiyanlık denmiştir. Nitekim bugün bazıları yanlışlıkla veya başka mülâhazalarla Efendimiz Hazreti Muhammed’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirdiği esaslara Muhammedîlik diyorlar ki, bu büyük bir yanlıştır.

Netice itibarıyla, temelde bir din farklılığı yoktur. Sadece dinlerin teferruatında beşere hitap şekliyle alâkalı farklılıklar vardır. Bu zaviyeden de devr-i Âdem’den günümüze kadar din aynıdır. Yani aslı itibarıyla Hıristiyanlık aynı Yahudilik; Yahudilik de aynı Hıristiyanlık’tır. Değişen sadece muhatap olan cemaatin seviyesine göre tarz-ı telakki ve tebliğin şeklidir. Şayet bugün Müslümanlar tebliğe bağlı temsili ve “Herkes bizim gibi olsun!” anlayışı yerine evrensel insanî değerlerle birlikte hâl dilini kullansalardı her şey çok daha farklı olacaktı. İnşâallah bir gün öyle olsun!

[151] Âl-i İmran sûresi, 3/19.

CENNET'E UYGUN YAŞ

Soru: Cennet'te erkeklerin otuz üç, kadınların da on altı-on sekiz yaşlarında olacağı söylenince birisi itiraz ederek, "Bu durumda insan, anne ve ninesinden daha büyük olabiliyor. Hâlbuki, anne-evlat münasebeti Cennette de devam edeceğine göre bu mümkün görünmemektedir." dedi. İzah eder misiniz?

İnsanların Cennet'e otuz üç yaşında gireceklerine dair bazı hadis-i şerifler var ki bunların çoğu hasen derecede kuvvetli rivayetlerdir.[152] Kadınların da, erkeklerin de yeniden inşa edileceğini Kur'ân-ı Kerim sarih bir surette anlatır. Bu konuyu anlatan âyette Cenab-ı Hak, إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَتْرَابًا *"Biz onlara, eşlerini, kendileriyle aynı yaşta olarak, yeniden inşa ve ter ü taze vücutlar olarak yaratacağız."*[153] buyurur.

Yeniden inşa edilme meselesi Kur'ân âyetiyle sabit olduğu gibi hadislerde de insanların otuz üç yaşında diriltileceği ve hoşrolacağı ifade edilir.[154] Kur'ân-ı Kerim ise bu mevzuda bize eşlerin aynı yaşta olacağını söyler. *"Biz onlara, eşlerini, kendileriyle aynı yaşta olarak, yeniden inşa ve ter ü taze vücutlar olarak yaratacağız."* âyetindeki "etrâb" kelimesi "eş" mânâsına gelmektedir. Bu itibarla her iki taraf da ter ü taze olacak demektir.

Hadislerde gördüğümüz, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sayılı latifelerinden birisi; bir gün Huzur-u Risalet-penahiye yaşlı bir kadın geldi ve "Ya Resûlallah! Dua et, Allah beni de Cennet'e koysun." dedi. Efendimiz ise latifeyle *"Yaşlılar Cennet'e giremez."* buyurdu. Kadıncağızın latifedeki nükteyi anlamayıp üzüldüğü bildirilince Allah Resûlü *"(Ona haber verin) yaşlılar Cennet'e gençleşerek gireceklerdir."* buyurdu.[155]

Soruda bir de dede ve torunların hepsi otuz üç yaşında olacaksa, anne-çocuk münasebetinin nasıl olacağı şeklinde bir beyan var. Bu, sadece bir takıntı olsa gerek. Bununla beraber bazen şeyhle mürid arasında böyle münasebetler de olabilir. Bazen şeyh genç olabilir. Mürid şeyhinden yaşlı dahi olsa, edeb-i nezihane dairesi içinde ona ikram ve tazimde bulunur. Mesela, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kırk yaşında nübüvvetle serfiraz olmuştur. Hazreti Ebû Bekir de (radıyallâhu anh) hemen hemen aynı yaştadır ama, Kâinatın Fahrı (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşısında hep elpençe divan durur. O, beraber yaptıkları hicretin sonunda Kuba'da Efendimiz'in yanında oturuyordu ve Allah Resûlü'ne de çok benziyordu. Gerçi, Efendimiz biraz daha cüsseli, âbide bir insandı. Tuttuğu zaman koparır, konuştuğu zaman tesir eder, ağladığı zaman ağlatırdı. Eksiksiz bir insan ve tam bir liderdi. Buna karşılık Hazreti Ebû Bekir daha zayıftı, ama O'na çok benziyordu. Bu sırada bazıları Efendimiz'le karıştırarak ona tazimde

bulunuyorlardı. O, zarif ve ruh inceliğine sahip olan insan dışarıdan gelen, kimin nebi, kimin ümmet olduğunu anlasın diye hemen eline bir yelpaze alıp Efendimiz'in yanında yelpaze sallamaya dururdu.[156] Yaşı aynı veya büyük olmakla beraber hiç kimse O'na karşı hürmette kusur etmiyordu. Yine Efendimiz'in amcası Hazreti Hamza da (radıyallâhu anh) O'ndan yaşlı, fakat hürmette asla kusur göstermeyen bir insandı.

Demek ki, yaş esasen izafî bir büyüklük ifade ediyor. Babalığın, ana ve nine olmanın bu insanlara kazandırdığı büyüklük hakkı yücedir ve kimse bu mevkiden onları indiremez ama, asıl büyüklüğe gelince o, kalbin ve ruhun büyüklüğüdür.

[152] Tirmizî, *sıfatu'l-cenne* 12; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/343, 415, 5/243.

[153] Vâkıa sûresi, 56/35-37.

[154] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 20/256; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid* 10/334; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 14/207.

[155] Tirmizî, *eş-Şemâil* s.199; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/357.

[156] İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 3/20; Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/571.

GÖĞÜN YARILMASI

Soru: إِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ "Gök yarıldığı zaman..."[157] **âyet-i kerimesini açıklar mısınız? Semada yarılmaya müsait bir tavan mı var?**

"Gök yarıldığı zaman..." âyetinde, yarılma mânâsına gelen kelime "فَ-طَ-رَ" kökünden türemiş "infitâr" kelimesidir. Eskiler semayı, lahana kabuğu gibi üst üste katlar şeklinde tasavvur ediyorlardı. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Miraç mucizesi bahis mevzuu olunca, devrin insanları, lahana kabuğu gibi olan semanın kabuklarının açılıp Allah Resûlü'nün dışarıya çıkamayacağını düşünüyorlardı. O günkü inananlar da bunun böyle olduğunu zannediyorlardı.

Yine o devrin insanları, âyette ifade edilen göğün yarılmasını da aynı Miraç hâdisesinde düşündükleri gibi zannediyorlardı. Onlar ikinci âyet olan, *"Yıldızlar parçalanıp etrafa saçıldığı zaman..."*[158] ifadesini semaya kakılıp çivilenmiş gibi duran yıldızların düşmesi için göğün kabuklarının parçalanması şeklinde anlıyorlardı. Yani kıyamet kopunca, yıldızlar düz bir yüzey hâlinde olan gökten aşağıya doğru dökülecek şeklinde fikir yürütüyorlardı. Yeni astronomiye göre biz, semayı böyle anlamadığımız gibi "infitâr"ı da böyle anlamayız.

Evet biz, göğün yarılmasını modern bilimlerin de açıklamalarıyla başka türlü anlıyoruz. Hazreti Allah, Rahman Sûresi'nin başında ve daha başka yerlerde, gökler ve yer arasında bir denge ve ölçü koyduğunu ferman eder.[159] Şimdilerde meseleyi, ister Newton'un çekim kanunu, ister Einstein'in izafiyet teorisi, isterse başka bir yaklaşımla ele alalım, kâinatta bir ölçü, bir nizam vardır. Artık bugün yerle gök mabeyninde ve cisimler arasında bir münasebetin ve dengenin olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Ay'a seyahat yapıldığı zaman bu dengeden istifade edilmiştir. Şimdilerde atmosferin belli tabakalara ayrılmış olması ve her tabakanın kendi içinde belli bir yoğunluğunun bulunması ve buralarda ciddi bir hendesenin hükümfermâ olması sayesinde dünyadan Ay'a ne kadar zamanda ve nasıl gidileceği çok rahatlıkla hesap edilmekte ve bu hesapta da çok az yanılmalar olmaktadır. Zannediyorum günümüz trafik idaresi yeryüzündeki karayollarında bu kadar sıhhatli bir seyr ü sefer sistemi henüz oluşturamamıştır. Bugünün insanları konunun hendesî yönüne vâkıf olunca bu seyr u seyahat da rahatlıkla temin edilebiliyor. İşte bu da yere ve göğe bir muvazenenin, bir mizanın konulmuş olduğuna delâlet eder.

Allah (celle celâluhu), semayı yükseltmiş ve bir mizan vaz' etmiştir. Semada çekmeler ve itmeler şeklinde belli ölçüler vardır. O, Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet eden müthiş havası ve keyfiyetiyle, kıyamete yakınlığı izafî bir zaman içinde infitâr edip yarılacaktır. Bunun mânâsı, işte bu muhteşem kanun ve nizamın bozulup başka bir hâl alması demektir. Mesela, o zaman artık yıldızlar birbirini çekeceği yerde

çekmeyecek, belki değişik harikulâde kanunlar içinde çarpışacak, atomik keyfiyetler içinde ciddi parçalanmalar olacak ve bütün zerrât-ı kâinat iyonlaşmaya doğru gidecektir.

Hâlık (yaratan), bu muhteşem kâinatı kurduktan sonra yok edecek ve sonra azametiyle, mekândan münezzeh o Sultan-ı Zîşân (celle celâluhu), *"Bugün mülk ve hâkimiyet kimin?"*[160] diyecektir. Bütün nispî mülk sahipleri yok olacak ve cevap olarak da *"Mutlak galip, tek hâkim olan Allah'ın!"*[161] denilecektir.

Binaenaleyh "infitâr-ı sema" denildiğinde, göklerin şak şak yarılması, ondaki nizam ve intizamın altüst olması ve mizanın ortadan kalkmasıyla yıldızların sağa sola dağılıp saçılması anlaşılmalıdır. İki tane cismin birbirine temasıyla oluşacak patlama neticesinde meydana gelen dehşetli hâdiseler ve bunun karşısında semaların çarpışması keyfiyeti düşünüldüğü zaman, âyette tasvir edilen hâdisenin nasıl müthiş bir hâdise olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Onun için, Kur'ân'ın da anlattığı şekilde, bu hâdiseler içinde denizler yanar, dağlar yürür ve koca sistemler küçük toz parçaları gibi sağa-sola saçılır ve başka bir hâl olur.

Cenab-ı Hak, mü'min olarak ruhlarımızı kabz edip, bize o dehşetli günleri göstermesin. Âmin!

---

[157] İnfitâr sûresi, 82/1.

[158] İnfitâr sûresi, 82/2.

[159] Bkz.: Rahman sûresi, 55/7; Furkân sûresi, 25/2; Nuh sûresi, 71/15.

[160] Mü'min sûresi, 40/16.

[161] Mü'min sûresi, 40/16.

RAHMAN SÛRESİ'NDEKİ TEKRARLARIN HİKMETİ

Soru: Rahman Sûre-i Celîlesinde 31 defa tekrar edilen فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ[162] âyetiyle önceki âyetler arasında siyak ve sibak bakımından nasıl bir alâka kurulabilir? Bu ifadelerde dünyevî, teknik ve fennî birtakım nimetlere işaret var mıdır?

فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ifadesi, *"(Ey insanlar ve cinler!) O hâlde Rabbinizin hangi nimetini yalan sayacaksınız?"* anlamına gelmektedir. Bu sûre-i celîlede zikredilen âyetlerin pek çoğunun zâhiren böyle bir fezleke ile güçlü bir ilgisi vardır.

Mesela خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ۝ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ *(İnsanı kiremit gibi pişmiş çamur ve balçıktan, cinni ise hâlis ateşten yarattı.)*[163] âyetleri, insan ve cinnin yaratılışına dikkatleri çekerek var olmadaki büyük nimeti hatırlattıktan sonra فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ *"Rabbinizin hangi nimetini yalan sayıyorsunuz?"* buyrulur.

Daha sonra da رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ *"O hem iki maşrıkın (doğunun), hem iki mağribin (batının) Rabbidir."*[164] âyet-i kerimesi gelir ki, bu iki maşrık ve iki mağrip başka bir yerde de فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ *"Bütün maşrıkların ve mağriblerin Rabbine yemin ederim."*[165] şeklinde geçer. Rahman Sûresi'nde geçen iki maşrık ile iki mağrip ifadesi, kış ve yaz günlerinin en kısa ve en uzun günlerle hâsıl olan değişik doğuş ve batış noktaları olabilir. Nitekim Güneş bir yarıkürede doğarken, diğer yarıkürede batar. Bu âyet aynı zamanda şu hususlara da imada bulunur: Güneş, Allah'ın (celle celâluhu) emriyle doğar ve batar. Bu doğup batma, her gün farklı açılarla vâki olur. Dünya'nın da, Güneş'in de Rabbi O'dur. Bunların ayrı ayrı sahipleri olsaydı, bu uyum olmazdı. Maşrık-mağrip ve bu ikisinin arasındaki her şeyi yaratan Allah'tır. Kâinatın hikmetli nizamının sahibi de yine O'dur (celle celâluhu).

Böylece bu âyetle iki maşrık ve mağribe dikkat çekilmektedir ki çok önemlidir. Hâlbuki ne maşrık ne de mağrip ikiden ibarettir. Pek çok maşrıklar ve mağripler vardır ki, yukarıda işaret edildiği gibi diğer âyette de dikkatler o hususa çekilmektedir. Zira Güneş her gün ayrı bir maşrıktan doğup ayrı bir mağripten batar. Onun batışı ve doğuşu her gün saniye saniye, derece derece değişir. Bunda ise bir bakıma pek çok mağripler ve maşrıklar vardır ki, cemi sigasıyla bu hakikat anlatılmaktadır. Umumi mânâda Güneş'in çeşitli maşrıklardan ve mağriplerden doğması büyük bir nimettir. Çünkü bununla mevsimler meydana gelmekte ve bu mevsimlere has ilâhî nimetler nazarlarımıza ve istifademize arz edilmektedir. İşte Cenab-ı Hak, bütün bu nimetleri bizim nazarımıza vererek فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ der ki, biz bu ifadelerle yukarıdaki

âyet arasında tam bir uyum görürüz.

Ancak ben, soru içinde şöyle bir sorunun da olduğunu hissediyorum: يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ *"Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız."*[166] dendikten sonra *"Rabbinizin hangi nimetini yalan sayıyorsunuz?"* buyrulması arasında nasıl bir münasebet vardır?

Evvela, umumiyet itibarıyla tefsirciler, bu âyetin ahirete baktığı üzerinde dururlar. Onlar eserlerinde, kıyamet koptuğu zaman bu tür ateşlerin cin ve insin üzerine dağlarvari kıvılcımlar hâlinde saçılacağından ve mahşerdeki dehşetengiz manzaralardan bahsederler. Cin ve insin inanmayanlarının üzerine gönderilen bu üst üste kıvılcımlar, Cehennem'den dışarıya fırlayan atomik ateşlerdir. Alevsiz, dumansız ve kor hâlinde düştüğü yeri yakan ve demiri eritip sıvı hâline getiren korkunç bir ateştir. Cenab-ı Hak istikbalde bu türlü ateşleri üzerimize salacağını haber verirken, *"Rabbinizin hangi nimetini tekzip ediyorsunuz?"* sözüyle zâhiren bir münasebet görülmüyor gibidir. Ancak bunda da Kur'ânî bir nükte vardır. *Şöyle ki,* konuyu ahirete bakan yönüne göre mütalâaya alacak olursak, orada Allah (celle celâluhu), ins ve cinnin üzerine ateş salacaktır. Bu, Kur'ân'ın uyaran, ürperti veren âyetlerinde ifade edilmektedir. Kur'ân, mü'minlerin imanda devam ve sebatlarını temin ederken onun bir yaptırımı söz konusudur. O da emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münkerdir. Aslında, cihadın bütün çeşitleri müeyyidattandır. Biz bu disiplinlere tutunmak suretiyle istikametimizi devam ettiriz. Bunda aynı zamanda "rekâik" dediğimiz bir husus vardır ki, o da Cennet'e karşı şevkimizi kamçılama ve Cehennem'le korkutma şeklinde vaz' edilmektedir. Binaenaleyh biz, istikameti, sırat-ı müstakimi kazanmada nasıl Cennet bişâretini almakla zevk ve şevke geliyoruz, aynen öyle de Cehennem endişesiyle de ayrı bir dinamizm yaşarız. O hâlde Cehennem'in ve onun "nâr" ve "nuhâs"tan olan ateşlerinin, cin ve insin üzerine dağlar azamet ve cesametinde kıvılcımlar hâlinde saldıracağını hatırlatmak öyle bir terhîbdir ki, cin ve ins bundan endişe edecek, sırat-ı müstakime yönelecek ve dolayısıyla farklı bir kazanımla sevinecektir. Öyleyse burada da *"Rabbinizin hangi nimetini tekzip ediyorsunuz?"* gayet yerindedir.

İkinci olarak, bu, Rabbisini bilen cin ve inse bir hitaptır. Zira Allah'ı (celle celâluhu) bilen ve O'nun kelâmını anlayanlar onlardır. Öyleyse inanan kimseler, inanmayanlar üzerine kıvılcımların dağlar cesamet ve azametinde saldırdığı o günde, onu görürken, Allah'ın nasıl nimetlerine mazhar olduklarını hissedecek ve şükranla gerileceklerdir. Kur'ân, o gün muhakkak olacak bir hâdiseyi hatırlatmakta ve bir zümreyi böyle tehdit ederken, âdeta "Sizleri himaye edecek Rabbinizin hangi nimetlerini tekzip ve inkâr ediyorsunuz?" demektedir.

Burada akla şöyle bir soru daha gelebilir: İstikbalde olacak bir şey, *"Rabbinizin hangi nimetini tekzip ediyorsunuz?"* fezlekesi ile bize de bir şey anlatmakta mıdır?

Cenab-ı Hakk'ın ezelî ilmi zaviyesinden eşya ve hâdiselere bakılınca, mâzi ve müstakbel iç içe girer ve karışır. Kelâmcı ifadesiyle, ilâhî ilim açısından vukuu muhakkak bir şeye, olmuş gibi bakılır. Mesela اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ *"Kıyamet yaklaştı!"*[167] denir. Kıyametin yaklaşması, geçmişi ifade eden kelimelerle yani mâzi sigasıyla anlatılır. Burada, "Niçin geçmişi ifade eden kelimelerle anlatıldı?" şeklindeki itiraza karşı da şöyle denilir: İlm-i ilâhî zaviyesinden meselelere bakılınca vukuu muhakkak şeyler vâki olmuş gibi anlatılır. Madem bunları yaratacak Allah'tır (celle celâluhu) ve yaratmasına hiçbir mâni yoktur, O vaat ediyor veya vaidde (tehdit) bulunuyorsa biz inanmış insanlar, onlara olmuş gibi bakarız. İşte Rabbimiz de biz inanmışlara olacakları olmuş gibi ifade edecek ve *"Rabbinizin hangi nimetini tekzip ediyorsunuz?"* diyecektir. Bu da meselenin diğer bir yönüdür.

Üçüncü olarak, Kur'ân, bu mevzudaki işaretleriyle âhir zamanda olacak bir kısım hâdiselerden, cin ve ins için aynı derecede kıyamet olabilecek hâdiselerden bahseder. Mesela, zincirleme atomik reaksiyonlara sebebiyet verebilecek yanlış bir hareket, yeryüzünde bir kıyamet koparabilir. Bu, insin yanında cinnin de kıyameti demektir. Hâlbuki mevziî (lokal) kıyametler –mesela bir yerin sel felaketine veya zelzeleye maruz kalması, bir yere meteorun düşmesi– insanların başına gelen bela ve musibetler olsa bile cinler bunlardan korunurlar. Hâlbuki Kur'ân'ın bu tehdidi cin ve insi aynı safta tutarak, "Sizin başınıza bunlar salınıverecek." derken her ikisinde de aynı derecede tesir icra edebilecek bir kıyametten bahsetmektedir. Bununla, yıldızların ve dünyanın artık yaşanmaz bir hâle geleceğini, kıyamet hengâmını, beşerin eliyle beşerin başına gelecek bela ve musibetleri haber verir.

Burada da inananlar için yine bir bişâret vardır. Zira kıyamet kopmasa likâ olmayacaktır. Biz mü'minler olarak hep likâ-i ilâhiyi (Allah'a kavuşmak) arzu ederiz. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde, *"Kim, Allah'a kavuşma arzu ve iştiyakı içinde bulunursa, Allah da onu karşısına alıp iltifat etmeyi sever. Kim, Rabbin huzuruna çıkmaktan hoşlanmazsa, Allah onu karşısına almak istemez."*[168] buyurur. Binaenaleyh O'nun likâ arzusu ve iştiyakı içinde çırpınan kimseler olarak mü'minler başlarında kıyametler kopsa, cin ve ins olarak mü'minler her şeyi mahv u perişan eden böyle bir kıyameti dahi nimet sayarlar. Zira Rabbilerinin huzuruna perde olan küre-i arz silinecek. Kudret-ilâhî önlerindeki bu taşı, kuvveti ve kudretiyle kaldıracak, onları kurb-u huzuruna alacak, Cennet'e koyacak ve nimetleriyle serfiraz kılacaktır. Bu noktadan da *"Rabbinizin hangi nimetlerini tekzip ediyorsunuz?"* denmektedir.

اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ، وَإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[169]

[162] Rahman sûresi, 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53 ,55, 57,59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77.

[163] Rahman sûresi, 55/14-15.

[164] Rahman sûresi, 55/17.

[165] Meâric sûresi, 70/40.

[166] Rahman sûresi, 55/35.

[167] Kamer sûresi, 54/1.

[168] Buhârî, *rikak* 41; Müslim, *zikir* 14, *cennet* 63.

[169] *İşin doğrusunu Allah bilir. Neticede dönüş de O'nadır. Ya Rabbenâ! Eğer hata ettik veya unuttuysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma! (Bakara sûresi, 2/286).*

BİR AHİRET NİMETİ OLARAK EVLİLİK

Soru: Ahirette Cennet'e giden bir insan orada da evlenecek mi?

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyet, ahirette mü'minlerin zevcelerinin olacağını beyan eder. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: *"Mü'minlerin orada tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır."*[170] *"(Müttakiler için), kendilerine yaşta, gençlik ve zindelikte eş, hayat arkadaşları vardır."*[171] *"Otağlarda eşlerine hasredilmiş güzeller. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz. Öyle güzeller ki, daha önce insanlardan ve cinlerden kimse kendilerine dokunmadı."*[172] Bütün bu âyetler beşerin bir yönünü anlatmaktadır ve hayatîdir. Aynı zamanda bunlar, Cenab-ı Hakk'ın ayrı bir lütfudur.

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyetle anlatılan Cennet'teki hûriler, insanın dertleşeceği, hemdert olacağı müstesna varlıklardır. Yaratılıştaki tabiat, bunu böyle iktiza eder. İnsanoğlunun arzuları da böyle olmasını ister. Cenab-ı Hakk'ın, yarattığı insanın ihtiyacını bu dünyada da, ahirette de karşılamaya gücü yeter ve O'nun hikmeti de bunu gerektirir.

Dünyada vesile-i tenâsül olan aile müessesesi, asıl mükâfatını orada görecektir. Ama burada bunu suistimal edenler ahirette ondan mahrum kalacaktır. İşte bunu ifade ederken, Yunus Emre şöyle der:

" Yunus eder, gelin tutun sözümü,
Dünya seven, ahireti bulamaz."

Cenab-ı Hak, bizleri Cennet-i Firdevs'i ile serfirâz kılsın, cemâl-i bâkemâliyle şereflendirsin. Bunun berisinde her ne varsa, onu da arzu edene versin…

[170] Bakara sûresi, 2/25.

[171] Nebe sûresi, 78/33.

[172] Rahman sûresi, 55/72-74.

Dördüncü Bölüm

MÂRİFETULLAHIN ŞAHİTLERİ

Soru: "Mârifetullahın şahitleri, bürhanları üç çeşittir: Bir kısmı su gibi, bir kısmı hava gibi, bir kısmı ise nur gibidir." [173] **deniliyor. Bunu izah eder misiniz?**

Pek izah edemem, ama konuyla alâkalı aklıma gelen hususları söyleyeyim. Esasen bu konu temiz ve nezih vicdanların hissedebileceği bir meseledir.

Kitab-ı kebir-i kâinat, bir mârifetullah delili olduğu gibi, Resûl-i Zîşân da (sallallâhu aleyhi ve sellem) O'na (celle celâluhu) bir başka bürhandır. Her şeyiyle mârifetullaha bakan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın mârifetullah delili olmasının yanında vicdan da Cenab-ı Hakk'ı gösteren bir delildir. Evet, bütün bunlar, O'na ait mârifetin şâhit ve delilleridir. Biz bu delillerle, kafamıza ve kalbimize takılan, vicdanımızdaki asıl duygu ve düşünceyi kirletip kapatan şüphe ve tereddütleri izale ederiz. Bu delilleri biz, yerinde bir süpürge, yerinde aydınlatıcı bir lamba ve yerinde de mârifet semasına çıkmak için bir merdiven olarak kullanırız.

Enfüsî ve âfâkî bu deliller çok önemlidir. Onların bu kadar önemli olmalarının yanında unutulmaması gereken şöyle bir husus da vardır: Deliller, mârifet değildir. Kâinatı ilim kıstasları ile didik didik etme, Resûl-i Ekrem'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce ahlâkıyla tanıma ve Kur'ân'ı satırlarında okuma, Allah'ı (celle celâluhu) tam tanımak, ahireti bilmek ve Allah Resûlü'ne tâbi olmak için yeterli değildir. Zira bunlar büyük ölçüde fıtratta meknî olan ve vicdanda kenzen bilinen mârifet-i ilâhiyeye zarar verecek şeylere karşı koruyucu hususlardır. Ayrıca bunlar, şayet kalb menfi şeylerle işgal edilmişse, oradaki işgalcileri def edecek ve kalbi koruyacak askerlerdir. Eğer insan kulluk itibarıyla aşağıya düşmüşse bunlarla yukarı çıkar, devrilmişse doğrulur... Evet deliller, tozlanan kalbin tozunu alan süpürgeler gibidir. Ve o şahitler böyle kabul edilmelidir.

İşte bu açıdandır ki, "Ben Allah'ı (celle celâluhu), peygamberi ispat ettim." sözü mü'mince değildir. Zira biz, şiddet-i zuhurundan gizli olan Cenab-ı Hakk'ı tanıtma mevzuunda ancak derya hakkında fikir vermek için bir kaşık su göstermek gibi bir şey yapabiliriz. Evet, biz O'nu ispat edemeyiz, kimse de ispat edememiştir. Zira arz ettiğim gibi, bizim getireceğimiz deliller, deryayı göstermek için ortaya bir damla su koymak gibidir. Elbette ki bu da göze konan tozu süpürmek türünden bir şeydir ve hiç de önemsiz değildir. Çünkü insan gözünün tozunu sildiğinde O'nun tecellilerini görür. Bu itibarla da deliller, O'nunla insan arasındaki şüpheleri bertaraf etmek içindir. Deliller sayesinde mârifet nurları içimizde parlayabilir.

Evet, iman için, hâricî âlemde, üç çeşit delil vardır: Bir kısmı hava gibi, bir kısmı su gibi, bir kısmı da ziya (ışık) gibidir.

İnsanın, Allah'ı (celle celâluhu) bilme mevzuunda karşı karşıya kaldığı delillerin bir kısmı insanın etrafındadır; hava gibi her an onları başının ucunda hisseder. Bir kısmı insanın kalbiyle sezilen bu delillerin diğer kısmı da insanın kafasıyla algılanır. İnsan kalbde vicdanı sayesinde bunları kavrar. Kafada da, aklî kanun ve kıstaslarla onları değerlendirir. Bu itibarla da delillerin birisi kalbimize, birisi kafamıza gelen ve birisi de cismimizi çepeçevre saran şeyler gibidir. Kevnî ve âfâkî delillerle, içte bunlara doğru cevap aramanın, mârifet hissinin uyanması ve mârifet fakültelerinin çalışır hâle gelmesiyle alâkası yoktur.

Esasen âfâktan ibaret olan dış malumat ve müktesebatla, içle dış malumat arasında nasıl bir geçişin olduğunu bizim anlamamız da mümkün değildir. Nasıl oluyor da dıştaki bir hâdise bizim içimizde bir iz'ân, bir irfan hâline geliyor? Nasıl laboratuarda anatomisini yaptığımız bir şeyden, mârifet-i ilâhiye adına içimizde bir nur hüzmesi oluşuyor? Evet, yenen bir şeyin, canlı içinde bazı ameliyelerle süt hâline gelmesi gibi dıştan gelen eşya ve hâdiseler bizim dış duygularımız sayesinde zihne intikal ediyor ve bizde şuur hâline geliyor. Ve şuurda, bizim aldığımız şeyler emmeye karşı bir emilme ve kabul etme şeklinde kendisini gösteriyor. Fakat bu dış hâdiselerle münasebetimizin içte meydana getirdiği mârifeti bütünüyle izah etmek mümkün değildir. Dıştaki hâdiselerin bizde mârifet-i Sâni meydana getirmesini biz anlayamıyoruz. Haddizatında kalbimize gelen meselelerin mârifet-i Sâni'e dönüşmesini açıkça anlamamız da mümkün değildir. Çünkü dışla iç arasında bir berzah bulunmaktadır. Dışta hâdiseler hep çalkalanır durur ama hiçbir dalga insanın kalbine gelmez. Çünkü kalb ayrı bir şey, dış ayrı bir şeydir. Dış iç farklılığı felsefî bir mevzudur ve Sokrates'ten Bergson'a kadar büyük mütefekkirlerin kalb ve kafasını her zaman meşgul edegelmiştir. Bergson, dış hâdiselerle tamamen münasebetini keserek kendi mahiyetinde ledünnî olan içini dinlemiş ve bununla teselli olmaya çalışmıştır.

Soruya geri dönecek olursak, bir kısım deliller su gibidir; görülür, hissedilir, fakat tutulmaz. Bir kısmı hava gibi; hissedilir ama ne görülür ne de tutulur. Bir kısmı da ışık gibi; ne tutulur ne de hissedilir. Sadece görülür ama bunların hepsi de mârifet-i ilâhiye adına şahitlerdir. Bütün bunlara karşı, hariçten gelen mârifet delilleri içimizde mârifet-i Sâni adına mâkes bulurken "İlle de ben bu eşya ve hâdiseleri mârifet nurları olarak kalbime sindireceğim." diye bir hırs, bir iddia, bir el uzatma ve onu yakalamaya çalışma çok defa her şeyin fiyasko ile neticelenmesine sebebiyet verir. İnsan eşya ve hâdiselerden elde ettiği mârifeti kalbine koyacak ve Allah da –Sadüddin Teftâzânî'nin ifadesiyle– onun kalbinde iman nurunu yakacaktır.[174] Zira bu iç ve dış berzah arasında irtibatı ancak Allah temin edebilir. Arı, çiçekten nektarı getirir ama onu mârifet peteğine dönüştüren ve o mekanizmayı çalıştıran da yine Allah'tır (celle celâluhu). Onun için gözle görülen ve hissedilen kâinat kitabını tetkik etmekle elde edilen delillerin mârifet hüzmelerine dönüşmesi için insan bütün hissiyat, idrak ve anlayışıyla Hakk'a teveccüh

edip beklemelidir. Evet insan, bütün hassalarıyla delilleri tetkik ettikten sonradır ki Allah onun içine şulefeşân olan, ışık saçan imanı yerleştirmektedir.

Mesela, insan bazen Resûl-i Ekrem ile veya nuranî bir veli ile karşılaşır karşılaşmaz hemen bunların manyetik alanına girer. Tabi onların huzuruna gelmekle imanın kuvvetlenmeyeceğini, mârifet-i Sâni adına mesafe alınamayacağını düşünmüyor ve tenkit tavrı almıyorsa onlarda müşâhede edilen nuraniyet neticesinde, bütün hissiyatla; kalb ve vicdanla Allah'a (celle celâluhu) teveccüh edildiğinde Allah da onların içinde iman nurunu parlatıverir.

Cenab-ı Hakk'ın varlığına dair başka bir delil olan Kur'ân-ı Kerim'i tetkik etmek ondan ilmî hükümler/prensipler çıkarmak, mantıkî hükümlerle yeni mantıkî çıkarımlara intikal etmek ve bu tür makulât ile meşgul olmak çok önemli hususlardır. Bu hususta en önemli mesele ise hemen olsun diye hırs göstermemek ve tenkit elini uzatmamak; aksine neticeyi sabırla Allah'tan (celle celâluhu) beklemektir.

[173] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.158-159 (On Yedinci Lem'a, Onuncu Nota); *Mesnevî-i Nûriye* s. 153 (Zühre, Onuncu Nota).

[174] Bkz.: et-Teftâzânî, *Şerhu't-Teftâzânî* s.69.

“ALLAH ŞİDDET-İ ZUHURUNDAN GİZLİDİR”

Soru: “Allah, şiddet-i zuhurundan gizlidir.” **sözüyle anlatılmak istenen şeyi tafsilatıyla anlatır mısınız?**

“Ey şiddet-i zuhurundan gizlenmiş ve ey kibriyâ-i azametinden tesettür etmiş olan Sâni-i Hakîm ve Hâlık-ı Rahîm!” şeklindeki dua, İmam Şâzilî, Abdulkadir Geylânî Muhammed Bahauddin Nakşibend, Muhyiddin İbn Arabî gibi mânâ sultanlarının ve daha sonra Hazreti Bediüzzaman’ın evrâdlarında tekrar ettikleri bir sözdür. Allah şiddet-i zuhurundan gizlidir. O, çok fazla zâhir olduğu için gizlidir. Şair: *“Sen ol Zâhir’sin ki kimse ne olduğun bilmez / Ve ol Bâtın’sın ki kimseden gizlenmez...”* sözüyle bunu işaretler. Esasen bu, vicdanın ve ruhun hissettiği, letâifin sezebildiği bir husustur. Anlatılması zor bu konuyu dilimin döndüğü kadarıyla arz etmeye çalışacağım:

Bazen ihatasızlık, irfansızlığa yol açar. Bir meseleyi, gerektiği gibi kavrayamaz, çepeçevre ihata edemezsek, onu kat’iyen tam bilemeyiz. Bazen şiddet-i zuhur o şeyi bilmemize mâni olur da tam kavrayamaz ve irfanına eremeyiz. İhatasızlık ve şiddet-i zuhur bizim bilgimizi sınırlar. Belki bunlardan birisi diğerinin sebebi, diğeri öbürünün de lazımı olur.

Cenab-ı Vacibü’l-Vücud ve Tekaddes Hazretlerinin esmâ ve sıfât perdedarlığında serâdan süreyyâya, yerden göğe kadar bütün eşya yaratılmıştır. Bütün eşya, Cenab-ı Hakk’ın esmâ-i hüsnâsının tecellisinin gölgesinden ibarettir. Hatta İmam Rabbânî’ye göre hakiki hakâik-i eşya, Allah’ın (celle celâluhu) isimlerinin cilvelenmesinden ibarettir. Evet, eşya zannedilen şeyler Zât-ı Ulûhiyet’in isimlerinin cilvelenmesi ve bir kısım tezahürlerinden ibarettir. Daha iyi anlaşılması için şöyle bir misal verebiliriz:

Bir deniz, bir de denizde dalga vardır veya deniz ve denize akseden çeşitli parlak ve şeffaf şeylerin aksi vardır. Haddizatında bu tek nesne veya husus, iki şey gibi zannedilir. Deniz ayrı, dalga da ayrı sanılır ve dalganın görünümü, tezahürü ayrı bir şey gibi görünür. Fakat haddizatında o, denize ait bir hususiyettir. Denizi düşünmeden dalgayı düşünmemize imkân yoktur. Bunun gibi, [175]وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى, Zât-ı Vacibü’l-Vücud’un esmâsının cilvelenmesi, eşya hâlinde ortaya çıkar. Bu açıdan da Zât-ı Ulûhiyet’i (celle celâluhu) düşünmeden eşya hakkında bir hüküm vermek doğru değildir. Belki eşya, O’na bağlıdır. Onun için, إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *“O’ndanız, neticede O’na döneceğiz (ve gerçek huzura kavuşacağız).”*[176] Yani herkes O’ndan olduğunu bildiği zaman huzura kavuşacaktır. Hiçbir şeyi kendi nefsiyle bizzat mütalâa etmek ve onun üzerinde bir hükme varmak mümkün değildir. Zira her şey Cenab-ı Hakk’ın isimlerinin cilvesinden ibarettir.

Yaratma meselesinde “Hâlık” isminin farklı tecellileri vardır. Çok küçük ve basit görülen nesnelerin yaratılmasında da, çok yüce varlıkların yaratılmasında da “Hâlık”

ismi, o nesnenin seviyesine göre tecellî etmektedir. Allah bu ismiyle atomda da, nebülözde de tecelli eder. Bunların her birisinin ince detaylarında da o tecelliyi görmek mümkündür; bir mikropta, bir partikülde, bir galakside... hemen her şeyde O'nun isimlerinin tecellisi söz konusudur. "Hâlık" isminin böyle en küçük varlıktan en devâsâ cisimlere kadar belki bin mertebede tecellisi vardır. Bütün esmâ-i ilâhiye "Hâlık" ismine kıyas edilince öyle şiddetli bir zuhur ortaya çıkar ki, bunun karşısında insan, derin bir zevk ifadesi olarak, "Her şey O'ndan ibarettir." diyebilir. İşte her şey O'nun tecellisinden ibaret olan bir hakikat tablosuna bakıldığı zaman, bakan kişi de bu tecellinin içinde bulunduğundan bu şiddetli zuhur ve tecelliyi ihata edip kuşatamayabilir. İhata edemediğinden ötürü de tecelli eden Zât-ı Ecell-i Âlâ'ya muhtefî, perdeli, müstetir deyiverir. Bundan dolayı da hep esbap dairesi içinde bocalar durur. "Güneş'le küre-i arz arasında şu kadar mesafe, küre-i arzın şu kadar meyli, havada şu nispette oksijen, şu nispette karbondioksit vardır." der ve Allah'ın (celle celâluhu) mülkü içinde O'nu tanımayı bu cüz'i dairedeki misallere bağlar ve bu parça parça tecellilerle Allah'ı anlatmaya kalkar.

İnsan, Allah'ı (celle celâluhu) ihata edemediği için her şeyden bir yol bulup O'nu anlayabildiği ölçüde doğru tanımaya çalışmalıdır. Yüce Allah'ın, başka şeylerle karşılaştırılıp kıyas yapılabilecek ne bir zıddı ne de niddi vardır. Bundan dolayı insan her şeyi olduğu gibi ihata edebilecek bir donanımda olmadığından, verdiği hüküm de her zaman isabetli olmayabilir. İnsanın belli bir idrak dairesi vardır. Esasen o, isabetli hüküm verebileceği daire içinde kalmalı, Sadık u Masduk'un (sallallâhu aleyhi ve sellem) rehberliğinde yürümeli, Mâbud-u Mutlak'ı gizli ve perdeli gibi mülâhazalarla tazim edalı doğru anlamaya çalışmalı ama kat'iyen kendine has o kopuk kopuk kanaatlerle hüküm vermemelidir. Aksine, "Budur!" deyip "Allah'ı ispat ediyorum/edeceğim/ettim denildiği zaman iddiaya girilmiş olacaktır. Fakat bizim ufkumuz açısından şiddet-i zuhur, meseleyi müstetir ve muhtefî hâle getirdiğinden ötürü insan belki mazur sayılabilir. Kopuk kopuk madde parçaları üzerinden bir kısım hükümlere varma ve Allah hakkında irfan kanunları-kaziyeleri çıkarma mevzuunda Allah'a (celle celâluhu) karşı hata irtikâp edilmemiş olur.

Cenab-ı Hakk'ın eşi, menendi, benzeri, zıddı, niddi bulunmadığından, yani zıtlarıyla tanınıp bilinebilecek durumda olmadığından O (celle celâluhu), şiddet-i zuhurundan gizlenmiştir. Her şey O'ndandır. Ve her tecellinin verâsında, o verânın da verâsında O vardır. Ancak bütün eşya ve hâdiseleri görebilecek bir göz lazım ki, eşya ve hâdiselerin dışına sıyrılıp çıksın da bu Hakikat-i Uzma'yı tam müşâhede etsin. Mümkin bir varlık olan insan için bu mümkün değildir. Çünkü insan kendi hakikatinin üstüne çıkamaz. Eşya ve hâdiseleri rahatlıkla aşamaz. Bütün âlem ne ise kendisi de odur. O, evrensel umumi tecelliden sadece bir parçadır. Binaenaleyh insan, bütün eşya hakkında sağlam ve isabetli bir hükme varamaz. Şayet bütün eşya ve hâdiseleri birden görmek mümkün

olsaydı, belki o zaman insan bu mevzuda hakikate yakın bir hüküm verebilirdi. İnşâallah bir gün görmenin, duymanın, hissin binde binine ulaşılacak bir âlem gelecek ki o, ruhun bedene hâkim olmasının zuhur ettiği andır. İşte o zaman ruh merciini bilecek, bulacak, tanıyacak ve o büyük hakikate erecektir.

Ayrıca, Allah, şiddet-i zuhurundan gizlidir meselesi, bir tasavvufî yönüyle, bir de usûlüddin ulemasının anlayışı içinde ele alınabilir. Şöyle ki:

İnsan, kendini müstakil göremez. İnsanın müşâhede ve mütalâa ettiği her şey, haddizatında Cenab-ı Allah'ın O'nun esmâ ve sıfatlarının cilvelenmesinden ibarettir. Binaenaleyh bu yönüyle görülen şey O'ndan başka değildir. Yani, her hâdisede, o hâdisenin kendisinden daha çok biz basiretle hep O'nu görmekteyiz ki İmam Rabbânî bunu bir zevk işi olarak ifade eder.

Bu konuyu irdeleyen Hazreti Bediüzzaman, *"Bir harf kendi zatına bir harf miktarı –o da bir vecihle– delâlet eder. Kâtibine çok vecihlerle delâlet eder. Ve kâtibini, bakanlara tarif ve tavsif eder."*[177] diyerek meseleye vüzuh kazandırır. Mesela, insan bir "kâf" harfi görse, o kendisine ancak o kadar delâlet eder. Ama bu "kâf" başta kâtibi olmak üzere pek çok şeye çok yönlerle delâlet eder. Evvela, bu harfin yazılması için bir mürekkep lazımdır. Mürekkep, kendisini yapan bir mürekkip olmadan meydana gelemez. Demek ki, mürekkep mürekkibe delâlet ediyor. Aynı zamanda o harf, mürekkebin terkibindeki maddeleri gösterir. Kamıştan veya demirden bir kalem, kâtibin eli, harf yazmasını bilen bir iradesi ve mânâ ile harfi ortaya koyan bir dimağının olduğunu çok açık olarak belli eder. Buna göre demek ki "kâf" o küçücük boyuyla minare kadar şeylere delâlet ediyor.

Bu misalden hareketle, bir insanın o muhteşem simasına baktığımızda görürüz ki, Hazreti Âdem'den (aleyhisselâm) bugüne kadar gelen simaların hiçbiri diğerinin aynı değil. Âyet bunu Allah'ın (celle celâluhu) varlığına ve tevhide alâmet olarak bildirir.[178] Hatta simadan daha küçük parmak uçlarında dahi insanlar birbirinin aynı değildir.[179] İstidradi olarak söyleyelim ki, henüz parmak izinin bile bilinmediği bir dönemde parmak izine parmak basması, Kur'ân'ın ebedî bir mucize olduğunu çok açık bir şekilde gösterir. Nitekim günümüzde Emniyet, parmak izlerini takip ederek suçluyu buluyor.

Görülüyor ki, insanda muhteşem bir kalem işlemiş ve hücrenin içindeki aminoasitlerde, RNA ve DNA'larda... bütün bunlarda bir kitap kadar malumat bulunmaktadır. Bu itibarla denebilir ki, binlerce defa büyütülmeden görülemeyecek hücrede ciltler dolusu malumat varmış da biz bilemiyormuşuz. Bütün bunlar insana Sahibini tanıttırmakta ve O'ndan malumat vermektedir. Belki bir gün insan, mikro ve makro âlemde, her yerde O'nun hattını ve çizgisini görecek ve O'ndan başka bir şeyi müşâhede edemeyecektir. Sonuçta da tasavvufî anlayışla لَا مَشْهُودَ إِلَّا اللّٰهُ *"O'ndan başka müşâhede edilen bir şey yok."* diyecektir. Her yerde aynı dil, aynı nağme olduğundan, zıtla Allah'ı tanımak ve görmek mümkün değildir. Her yerde konuşulan

O'nun dili, her şey O'nu anlatıyor. Arap şairinin dediği gibi:

عِبَارَاتُنَا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ ... وَكُلٌّ اِلٰى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ

İbarelerimiz ayrı ayrı ise de hüsün ve güzelliğin birdir;
Hepsi de o güzelliğe işaret ediyor.

Ama tecelli ve zuhur şiddetlidir ve O, şiddetli zuhur ve tecellisinden dolayı gizlidir. Fakat dikkat etseniz, her hâdisede O'nu anlatan bir dile şahit olabilirsiniz.

Ayrıca, Allah'ın zıddı ve niddi yoktur. Geceyi gündüzle bilirsiniz. Yirmi dört saatin bir bölümüne gece, bir bölümüne de gündüz dersiniz. Ancak, bu hesap da karışıktır. Gece ne zaman başlıyor diye sorulsa, cevap, bulunulan her daireye ve zamana göre değişecektir. Bu şekilde gece ve gündüz meselesini tarife kalkarsanız, bunu bir ayda yapamazsınız. Öyleyse sizin tarifiniz doğru değildir. Kutup'ta altı ay gece altı ay gündüz olur ki, yine bildiğimiz hesap karışıyor demektir. Yani biri olmayınca biz diğerini bilemiyoruz. Soğuk olmayınca sıcağı bilemiyoruz. Dolayısıyla eşya zıtlarıyla inkişaf ediyor ve biliniyor.

Allah'a bir zıt ve nidd düşünemeyiz. O'nun misli, zıddı ve niddi yoktur. O'nu bir şeye benzetemeyiz ki, zıddıyla bilelim. Konuyu Hazreti Hakkı'nın sözleriyle noktalayalım:

Bulunmaz Rabbimin zıddı ve niddi, misli âlemde,
Ve suretten münezzehtir, mukaddestir Teâlallah.
Şerîki yok, berîdir doğmadan doğurmadan ancak,
Ehaddir, küfvü yok, 'İhlâs' içinde zikreder Allah.
Ne cism u ne arazdır, ne mütehayyiz ne cevherdir
Yemez, içmez, zaman geçmez, berîdir cümleden Allah.
Tebeddülden, tagayyürden, dahi elvân u eşkâlden,
Muhakkak ol müberrâdır, budur selbî sıfâtullah."

Evet, Allah'ın eşi-menendi olmadığı gibi zıddı da yoktur. Zıddı olmadığından dolayı da insan O'nu göremez.

Bir de Cenab-ı Hakk'ın bilinme mevkii, kalbdir. İnsan, kalbinde Allah mârifetine ve Allah'la alâkalı irfanına göre bir ölçüde hakka'l-yakîn seviyesinde onu bilir. Kalbî hayatı inkişaf etmemiş bir kimsenin bu meseleyi dimağıyla kavraması çok defa mümkün değildir. O'nun için –zayıf olmasına rağmen– ehlullahın çok kullandığı bir rivayet vardır: Allah buyurur ki: *"Ben arz ve semaya sığmadım. Ama mü'min kulumun kalbine sığdım."*[180] Bu söz bir hadis değildir ve rivayet açısından tenkit edilmiştir ama mânâsı doğrudur. Hazreti Hakkı bunu tercüme ederken, *"Sığmam dedi Hak arz u semaya / Kenzen bilindi dîl (gönül) madeninden."* der. Allah gönüldeki mânâlardan, bir hazine gibi bilinir. O'nun bilgisinin yeri kalbdir; yoksa dimağla bilinmez Allah!

---

[175] Nahl sûresi, 16/60.

[176] Bakara sûresi, 2/156.

[177] Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s. 220 (Şûle).

[178] Bkz.: Rum sûresi, 30/22.

[179] Bkz.: Kıyamet sûresi, 75/4.

[180] Bkz.: el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174.

KUDRETİN VARLIK VE YOKLUĞA TAALLUKU

Soru: "Kudret-i ilâhiyede zerre ile şems arasında fark yoktur. Mesela, terazinin her iki gözünde iki Güneş veya iki zerre bulunduğu farz edilse, aralarında müsavat ve muvâzene bulunduğundan hariçten bir kuvvet bir gözüne basarsa, öteki göz havaya kalkar. İster o gözde zerre olsun, ister Güneş olsun, o kuvvete göre farkları yoktur; ikisi de birdir. Kezâlik mümkin olan bir şeyin tarafeyni, yani vücut ve ademi arasında, terazinin gözleri gibi müsavat olduğundan, kudret-i ezeliye hangi tarafa basarsa, öteki taraf hebâ (toz) gibi havaya kalkar. Güneş, sinek, zerre.. bu hususta hepsi de birdir."[181] **deniliyor. Bunu izah eder misiniz?**

Soru, Cenab-ı Hakk'ın (celle celâluhu) kudretinin aza-çoğa, büyüğe-küçüğe taallukunun eşit olması ile alâkalı.

Evet, kudret-i ilâhiye karşısında bir zerre ile Güneş'in yaratılması arasında fark yoktur. Evet, mikrobun yaratılmasıyla filin yaratılması kudret açısından birdir. Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de: *"Allah'ın emri bir şeye taalluk ettiğinde, O bir şeyi dilediğinde, ona 'Ol!' deyiverir, o da hemen oluverir."*[182] beyanıyla bunu ifade etmektedir. Cenab-ı Hakk'ın yaratması âlem-i halk ve âlem-i emre birden mütealliktir. O, bir şeyi yapacağı zaman insanlar gibi el ile müdahale ederek yapmaz. O'nun icraatı bir "Ol" demeye bağlıdır.

Allah'ın (celle celâluhu), eşyanın melekût tarafında kudretini gösteren kanunları ve bu kanunlarla bir kısım icraat-ı sübhâniyesi söz konusudur. Bu tür neticeler, zâhiren esbabın eliyle meydana geliyor zannedilir. Haddizatında bunlar Allah tarafından meydana getirilmektedir. Cenab-ı Hakk'ın kudretine göre büyük-küçük, az-çok eşittir. Bu da bir terazinin iki kefesiyle anlatılıyor ki, biz buna *"tesâvi-i tarafeynden ibaret olan imkân"* diyoruz. Evvela, buradaki "imkân" kavramını iyi anlamalıyız. Yaratılmadan evvel eşyanın varlığı "mümkin"dir yani olabilir de, olmayabilir de. Eşya, "mümkinü'l-vücut", Allah ise, "Vacibü'l-Vücud" yani varlığı Kendindendir. Allah'ın varlığı mevzuunda değişik ihtimaller söz konusu değildir. O'nun hakkında imkânın lafı bile edilmez. Mahlûkata gelince, onlara "mümkinü'l-vücut" diyoruz ki, varlık ve yoklukları eşit demektir.

İnsan câmid olabilme, ağaç olabilme, hayvan olabilme, insan olup da kâfir kalabilme gibi hususlarla malûldur. Evet, insan için hayat yolunda çeşitli kıyafetler, kılıklar ve yollar bahis mevzuudur. Bunlardan birisini seçmesi, mümkün olan yollardan birini intihap etmesi demektir. Mesela, bir insanın elinde kereste ve onu yontabilecek aletlerin olduğunu var sayalım. Bu kereste, bir cami minberi, tahtadan bir mihrap, oturduğumuz evin altına döşeme veya daha benzeri başka şeyler olmaya müsait bir nesnedir. Bunu

insan iskeleti şekline getirip, eğer yapabilsek –farz-ı muhal– hayat nefh edebileceğimiz bir canlı yapmak da mümkündür. Muhalfarz dedikten sonra bunu söylemekte bir sakınca olmasa gerek. Bütün bu mümkün yollar içinde irademizi kullanarak bunlardan birisini yapabiliriz. İşte bu çeşitli imkânât yolları içinde, sadece belli bir noktaya yönelmemiz ve bunlardan bir tanesini tercih etmemiz için irade kâfi bir sebeptir ve başka bir şey aramaya lüzum yoktur. İşte biz, bu muhtemellerden birini seçmeye "tesâvi-i tarafeyn – iki tarafın eşit olması" diyoruz.

Terazinin bir kefesine Everest tepesi gibi büyük, diğerine de çok küçük bir cisim koyalım. Bu iki farklı ebattaki cismi koymamıza rağmen terazi dengede ise ağırlıkları aynı denebilir. Bu kefelerden birine küçük bir cisim koyduğumuzda, diğer taraf yukarı fırlayacak, beriki de aşağıya inecek, böyle bir denge durumunda küçük bir müdahale terazinin kefelerindeki dengeyi bozmaya yetecektir. Burada terazinin her iki kefesinin birbirine eşit olması, mümkün olan iki tarafının birbirine eşit olmasına misal olarak anlatılıyor. Terazinin kefelerinden birine bir şey koyma ise, bunlardan birinin tercihi demek olur.

Cenab-ı Hakk'ın eşya üzerindeki tasarrufu, onları yok iken var etmesidir. Eşya henüz yokken, onun var olması da yok olarak kalması da mümkündür. Birbirine eşit olan bu iki yönden birini Cenab-ı Vacibü'l-Vücud, Kendi iradesi ile ihtiyar buyurduğunda var olma tarafı, var oluyor. Yok olma tarafını tercih buyurursa, yok oluyor. Bu ince sırrı ifade için Efendimiz, *"Meşiet-i ilâhiye, neye "Olsun" diye taalluk ederse o, olur. Neye de "Olmasın" diye taalluk ederse o, olmaz."*[183] buyururlar. Bu, "Meşiet-i ilâhiye neye taalluk ederse olur, neye taalluk etmezse olmaz." şeklinde söylemenin ifade ettiği mânâdan daha farklı bir şey ifade etmektedir. Meşîet-i ilâhiyenin "Olsun" diye taalluk ettiği olurken, "Olmasın" diye taalluk ettikleri de olmaz. Yani oldurmak için tecelli ettikleri olur, oldurmamak için tecelli ettikleri de olmaz.

Burada terazideki denge sözüyle, Cenab-ı Hakk'ın kudretinin "küll"e ve "cüz"e eşit olarak tecelli etmesi anlatılıyor ki, bu çok önemlidir. Cenab-ı Hakk'ın emir, irade ve meşieti, eşyanın melekût tarafına tecellide bulunma konusunda berrak ve dupduru meşiet kanunları hâlindedir. Eşyanın mülk tarafı ise melekût tarafındaki tecellinin bir eseri ve neticesidir. Cenab-ı Hak, kanunları yaratır, bu kanunları yaratmanın neticesi olarak, eşya yine Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ve iradesinin taalluku içinde meydana gelir. Binaenaleyh eşyanın melekût tarafına tecelli etmede, Cenab-ı Hakk'ın kudretine göre küll-cüz, az-çok müsavidir. İmkânın her iki tarafı da denk ve eşittir.

Bu hususu açıklamak için, sıfatlardan başlamak faideli olacaktır. Mesela, Cenab-ı Hak, yarattığı bazı materyalleri kullanarak, ağaçları ve bitkileri yaratıyor. Keza bazı malzemelerden insan yarattığı gibi, bazılarından Cehennem, bazılarından da cennetler inşa ediyor. Bütün bu tercihlerde Vacibü'l-Vücud, emir ve iradesiyle sel gibi akan eşyayı şekillendirmeye tâbi tutuyor. Eşya O'nun (celle celâluhu) ilim ve meşieti

çerçevesinde sel gibi akıp giderken O, kudret ve iradesiyle bunlardan muhtelif şeyler yapıyor. Bundan dolayı ortaya insanlar arasında dahi farklı tipler, çeşitli anlayışta varlıklar çıkıyor. Yine canlılar âleminde, hayvanlar ve bitkiler dünyasında kudret ve iradenin taalluku ve mümkün yollardan bir tanesinin seçildiği görülüyor.

Cenab-ı Hakk'ın kudretinin farklı şekillerde tecellisini şöyle bir misalle de anlatabiliriz: Güneş'ten bize devamlı ışınlar gelir ve gelen bu ışınlardan çeşitli şekillerde istifade etme imkânı söz konusudur. Güneş'in ışınlarından eşyalarımızı kurutarak yararlanabileceğimiz gibi, bazı aletler yardımıyla su ısıtmada da kullanabiliriz. Hatta bedenî bir kısım hastalıkların Güneş'in ışınlarıyla tedavi edildiği bilinmektedir. Bu itibarla, bizim, Güneş'ten gelen ışınlardan istifademiz de farklı olurken biz bu istifade yollarından birini seçebiliriz. Şu kadar var ki, bu misal Cenab-ı Hakk'ın, eşyanın vasıflarına müdahalesini anlatmada sadece bir misaldir, Zât-ı Baht'ına gelince o nâkabil-i idraktir.

Cenab-ı Hakk'ın, yoktan var etmede varlık cihetini tercih etme ve varlığa kudretinin "olma" yönünde taalluk etmesi hususunu şöyle de düşünebiliriz. Eşya, Cenab-ı Hakk'ın esmâsının tecellilerinden ibarettir. Hakiki hakâik-i eşya, Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin cilvelerinin gölgeleri mesabesindedir. Bir an esmâ-i ilâhiyeyi –muhal farz– yok sayarsak, eşya yok olur. Varlık, esmâ-i ilâhiye ile başlar ve her şey varlık âlemine bu kaynakla çıkar. Binaenaleyh her şey yine Cenab-ı Hak'tandır ve eşya ancak esmâ-i ilâhiye ile var olmaktadır.

Yine Güneş misaline dönersek: Güneş'ten her zaman bir kısım ışınlar geliyor ve bir cisim üzerinde değişik şeylere sebep oluyor. Bunun yoktan var olduğunu düşünelim. –Benzetmek gibi olmasın– Güneş'in şuaları farklı durumlara sebep olduğu gibi Cenab-ı Hakk'ın tecelli-i esmâsıyla yeni yeni şeyler meydana gelmektedir. Mesela, Güneş'ten gelen ışınlardan istifade etmek suretiyle ağacın kılcalları ile yukarıya doğru giden nem meydana gelmekte ve yine bu ışınlar yardımıyla bitkiler fotosentez yapmakta ve oksijen üretmektedir. Haddizatında her şeyi yaratan Allah'tır. Tabiatçılar gibi düşünürsek, "Güneş'ten gelen ışınlar neticesinde fotosentez meydana geliyor. Çiçekler, meyveler o sayede oluyor." demek icap eder ki, bu takdirde hakikatin çok uzağına düşmüş oluruz. Aslında bütün bunlar esmâ-i ilâhiyenin tecellileriyle olmaktadır. Zira insanlar olarak bizim aşılamamız, tımar yapmamız çok küçük ve basit şeylerdir. Sofice ifadesiyle, eşya bir yönüyle feyz-i akdesten akıp gelen bir kısım nurlar ve sırlardan ibarettir. Bu, meşiet ve irade-i ilâhiye tahtında bir akıştır ve ukûl-u aşereye inanan felsefecilerin anladığı mânâda kör bir akış da değildir. Tekrar ifade edelim ki, eşya, nebâtâtın, ağaçların, meyvelerin, çiçeklerin başını okşayıp onlarda yeni ve farklı durumlar meydana getiren Güneş'in ışınları gibi, yoklukta varlık çizgileri çizen Cenab-ı Hakk'ın esmâsının tecellisinden ibarettir.

Binaenaleyh esmâ-i ilâhiye, yoklukta varlığın biricik sebebidir. Biz Ehl-i Sünnet,

eşyanın hakikatini kabul ediyoruz, teslim ediyoruz fakat “Eşya O’nunla kâimdir.” diyoruz.[184] Eşyanın varlığı izafidir ve Cenab-ı Hak’la kâimdir. Kayyûm olan yani her şeyi ayakta tutan O’dur (celle celâluhu). Her şey O’na dayanarak varlığını sürdürmektedir. Mevcudat, Allah’ın Zât’ından belli tecelliler şeklinde meydana geliyor ve irade de buna biçim ve şekil veriyor.

Yani “tesâvi-i tarafeyn” derken eşyanın bir yönüne olan küçük bir müdahale, âlem-i emirden olarak işe bir veche veriyor ve onu var ediyor. Evet, bu hakikati, Ehl-i Sünnet gibi anlamayanlar belki “Eşyada ne varsa hepsi O’ndan ibarettir.” demek suretiyle esasen her şeyi O’nun görünüşünden ve tezahüründen ibaret görmüş ve Monizm bilinmezine sürüklenmişlerdir. Biz ise, tezahür ve tecelli iltibasına düşmeden “Tezahür başkadır, tecelli başkadır.” diyoruz. Bu hususta Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’in anlayışı, eşyanın, Cenab-ı Hak’tan gelen tecellilerle O’na dayalı olarak var olması şeklindedir. Kudret, esmâ-i ilâhiyeye dayalı olan yaratma keyfiyeti yönlerinden birini tercih ettiği zaman, o meydana gelmektedir.

İşin hakikatini ancak Allah (celle celâluhu) bilir.

[181] Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.160.

[182] Yâsin sûresi, 36/82.

[183] Ebû Dâvûd, *sünnet* 6, *edeb* 101; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/6.

[184] Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 1/109, 2/184, 6/169, 13/37, 21/31, 22/35, 40, 24/128.

EŞYANIN MÜLK VE MELEKÛT YÖNÜ

Soru: "Kudret, melekûtiyet-i eşyaya taalluk eder. Melekût ciheti ise her şeyde parlaktır, temizdir. O cihet, vasıtasız kendi Hâlık'ına müteveccihtir. Burada zerre, Güneş'e kardeş olur."[185] deniliyor. Eşyanın mülk ve melekût cihetleri arasındaki farkın akla nasıl yaklaştırılacağını izah edebilir misiniz?

Makrosu, mikrosu ve normosuyla gözümüzle gördüğümüz, duyularımızla algıladığımız, duygularımızla kavrayabildiğimiz, tecrübe sahamıza giren veya girecek olan, ister teleskop, ister mikroskopla veya başka bir aletle tespit edebileceğimiz her şeye "mülk âlemi" denir. Bu mülk âleminin ötesinde, gözle görülemeyen, kulakla duyulamayan, elle dokunulamayan fakat nazarî olarak intikal edilen ve ilmen bilinen ayrı bir âlem vardır ki, o da kanunlar âlemi olan "melekût âlemi"dir. Sebeplerin, illetlerin, hikmetlerin, maslahatların ve faydaların nuranî keyfiyetleriyle cereyan ettikleri bu âleme de "melekût âlemi" denir. Esasen insan, eşyanın tecrübeye girmeyen bu yönüne ancak mârifet ve ledünnî ilmiyle muttali olabilir. Mesela, bir buğday tanesini elimize aldığımızda bunun bir kabuk ve nişasta yığınından ibaret olduğunu görürüz. Bunun alt köşesinde de ukde-i hayatiye diyebileceğimiz rüşeym vardır. Rüşeym, bir taraftan aşağıya doğru kök salarken bir taraftan da yukarıya doğru başağa yürür. Kabuk, rüşeym ve unlu kısım... bunların hepsi eşyanın mülk cihetine aittir. Fakat bir stoplazma içinde belli bir hücre yapısına sahip bulunma, bunun içinde belli bir kısım kanunların hükümfermâ olması, vazifeleriyle DNA ve RNA ise –bir yönüyle– eşyanın melekût cihetini ifade ediyor denebilir. Evet, melekût yönünde bu tür görülmeyen kanunlar, bir de bu yetişmeyi meydana getiren zâhirî kanunlar vardır.

İsterseniz meseleyi biraz daha açalım. İlim, bize bir buğday tanesinin çekirdeğini yarıp başını dışarıya çıkardığı zaman, etrafını teftiş ettiğini ve bu oluş ve doğuşla dış hâdiseler arasında çok sıkı bir münasebetin olduğunu söyler. Tohum, yumurta, tane, hücre... bir doğum yapmak için sancılanır. İşte bu doğum sancısıyla tohum, başını ihsaslar âlemine çıkarır ki, bu dış âlemle tohum arasında çok sıkı bir münasebetin hükümfermâ olduğu açıkça görülmektedir. Zira filiz başını çıkarınca dış âleme göre vaziyet alır. Şayet ilk plânda havası, nemi vb. şartlarıyla ortam iki başak çıkarmaya müsaitse o tohumdan iki başağa yürür. Şayet ortam iki başak çıkmasına müsait değilse, yani toprak iki başağı besleyemeyecekse, havalar iki başak için nâmüsaitse tohum, çürümemek ve ikisini de yok etmemek için âdeta, مَا لَا يُـدْرَكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ *"Tamamı elde edilmeyen şeyin tamamı terk edilmez."*[186] fehvasınca bir tane başak çıkarır. Bu suretle kökten tek bir sap çıkar ve büyür. Hava aynı durumda devam ederse, kök, o tek başağa dâyelik yapar. Şayet birden bire havalar güzelleşirse bu defa da o

temeldeki doğum yukarıya şifreler göndermek suretiyle "Başağı çoğalt!" komutu verir. Böylece tek sap üzerinde bazen iki, bazen de üç başak oluşur. Çünkü ortam buna müsaittir. Ayrıca bazen vasatın durumuna göre iki tane başakta yedi-sekiz tane arpa veya buğday oluşur. Görüldüğü gibi dış ortamla bu doğuş, diriliş ve oluş arasında çok sıkı bir münasebet vardır ve bütün bunlar mülk yönüyle alâkalı hususlardır.

Buna mukabil başağın doğuşunun melekût yönüne intikal ettiğimizde, onun da kendini şartlara göre ayarladığını görürüz. Bu ayarlama bir kanundur ki, biz buna sevk-i ilâhî diyoruz. Böyle dış vasatla tohum arasındaki, tecrübeye girmeyen ve mikroskopla dahi doğru tespit edilemeyen hayretengiz münasebetin tesis edilmesine etki eden duruma da "melekût" diyoruz.

Aynı şeyi rahime giden bir sperm için de düşünebiliriz. O, mülk cihetiyle bir asker gibi yumurtaya doğru koşar. Öbür tarafta da onu kabullenmeye hazır, âdeta zifaf odası hâlinde müheyya bir rahim ve içeriye girecek damada izzet ü ikramda bulunacak, hüsn-ü istikbâl gösterecek bir yumurta onu beklemektedir. Ayrıca bu zavallıcığın, kuyruğunu sallaya sallaya yumurtaya gidebilmesi için kaygan bir zemin lazımdır. Bundan dolayı rahat gitsin diye zemin sulanır. Bir de içine girebilmesi için yumurtanın hüsnükabul göstermesi lazımdır. Zira biliyoruz ki, başka zamanlarda, hususiyle yumurta döllendikten sonra gelen ecnebilere karşı kabuk bunu içeriye bildirmekte ve yeni gelenlere de kapı kapanmaktadır. Burada da görüldüğü gibi spermin gelişi, yumurtanın ona göre şekil alışı ve onu içeri aldıktan sonra başkalarına kapıyı kapaması gibi işlemlerin hepsi esrarengiz şeylerdir.

Evet, telkîhin (dölleme) bir mülk, bir de melekût yönü vardır. Mülk yönü, yumurtayla spermin bir araya gelmesidir. Bu bir araya gelmeden sonra bir canlı, rahm-i mâderin (ana rahmi) duvarına yapışıp orada Allah'ın (celle celâluhu) izniyle beslenmektedir. İşin melekûtî yönüne gelince, esasen âciz bir varlık olan sperm, kendi yürüyeceği vasatı hazırlayamayacağı gibi, yumurtanın kabuğu da, zarı inceltip sperm içeriye girdikten sonra başkalarına karşı "ret!" hükmünü izhar edemez. Sonra rahimin, duvarlarını çeşitli protein, vitamin, demir, kömür, bakır... gibi maddelerle besleyerek spermin gelmesine hazır hâle gelmesi sırlı hususlardır. Bunların farklı aletler yardımıyla müşâhedemize giren kısmına "mülk"; esbap olarak bunları meydana getiren hususlara da "melekût" diyoruz.

Yaratmanın o kadar parlak ve o kadar şeffaf olan sırlı yönüne indiğimiz zaman, "Yaratıcı kim?" sorusuna cevap hemen ortaya çıkıyor: "Yaratan Allah'tır (celle celâluhu)." Yaratmada ilâhî hikmet çok açıktır. İşte bundan dolayıdır ki, ceninin ana karnında safha safha teşekkül edişini anlatan âyetleri sırasıyla okurken, bütün bunları hikmetle yapan Allah hemen akla geliverir. Bu âyetin hem nüzulü esnasında hem de daha sonraları bunu ifade eden birkaç hâdise olmuştu. Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mü'minûn Sûresi'ndeki insanın yaratılışını anlatan âyetler[187] nâzil

oluyordu. Sıra âyetin fezlekesine gelmişti ki, hem ifadenin selâsetinden (akışından) hem de nazarı melekût cihetine tam müteveccih olması sayesinde Hazreti Ömer, âyet henüz hitama ermeden, فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"Ahsenü'l-hâlikîn (Mükemmel Yaratıcı) olan Allah ne mübarek ve müteâldir."* deyivermişti.[188] Zira, bütün bu işler O'nun müdahalesi olmadan yapılamaz. Bu seyir ve böyle mükemmel yaratma ancak O'na hastır. İşte bu da eşyanın mülk ve melekût yönünün ayrı bir ifadesidir.

Cenab-ı Hakk'ın kudret, irade, sem', basar... gibi sıfât-ı sübhâniyesi, yaratma mevzuunda eşyanın hem mülk hem de melekût tarafına müteveccihtir. Eşyanın dışı ve kabuğu olan mülk tarafı, bir bakıma iç müdahalenin yani melekût keyfiyetinin semeresi ve neticesinden ibarettir. Tohumu tohum, spermi sperm, yumurtayı yumurta yapan ilâhî kanunlar vardır. Bu kanunlar bütün şeffafiyeti ve parlaklığı ile doğrudan doğruya Destgâh-ı Kudret'ten, Kudret Tezgahı'ndan çıkmaktadır. Sebepler söz konusu olduğunda mülk yönü söz konusudur ama bu kat'iyen Cenab-ı Hakk'ın tasarruf dairesinin dışında değildir. Aslında eşyanın melekût yönündeki kanun ve nizamlara müdahale bir oluş, bir doğuş ve bir diriliş meydana getirmekte ve kudret-irade taallukuna dayanmaktadır. Bu ince sırdan ötürüdür ki, Eş'arîler tekvîn sıfatını kabul etmez, kudret ve iradenin taallukundan ibaret olan bir tekvîn ve tekevvün mülâhazası ileri sürerler.

Elimizle havada bir rakam çizdiğimizde havada, parmak hareketimize göre bir kısım titreşimler oluşur. Şayet bunun bir aletle tespit edilmesi mümkün olsaydı, hakikaten kâğıda yazdığımız gibi rakamlar görülürdü. Belki bir gün bir el sallamayla meydana gelen rakamları resimle tespit etme imkânı da mümkün olabilir. Şimdi ben bu hareketi yaptığım zaman, orada bir ben ve hareketim, bir de orada meydana gelen bir rakam vardır. Esasen eşyanın melekût yönü, burada bu parmağın hareket etmesi ve bu yazı yazma fiilidir. Rakamın orada görülmesi, belki buradaki parmak hareketine terettüp eden bir semere ve bir neticedir. Onun için, tohum tanesi içinde Allah'a (celle celâluhu) bağlı bir neşv ü nema kanunu, yine sperm içinde Allah'ın yarattığı çocuk dünyaya getirme kanunu vardır. Bu kanun, tatbikata konduğu zaman bir netice meydana gelmektedir. Fakat biz bu netice üzerinde bir sebep perdesi görmekteyiz. Burada bir kısım gafillerce hadiseyi zâhirî esbaba vermenin mümkün olduğu zannedilebilir. Ama bu, haddizatında bir müessirden müteessir olma ve bir Sanatkâr'ın sanatından ibarettir.

---

[185] Bediüzzaman, *Sözler* s.573-574 (Yirmi Dokuzuncu Söz, İkinci Maksad, İkinci Mesele).

[186] Bkz.: el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/404.

[187] Mü'minûn sûresi, 23/12-14.

[188] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* 11/38; *el-Mu'cemü'l-evsat*. 6/17.

RUH, MADDEYE HÂKİMDİR

Soru: "Ruh, maddeye hâkim; madde, ruh ile kâimdir."[189] deniliyor. Hâlbuki kalb nakilleri vasıtasıyla yapılan tedavilerde insanda maddî bir değişiklik kısmen oluyor ama, hayatiyeti devam ettiriyor. Burada madde esas, ruh ona bağlı gibi görünüyor. Bunu nasıl anlamamız lazımdır?

Soruda ifade edilenin aksine, kalb nakillerindeki durum, maddenin ruhla kâim olduğuna delâlet eder. Oysaki, bazıları, maddenin ruhla kâim olduğunu ifade eden delili tersine işleterek, "Ruh, maddeye bağlıdır." diyor. Bırakın kalb değiştirmeyi, insanın kolu ve bacağı kesilse ve yerine yeni bir kol ve bacak eklense veya dikilse bu yeni kol ve bacak da yine o adamın karakterini aksettirecektir.

İnsan vücudunda bütün mekanizmayı çalıştıran belli bir sistem vardır; kemik imal edecek fakültelere kumanda eden, kan imal edecek fakülteyi yöneten, böbrekleri çalıştırıp onlara kumanda eden değişik fakülteler. Ve bütün bunların ötesinde de ruh vardır. Bir kere, hiç kimsenin yapısı bir diğeriyle aynı değildir; insan olma yönüyle bir benzerlik olmakla beraber az da olsa her zaman bir farklılık söz konusudur. Bundan anlaşılmaktadır ki, hemen herkesin hususi bir ruhu var ve o ruh, insanın maddî ve mânevî yapısını biçimlendirmektedir. Bir insanın bir-iki senede belli kısımları değiştiği gibi birkaç senede onun külliyen değişmesi, bütün bu değişmelere rağmen insanda bir unutkanlık ve değişikliğin olmaması, bütün bunların arkasında hükmü ve sözü geçen bir ruhun olduğunu gösterir.

Ruh mevzuunda unutulmaması gereken bir husus da şudur: Biz, âlem-i şehadete ait temaslarımızı ruhumuzla değil, yine şehadet âlemine bakan yönümüzle yapıyoruz. Mesela, Cibril-i Emin bir melekti ama, Bedir'de harb ederken elbisesi ve başındaki sarığıyla Zübeyr İbn Avvam'ın kıyafeti içinde bulunuyordu.[190] Çünkü orada savaşabilecek bir muharip kıyafetinde bulunması gerekiyordu. Zira makamlar bir kısım farklı tezahürler iktiza eder. İşte o da makamın muktezasına göre bir şekle giriyordu.

Evet, bazı hâller, bazı makamların gereklerindendir. İnsan, cismaniyete ait bazı şeyleri yaparken cismanî yönüyle eşya ve hâdiselerle münasebet kurar. Zira bu, cismaniyetin müdahele ve mualecesini gerektirir; sadece ruhun devreye girmesi kâfi değildir. Onun için bir kısım latîf cisimler, Cennet'te ve dünyada bir kısım cismanî şeylerin içine girmek suretiyle cismaniyete ait bazı şeyleri mütalâa edebilir, yoksa bazı şeyleri anlamaları mümkün değildir. Yani kesif olmayanın onun iç keyfiyetini anlamasına imkân yoktur. Bundan da anlaşılıyor ki, ruh, beden üzerinde hüküm sahibi, fakat ruh bizim bedenimize ait maddî materyali kullanmak suretiyle eşya ve hâdiselere nüfuz ediyor. Onun için fizyolojik yapı bütün fakülteleriyle arızasız olursa ruhla kontak

olur. Bir yerinde arıza olursa o noktada ruhla kontak olamaz. Mesela, beynin fakültelerinden, insanın sağ yanına kumanda eden bir kısım fakülteler bozulmuşsa, o noktada ruhla kontak olma azalır ve devamlı münasebet kurulamaz.

İşte bu iki mesele hatırda tutulmalı ve ruhun madde üzerinde hâkim ve esas olduğu ona göre anlaşılmalıdır. Hâsılı ruh, belli bir seviyede insan vücudunun maddî ve mânevî gelişmelerine dur diyebilecek ve bu hususta hüküm verebilecek bir varlıktır.

[189] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.554 (Yirmi Dokuzuncu Söz, Birinci Maksad).

[190] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/120.

SULH ÇİZGİSİ VEYA MEŞREPÇİLİK

Soru: *"هُوَ الْحَقُّ yerine هُوَ حَقٌّ olmalı, هُوَ الْحَسَنُ yerine هُوَ حَسَنٌ demelidir."*[191] **düsturu ile ne anlatılmak isteniyor?**

هُوَ الْحَقُّ *"Doğru sadece odur."* mânâsına gelmesine mukabil هُوَ حَقٌّ *"O da doğrulardan bir doğrudur."* mânâsına gelir. هُوَ الْحَسَنُ *"Güzel sadece odur."* mânâsına, هُوَ حَسَنٌ ise *"O da güzellerden biridir."* anlamındadır. Bu ifadelerin ikincilerinde, ondan başka doğruların olduğunu kabul etme söz konusudur. Bu iki söz arasında mânâ bakımından böyle bir farklılık olmakla beraber, burada asıl anlatılmak istenen husus, mü'minlerin kendi mizaç, mezak ve meşreplerine bağlılıklarını ifade ederken takınmaları gereken tavır ve inanan diğer insanların meslekleriyle olan münasebetleri ile alâkalıdır.

Mü'minler, kendi meşrep ve mesleklerine bağlılıklarını izhar ederlerken, "Benim mesleğim haktır, güzeldir, çok hoştur, hatta en güzeldir, en doğrudur, ama başka güzel, doğru ve hak meslekler de vardır." demelidirler. Hatta kendi yol ve yöntemlerini ifade sadedinde "En doğru ve en güzel bizimkidir." demelerinde de bir beis yoktur. Çünkü bu ifadelerde başkalarını butlana mahkum etmek söz konusu olmadığı gibi, onların gittiği yolun aldatıcı olduğunu bildirmek de mevzubahis değildir. Bu ifadelerde, fazlaca güzelliği ve doğruluğu kendi mesleğine izafe etmek, diğerlerinin de hakkaniyetini ve güzelliğini kabul etmek söz konusudur. Hususiyle günümüzde meşreplerin ve mesleklerin birer mevzu ve gaye hâline getirilmek istenmesine karşı her zaman hareket tarzımız, bu milletin inanan evlatları arasında bir birlik tesis etme maksadına matuf olmalıdır. Bugün, inkâr-ı ulûhiyet cephesine karşı ne kadar insan varsa, bu insanların hepsiyle beraber şöyle-böyle bir münasebet içinde bulunma yolu araştırmak gerekir. Her mü'min diğer meşreplerin de hak ve güzel olduğunu, kendi mesleğinin ise daha doğru ve güzel olduğunu, bu yüzden de içinde bulunduğu düşünceyi seçtiğini ve bu mecrada hizmet verdiğini, ama diğerlerinin de bâtıl ve yanlış olmadığını bilmeli ve tavırlarını bu prensibe göre ayarlamalıdır. Yoksa inanan bir Müslümanın bağnazlık eseri olarak, sadece kendi mesleğinin hak ve güzel olduğunu iddia etmesi, başka tarafta bir güzellik ve hak olmadığını söylemesi, içtimaî bünyede tedavi edilmesi çok zor yaralar açacağı gibi bu tavrın çok ciddi iftiraklara sebep olacağından da şüphe edilmemelidir.

Bu meselenin iyi anlaşılması bütün vatan evlatlarının bir araya gelmesi bakımından, hem bugün hem de gelecek adına çok büyük ehemmiyeti hâizdir. Mü'minlerin hizmet düşünce ve kanaatleri adına, kendi taraflarına olduğu gibi daima karşı tarafa da hak vermeleri, hem kendilerinin ırgalanmaması ve meseleyi münakaşaya götürmeme adına hem de karşı tarafın hırslarını tahrik etmeme bakımından çok önemlidir. Hatta inananlar

bunun ötesinde, birbirlerinin gıpta damarlarını ve hasetlerini tahrik etmeyerek çok akıllıca davranmalı ve inkâr-ı ulûhiyeti temsil edenlere koz vermemeleri gerektiğini bir lahza olsun hatırlarından çıkarmamalıdırlar. Mesela, ayrı bir düşüncede olmasına rağmen bu vatanı ve milleti seven ve bu uğurda farklı usûl ve yollarla hizmet etmek isteyenlere karşı hep bir münasebet yolu ve yönü bulup münasebete geçmeli, bu insanlar kat'iyen dışlanmamalı ve bir cephe olarak kabul edilmemelidir. Zira böyle bir davranış içine girildiği takdirde, mü'min sadece kendi mesleğini sarsmakla kalmayacak, aynı zamanda karşısına aldığı insanları da günaha sevk etmiş olacaktır. Hâlbuki mü'min, dinine hizmet ederken hem günaha girmemek hem de diğer din kardeşlerinin gıpta damarını ve hasedini tahrik edip onları günaha sokmamak durumundadır.

Binaenaleyh mü'minlerin birbirlerini hasede sevk edici davranışlardan uzak durmaları, "Müslüman kardeşliği" açısından çok ehemmiyetli bir husustur. Hatta her mü'min, iftiraka sebep olabilecek böyle bir meselenin lafını bile etmemeli, davranışlarını güzel ayarlamalı, başkalarına hakk-ı hayat tanımalı ve onları muhterem bilmelidir.

Bugün itibarıyla hem menfi hem de müspet cephede bu işin sözünü eden pek çok kimse vardır. Fakat bu insanlar kendilerine muhalif olanlara zerre kadar hakk-ı hayat tanımamakta, onları ezip geçmekte, âdeta zincirlere vurmakta ve onlara esir muamelesi yapmaktadırlar. Eğer bu insanların ellerine kanun vaz' etme imkânı geçse, kanunları bile onlara hakk-ı hayat tanımayacak şekilde vaz' ederler. Binaenaleyh bu insanların içinde "Hepimiz kardeşiz, hepimiz aynı saftayız." diyenler hilaf-ı vâki beyanda bulunmakta ve diğer insanları aldatan böyle bir düşünceyi seslendirmektedirler. Zira insan böyle bir düşünceye gerçekten inanıyorsa bunu davranışlarıyla ispat eder. Ziya Paşa'nın dediği gibi:

" Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz,
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde."

Ne kadar Allah'a (celle celâluhu) müteveccih gönül ve secde eden alın ve yine ne kadar O'nu anan hissiyat ve söyleyen dil varsa, inanan gönüller onların her birerlerine karşı belli bir ölçüde saygılı olmalıdırlar. Bu insanların şöyle-böyle bir yere koydukları muhterem zatlara "Efendi Hazretleri" diyebilmelidirler. Ve bunu söylerken de gayet içten ve samimi söylemelidirler. Bu arada, "Sen niçin tazim ve tekrimle andığın böyle bir zatın halka-i tedrisinde değilsin?" diyenlere de: "Ben, içinde bulunduğum yolu daha akıllıca, daha güzel ve mantıkî görüyorum. En azından bana öyle geliyor. Bu konuda yanılmış olabilirim ama gittiğim yola muhalif ve ona zıt olan kuvvetli bir delil bulacağım âna kadar safımı korumayı makul görüyorum. Tabi ki siz de öyle görüyorsunuzdur. Hatta öyle görmeniz lazım ki gittiğiniz yoldan istifade edip feyiz alabilesiniz. Aksi takdirde Allah'tan (celle celâluhu) gelen tecellilere mazhar olamazsınız." demelidirler. İşte meseleyi akıllıca ele almanın ifadesi de budur.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, bu düşünce tarzı, düşünceyi bu şekilde ifade etme ve herkese karşı saygılı olma, ileride inananları gerçek birliğe ve vahdete götürecektir. Yoksa herkes, "Gel, bizim evde birleşelim!" düşüncesine saplanıp kalır ve birleşme noktası olarak kendi iklimini tasavvur ederse, kat'iyen bir vahdet sağlanamaz ve sulh çizgisi oluşturulamaz. Aksine, şiddetli "Gel!" arzusuna mukabil daima reaksiyon oluşur ve bu bağnazca isteğe karşı verilecek cevap da hep "Hayır!" olur. Öyleyse inananlar, هُوَ حَقٌّ demeli, هُوَ الْحَقُّ dememelidir. هُوَ حَسَنٌ demeli, fakat هُوَ الْحَسَنُ dememelidirler, yani "Güzel ve hak sadece benim yolum ve yöntemimdir." dememeli, başkalarına da hak tanımalı, onlara da bir güzellik atfetmelidirler. Bununla beraber bir kere daha ifade edelim ki, her bir mü'min herhangi bir ayrılığa ve iftiraka sebep olmayacak şekilde kendi yolunu en güzel görme hakkına da sahip olmalıdır ki, mesleğinden istifade edebilsin. Yoksa yürüdüğü yolda vicdanıyla beraber olamaz.

[191] Bediüzzaman, *Sözler* s. 784 (Lemeât).

“BAZEN HASEN AHSENDEN DAHA GÜZELDİR”

Soru: Nasıl hak ehaktan, hasen de ahsenden daha haklı ve daha hasen olabilir ve tercih edilebilir?

Bu mesele, din yolunda hizmet eden mü’minlerin birbirleriyle olan münasebetlerinde ince bir nüansa işaret eden, dolayısıyla da herkesi alâkadar etmeyen metodolojik bir meseledir. Aslında bu tür meselelerin daha rahat ve o alana has tabirlerle arz edilmesi gerekli olmakla beraber yine de biz, küllî bir bakışla ifade edilebilecek hususları arz etmeye çalışalım.

Bu konu, kardeşlik bağlarını koruma mevzuunda nazik, nazik olduğu kadar da önemli bir husustur. Bu düstur, kısaca *“Bazen hak ehaktan daha haktır, bazen hasen ahsenden daha güzeldir”*[192] şeklinde ifade edilir. Bazen bir doğru, pek çok doğrudan daha iyi olabileceği gibi bir güzel de onun ötesindeki pek çok güzelden daha güzel olabilir. Şöyle ki, daha çok doğruyu ve pek çok güzeli elde etme yolunda münakaşaya düşülüyorsa, o zaman çok doğruyu ve çok güzeli terk edip, doğruda ve güzelde mutabakata varmak gerekir. İnanan insanların birbirleri ve çevresiyle olan münasebetlerinde mutabakat (anlaşma) ve sulh çizgileri doğruda ve güzelde oluşacaksa, çok güzelde münakaşaya düşmeden, güzelde mutabakata varmak daha doğrudur. Eğer caminin içinde yaka paça olma ihtimali varsa, o takdirde caminin sofasında hatta abdest alınan yerde durup anlaşmak daha uygundur. Binaenaleyh denebilir ki, cami münakaşaya bâdi oluyorsa insanlar, hayatlarını hep avluda geçirmeli ve camiye girmeyi mutabakata bağlamalıdırlar.

İçtimaî hayata tatbik edilmesi mümkün olan bu prensip zamanla yanlış anlaşılıp, yanlış yorumlanmış ve mü’minler arasında çok defa nifaka, şikaka (ayrılığa) sebebiyet vermiştir. Mü’minler şer’î ölçülerle dört bir yanı tespit ve tahkim edilmiş güzel bir yol bulup bu yolda yürüyerek Cennet’e gitme ihtimalleri belirince; asgari anlaşmanın mümkün olduğu çizgide mutabakata varmaları elzemdir. Aksi takdirde teferruatın münakaşasına girilince her zaman karşılıklı anlaşmazlıkların olabileceği kat’iyen akıldan çıkarılmamalıdır. Mesela, herkesin cübbesinin rengine, sakalının boyuna ve saçlarının uzunluğuna takılıp kalan birisi böyle yapmayanlarda yümün, bereket ve hayrın olmadığını iddia ederse, o zaman usûlde, farz ve vaciplerde kardeşleriyle anlaşması mümkünken, kendi düşüncesine göre ahseni ve ehakkı istediğinden, onlarla kesinlikle anlaşamayacak ve diğer mü’min kardeşleriyle asla bir birleşme noktası bulamayacaktır. Zannediyorum meselenin bir yönü budur ve günümüzdeki münakaşaların çoğunun sebebini de bu teşkil etmektedir. Bugün herkes kendi meşrebi ile alâkalı olarak “Benimki daha iyidir.” demektedir. Hatta diyebiliriz ki, keşke böyle deselerdi! Aksine şimdilerde bağnazlıklar öyle bir dereceye ulaşmıştır ki “Benimki en iyidir, benimkinden başka da iyi yoktur. Binaenaleyh benim meşrebim üzere hareket etmeyen de

kurtulamaz.” denebilmekte ve bu şekilde farkında olmadan felaketli bir yola girilmektedir.

Bu bakımdan inanan her bir mü’minin diğer kardeşleriyle aralarındaki irtibatı, anlaşmayı ve uzlaşmayı kurması adına diyebiliriz ki, mü’minler anlaşabilecekleri bir yol bulduktan sonra eğer o yolun daha iyisinde münakaşaya ve huzursuzluğa düşüyorlarsa kat’iyen o yola gitmemeli ve anlaşabilecekleri çizgide kalmalıdırlar.

İnsanımız keşke, bugünkü toplumun bir vahdet teşkil etmesi adına çok ehemmiyetli olan bu hususu, سِيرُوا عَلَى سَـيْرِ أَضْعَفِكُمْ *“İçinizden zayıf olanların gittiği yoldan gidin.”*[193] mübarek sözündeki hakikat açısından değerlendirip, kendilerinden daha zayıf olanların ayakları ile yürüyerek başkalarıyla anlaşabilecekleri yolları ve vesileleri araştırma gayreti içinde olsalardı. Zannediyorum arzu edilen ittifak ve ittihat da ancak bu şekilde teessüs edebilir. Ama Jules Verne’in bir mesele münasebetiyle: “Galiba beşer henüz böyle bir seyahati yapmaya muktedir değil.” dediği gibi, ihtimal ki insanımız da bugün için henüz böyle bir meseleyi başarmaya muktedir değil. Bu konuda da yine bütün engelleri aşmamıza yardım eden Yüceler Yücesi’nin dergâhına sığınarak Cenab-ı Hakk’ın bütün inananları rüşde erdirmesini ve olgunlaştırmasını niyaz etmeliyiz.

Allahım, kalblerimizi te’lif buyur ve bizi birlik ve beraberlikten ayırma. Âmin!

[192] Bediüzzaman, *Sözler* s. 784 (Lemeât).

[193] es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.386; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.211.

"AHİRET OLMASAYDI DÜNYANIN EHEMMİYETİ OLMAZDI"

Soru: "Ahiret olmasaydı dünyanın ehemmiyeti olmazdı." **sözü ne mânâya gelmektedir?**

Hazreti Üstad'ın ifadesiyle, dünyanın üç yüzü vardır:[194] *Birinci yüzü,* Cenab-ı Hakk'ın isimlerine bakar ve onların aynasıdır. Allah'ın sonsuz cemal tecellilerine ayna olarak O'nun muhabbetine vesile olduğu için dünyanın bu yüzü sevgiye layıktır. Rabbimizi tanıma, O'nun kapısının önünde bulunduğunu düşünme ve sonra O'nu kâinattaki hâdiselerin tarrakalarıyla tanıma lütfuna erme öyle zevkli bir şeydir ki insana, "Ne güzelsin ki merak içinde intizar ettiğim Rabbimi bana tanıtıyorsun." dedirtir. İşte dünya bu yönüyle sevilir ve sevilmelidir de.

İkinci yüzü, ahirete bakar ve hadisin ifadesiyle, ahiretin tarlasıdır.[195] Burada ektiğimiz şeyleri orada biçeceğiz. Yani ahiret hayatının saadeti bu dünyada kazanılacaktır. Şayet ahiret olmasaydı dünyanın hiçbir kıymeti olmayacak ve burada yapılan sa'y ve gayretler de bâd-i heva gidecekti. Dünyanın bu yüzü de sevilmeye layıktır ve sevilir.

Üçüncü yüzü de, insanın fâni heveslerine bakar; geçici ve aldatıcıdır. Bu yönüyle dünyayı sevmek, insanı Allah'tan ve yaratılış maksadından uzaklaştırır, felâkete sürükler. Buna mukabil o fâni dünya da elimizde durmaz, kaçar gider. Evet, dünyadaki güzellikler, nefislerinden ötürü seviliyorsa zâildirler, geçicidirler ve lezzetleri ölçüsünde elemleri de vardır.

Öteler düşünülmeyip de hayat hep dünya yörüngeli yaşandığı takdirde, insan kaybettiği her ânı hatırladıkça damla damla içine elem damlayacaktır. Mesela âşıkâne kendinizi ona saldığınız bir bahar düşünün; öyle bir bahar ki ortalık çemenzâr, hayvanat koşuyor, koyun ve kuzular meliyor, şakır şakır sular akıyor; bir atmosfer ki, şairleri dile getiriyor ve onlara destanlar yazdırıyor... İliklerine kadar zevkle dolu bu havayı yaşayanın, birden gözlerinin önünde ürperten bir hazan esiveriyor. İşte o zaman bütün zevkler elemlere inkılâp edecek ve o, "Şu hazan mevsimi de nereden hortladı. Benim şu lezzetlerimin içine acı ve elem damlatmaya başladı!" deyip inleyecektir. Evet, yok olup giden zâil şeyler sevilmez. Peygamberler babası Hazreti İbrahim de (aleyhisselâm) *"Batıp gidenleri sevmem."*[196] sözüyle bu hakikati ifade etmiştir. Yani gurûb edenler, derde derman olamaz. Onlara gönül verilemez ve onlar âşık olmaya değmez.

Öyleyse fâni olup da zatından dolayı gönül verdiğimiz her şey, bizim için birer acı, ızdırap ve elem unsurudur. Hâlbuki, burada bulunanlar bitip tükenecek ama yeni bir ahiret sabahı doğacak, her zaman kışı yeni bir bahar takip ettiği gibi bir gün ahiret baharı gelecek ve orada çiçekler asla solmayacaktır. Binaenaleyh böyle bir inanç zaviyesinden bakınca, dünya kıymet kazanır. İnsan, "Ey dünya! Sen ne güzelsin ki,

burada solup batmanla içimde solup batmayana aşk ve iştiyak hâsıl ediyorsun! Fâni ve zâil sevgililerin beni terk etmesine mukabil içim tam kan ağlayacağı zaman, 'Ey ezelî ve sermedî olan sevgili! Âlem beni terk etti. Ben kapına geldim. Anladım ki Sen'den başka vefalı ve hakiki dost yok. İçimi Sana dökmek, dertlerimi Sana şerh etmek istiyorum. Ağaran saçlarıma, bükülen belime, sağa-sola inhiraf etmeden içine girmeye doğru koştuğum kabrin elemlerine, bitip tükenmeme, kabrin karanlığına derman ey Rahman, Sana geldim!'" der, içi birden bire sürurla dolar ve bütün hüzünler gidiverir.

Herhâlde bugün bütün insanlık böyle bir duygu ve düşünceye muhtaçtır. Onun için Allah'a (celle celâluhu) hamd ederiz. Zira az dahi olsa bütün mü'min gönüllerde her zaman bu duygu nümâyândır. Ölümü düşündükçe ara sıra belki ölümün dış yüzündeki çirkin taraf görülebilir. Buna rağmen en mücriminiz olan ben, az parmağın ucuyla dokunup perdeyi kaldırınca çok defa şöyle diyorum: "Ne zaman ya Rabbi, şu yükü sırtımdan alıp da beni de vuslata erdireceksin? Eğer bu, isyan olmasa ve buradan gitmeye Kendisinin rızası bulunsa, bütün cürümlerime rağmen 'Beni şu hacâlet ve mahcubiyetten halas eyle, huzuruna al, gerçek lezzetlere ereyim, aşk ve şevkini ruhumda duyayım.'"

Evet, bir mü'min kalbi için elemin, hüznün, kederin yeri yoktur. Öyleyse dünyayı dünya yapan ukbâdır, ahirettir. Bu da meselenin bir başka yönüdür.

Meselenin diğer yönüne gelince, eğer ahirete iman olmaz ve öbür âlemde Mevlâ'nın huzurunda hesaplaşma, muhasebe duygusu bulunmazsa bu dünyada çocuklar ızdırap çekecek, mallar pâyimâl ve servetler tar u mar olacak, kimse malından ve canından emin olamayacak ve böylece dünyanın tadı tuzu da kalmayacaktır. Aksine ahirete iman duygusu, bir kalbde zuhur ettiği zaman çocuklar bile sevince gark olacak ve "Öldü ama Cennet'e gitti." diyerek içleri huzurla dolacaktır. Ayrıca bir genç de nefsinin galeyanı, kanının tuğyanı hengâmında ancak haşre iman ve Mevlâ-i Müteâl'e hesap verme sayesinde nefsini frenleme imkânını bulacaktır.

Hâsılı, dünyayı dünya yapan ahiret inancıdır. Ahireti kazanmak ise burada Cenab-ı Hakk'ın (celle celâluhu) rızasını kazanmaya matuf ameller yapmaya bağlıdır.

[194] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.681 (Otuz İkinci Söz, İkinci Mevkıf, Üçüncü Maksat); *Mesnevî-i Nuriye* s.70 (Katrenin Zeyli).

[195] Bkz.: el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

[196] En'am sûresi, 6/76.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdillah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.);***el-Müsned,*** *[Tahkîk: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Haliles-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/ 1988.

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel (213-290 h.); ***es-Sünne***, I-II,*[Tahkik: Muhammed Saîd Sâlim el-Kahtânî],* Dâru İbni'l-Kayyim, 1406.

Abdurrezzak, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI,*[Tahkîk: Habiburrahman el-Âzamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

Abdülaziz ed-Debbağ, Abdülaziz b. Mesud b. Ahmed (v. 1132/1720); ***Kitabü'l-İbriz***, *(Trc: Abdullah Arığ)*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1997.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1087-1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1405 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.);***el-Müsned,*** I-VI, Müesseseti Kurtuba, Mısır, tsz.

Ali el-Müttakî, Alâüddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han el-Hindî (v. 975/156) ***Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl***, I-XVI, *[Tahkîk: Mahmud Ömer ed-Dimyâtî]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1419/ 1998.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606);***el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa***, *[Tahkik: Muhammed b. Lütfi Sabbâğ]*, Mektebetü'r-risâle, Beyrut, 1391/1971.

___________; *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbih,* I-XI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.

el-Alûsî, Ebu's-Senâ, Şihâbüddin Mahmud b. Abdillah (v. 1270/1854);***Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî,*** I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed İbn Sabit (v.463 h.);***el-Kifâye fî ilmi'r-rivaye***, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Medine, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî (1877-1960); ***İşârâtül-İ'câz,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Lem'alar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Mektubat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Mesnevî-i Nuriye,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Sözler,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Tarihçe-i Hayat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2012.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mes'ud, (v. 516/1122);***Meâlimü't-tenzîl,*** I-IIX,*[Tahkîk: Hâlid Abdurrahman el-Ak]*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1407/1987.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyin (384-458 h.);***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-X,*[Tahkîk: Muhammed Abdülkadir Ata],* Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

___________; *Şuabü'l-îmân,* I-IX,*[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.);***Sahîhu'l-Buhârî,*** I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye İstanbul, 1979.

Cevdet Paşa, Ahmed (1312/1895); ***Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ,*** I-II, Bedir Yayınları, İstanbul, 1994.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman (181-255 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.);***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.);***es-Sünen,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII,*[Tahkîk: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.);***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut tsz.

Gülen, M. Fethullah; ***Fatiha Üzerine Mülâhazalar,*** I-IV, Nil Yayınları, İstanbul, 2012.

___________; *Sonsuz Nur,* I-II, Nil Yayınları, İstanbul, 2012.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.);***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-IV, *[Tahkîk: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

el-Halebî, Ali b. Burhaneddin (v.1044 h.); ***İnsanü'l-uyûn fî sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (Sîret-i Halebiyye),***I-III, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1400 h.

Hallac-ı Mansur, Ebü'l-Muğîs Hüseyin b. Mansur el-Beyzavî (309/922),***Tavâsîn (Ene'l-Hak)***, *[çev. Yaşar Günenç]*, Yaba Yayınları, Ankara, 1995.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.);***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** I-VII,*[Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût],* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Askalanî (773-852 h.);***Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihi'l-Buhârî,*** *[Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî-Muhibbuddin el-Hatîb],* I-XIII, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1379.

___________; *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe,* *[Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî]* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.);***Sahîhu İbn Hibbân,*** I-XVI *[Tahkîk: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.

___________; es-Sikât, I-IX, [Tahkik: Şerefüddin Ahmed], Dâru'l-fikr, Beyrut, 1395/1975.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828);***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI,*[Tahkîk: Tâhâ Abdurraûf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.);***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Beyrut, tsz.

___________; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm,* I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

___________; *Tuhfetü't-tâlib, Dâru Hirâ, Mekke, 1406 h.*

İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdîsî (541-620 h.); ***el-Muğnî,*** I-XII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1413/1992.

İbn Receb el-Hanbelî, Zeynuddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Şihâbuddin b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, ***Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'l-kelim,*** Mısır, 1393/ 1973, 4. baskı.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v. 230 h.),***et-Tabakâtü'l-Kübrâ,*** I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut tsz.

İmam Rabbânî, Ahmed İbn Abdilahad İbn Zeynilâbidîn Serhendî (v. 1034/ 1624);***el-Mektûbât,*** I-II, Fazilet Neşriyat İstanbul, tsz.

Kitab-ı Mukaddes (Türkçe terceme) Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.);***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1407/1986.

el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Zeynülislâm Abdülkerim b. Hevâzin (v. 465/ 1072);***er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî ilmi't-tasavvuf,*** *[Tahkik: Mustafa Züreyk]*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1421/2001.

Mevlâna, Celâleddin-i Rumî Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (v. 672/ 1273);***Mesnevi: konularına göre açıklamalı,*** I-VI, *[Tercüme: Şefik Can]*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

el-Mâtüridî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (v. 333/944);***Kitabu't-tevhîd,*** Dâru'l-Câmiati'l-Mısriyye İskenderiyye, tsz.

el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tacilârifîn b. Ali (v. 1031/ 1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.);***Sahîhu Müslim,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.);***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1413/1992.

___________; ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-VI,*[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/ 1210);***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

es-Süyûtî, Abdurrahman İbnü'l-Kemal Celâlüddîn (849-911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993 h.

___________; ***el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân,*** I-II, *[Tahkik: Saîd el-Mendûb],* Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.

___________; ***Kifâyetü't-talibi'l-lebîb fî hasâisi'l-kübrâ (el-Hasâisu'l-kübrâ),*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.);***el-Mu'cemü'l-evsat,*** I-IX,*Tahkik: Tarık b. Ivazillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

___________; ***el-Mu'cemü'l-kebîr,*** I-XXV,*[Tahkîk: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* Mektebetü'z-Zehra, Musul 1404/1983.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.);***Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

___________; ***Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407 h.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mesud İbn Ömer İbn Abdillah, (v. 792/1390);***Şerhu't-Teftâzânî,*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2004.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (209-279 h.);***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed;***el-Keşşâf an hakâiki gavâmızı't-tenzîl ve***

uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vil, I-IV, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.